

BAJAI HONPOLGÁR

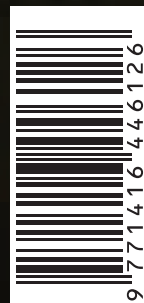
Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata

2023. július-augusztus • XXXIV. évfolyam 7-8. (392-393.) szám

Ára: 800 Ft

- **Egy hírhedt bajai cigányzenész a 20. század elejéről – Dankó Gábor pályája**
- **Védelem a tűzvészeketől – Szent Flórián bajai szobra**
- **Versek őrzik emlékét – nekrológ Moretti Gemmáról**
- **Baja környéke és a klímaváltozás az adatok tükrében**
- **Kutatótanár, természetjáró, nyugdíjas – életútinterjú dr. Szkladányi Andrással**
- **Macskák minden mennyiségben – A világ: cica c. pályázat díjnyertes alkotásai**

Fotó: Molnár Attila

Nyárelő, tanévutó, bemutatók

Mayer János

■ Halászléfeszt: se velem, se nélkülem

Mayer János

Évek óta tervezem, hogy elutazom a csehországi Vizovicébe a *Masters Of Rock* nevű fesztiválra. Vagy húsz éve figyelve azt látom, hogy a fellépők névsorát mintha nekem állították volna össze; minden évben sok kedvenccet találok köztük, ráadásul mindig is úgy hírllett, hogy az árak sem a nyugati és skandináv vendégek pénztárcájához vannak szabva, és a visszhangok is mindig igen jók voltak. Csak hát ez a rockünnep időben szinte mindig egybeesett a bajai halászléfőző fesztivállal (korábban népnépvilággal), és azon mégiscsak illetlen jelen lenni, főleg amikor lapunkat még meghívták némely protokollrendezvényre is.

Idén viszont eldöntöttem: kedvenc zenéimé a prioritás, és már decemberben lefoglaltam a jegyeket és a szállást Vizovicébe, nehogy meggondoljam magam. Nem is elsősorban azért, mert a 40 éves jubileumát ünneplő *Europe* lesz az egyik főzenekar, és több más ígéretes csapat is fellép, hanem azért, mert – valljuk be – az utóbbi évtizedben kicsit bi-

zony „kiszereztem” a halászlé ünnepéből. (Az ételből nem, azt továbbra is imádom, és nemcsak azért, mert egy lokálpatrióta lap főszerkesztőjeként ezt *illik* mondani.) Régióta azt érzem ugyanis, hogy ami igazán jó volt ebben a júliusi hétvégében, az eltűnni látszik; amit pedig nem szeretek benne, az lesz a fősodor. A zenei kínálat nagy része hosszú ideje olcsó tömegigényeket szolgál ki, a fellépők nagy részét bármely más nyári fesztiválon meg lehet tekinteni. (Hogy az én ízlésemet kevésbé szolgálják ki, az mellékes.) Az igényes kísérőprogramok szinte teljesen eltűntek, pedig talán azokra a Bajára (haza)látogatókra is gondolni lehetne, akik nem kizárólag ivászáttal, vurstlival és önfelelt bulizással töltik ezt a hétvégét, hanem esetleg magasabb kultúrát is fogyasztanának.

Pedig vannak erre is jó példák: az augusztusi *Kolozsvári Magyar Napok* rendezvénysorozatából sem hiányoznak a nagy koncertek, de ott szinte minden egyes magyar érdeklődő kiskocsmá, étterem és kulturális intézmény is részese a rendezvénynek: az egyikben irodalmi pódiumbeszélgetés, másokban filmes klub, a harmadikban sportos találkozó zajlik, és egymást érik a városismertető séták (mondjuk, a *Házsongárdi temetőben*), igényes gyerekprogramok, közönségtalálkozók, gasztronómiai rendezvények. Persze mondhatjuk, hogy az egy nagy, egyetemi város, komoly vonzáskörzettel, de ha magyar lakosságának számát nézzük, akkor az nem is olyan sokkal több, mint Bajáé. Az itteni szervezőket a leg-

szívesebben elküldeném egy továbbképzésre a „kincses városba”, hogy lássák: nem csak a pénzen múlik minden. Mert ha csak a Bajáról elszármazott hírességek, helyi büszkeségek kapnának kicsivel több nyilvánosságot, már abból is izgalmas események születhetnének.

Most persze új csapat kezébe került a szervezés, adjuk meg az esélyt a bizonyításra. Ezzel együtt sokáig úgy gondoltam, hogy bárki is lesz a szervező, én ebből idén kimaradok. Egészen addig, amíg nem tudatosult bennem a vizovicei fesztivál dátuma (július 13-16.). Vagyis: egy héttel a halfőzőfeszt *után!* (Július második hétvégéje nem mindig egyformán jön ki.) Tehát végül mégiscsak helyben leszek, amikor fellobban a láng a bográcsok száza alatt.

Az eddig nyilvánosságra hozott halfőzős program azonban így sem hozott lázba: sok a bővli és kevés a tartalom. Kövessenek meg érte, mégis azt mondom: ezt a rendezvényt ideje volna teljesen újragondolni! Az élő hagyományoktól egyáltalán nem idegen a változás, és ha azt akarjuk, hogy a halászléfőző fesztivál igazi bajai brand legyen, akkor azt igényes, máshol meg nem található tartalommal kellene megtölteni. Sokan csak ilyenkor látogatnak városunkba, de ha azt szeretnénk, hogy maradandó élményekkel távozzanak, akkor olyat kellene nyújtani nekik, amit csak itt élhetnek meg. Sok reményt nem látok arra, hogy 2023-ban ez másképp lenne. Ezért aztán számomra alighanem marad ez a különös állapot: az ünnep velem zajlik, de igazából nélkülem. ■

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata
Megjelenik minden hónap elején
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő: Dr. Mayer János
Főmunkatárs: Dr. Nebojszki László
Olvasószerkesztő: Sándor Boglárka

A Szerkesztő bizottság tagjai:
Jász Anikó, dr. Laki Ferenc, Lex Orsolya,
Masa György, Sarlós István, Sipos Loránd,
Szünder Dezső, Zalavári László

Lapalapító:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Kiadó: Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Szám száma: 11732033 20030119
Postacím: 6500 Baja, Telcs Ede u. 12.
E-mail: bajaihonpolgar@gmail.com

Előfizetés: 06-79/322-600

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Felelős vezető: Csuvár Zoltán
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944
Honlapunk: www.bajaihonpolgar.hu

A szerkesztőség a beküldött kéziratok rövidítésének és stilisztikai javításának jogát fenntartja!

Tartalom

- Hírhedett zenésze Bajának – Dankó Gábor élete (Petz Gábor írása, 1.rész).....	3
- Gyorshajtás a Sugovicán (Sarlós István forrásközlése).....	5
- Szent Flórián, közbenjárásod által véd meg a tüztől ezt a várost (Kordé Nóra tanulmánya).....	6
- Moretti Gemma (1932–2023) emlékére (Michnáné Ablonczy Ágnes nekrológja).....	8
- Aki kétszer úszta át a Dunát Bajánál 1944-ben (Rainer Róbert visszaemlékezése, közlése Rainer Pál, 2. rész).....	10
- A Citadella-hadművelés. 80 éve zajlott a kurszki csata (Kenyeres Zsolt tanulmánya, 1. rész).....	12
- A klímaváltozás hatásai Baja térségében (Fekete Árpád közleménye).....	15
- A régészet és a magyar őstörténet kutatása (Türk Attila írása).....	18
- Ugyanúgy fordít-e a gép, mint az ember (Albert Sándor tanulmánya).....	20
- „...erdők, mezők, vad ligetek, hadd bújdoszak ti bennetek...” (Lex Orsolya kiállítás-ajánlója).....	23
- Galéria a Föld-napi természetfotó-kiállítás képeiből.....	24

- „Tanárként jobban éreztem magam, mint kutatói állásokban...” (Mayer János interjúja dr. Szkladányi Andrásossal).....	26
- Három halom Vaskút határában (Masa György írása).....	31
- A Köhegyi Hugó-féle szanatórium alapításáról (Sarlós István forrásközlése).....	33
- A világ: cica c. irodalmi pályázatunk díjnyertes alkotásaiból (Kárpáti Jonatán, Virág Zsófia, Emesz Margit, Csipak Sára és Magyar Emília novellája, Katymári Vanda verse).....	35
- Maris – társadalmi mozaik az 1940-es évek elejéről (Gergelyné Békei Irán hagyatékából közlése: Marosvásárhelyiné Gergely Anna).....	40
- „...a barackcai pompához idő kell... ez művészet!” (Lex Orsolya portréja Bajkó Benccéről).....	41
- Családi háttér, szülői bevonódás és iskolai teljesítmény (Koltói Lilla tanulmánya a kompetenciamérések tapasztalatairól).....	44
- Bűn, bűnhődés és családtörténet (Sándor Boglárka recenziója).....	47
- Majdnem lecsó (Szünder Dezső receptje).....	48

Hírhedett zenésze Bajának – az ismeretlen Dankó Gábor 1. rész

Dr. Petz Gábor

■ Nevét Baján utca őrzi. Az utókor emlékezetében azonban alakja elhalványodott, ma már alig tudunk róla valamit. A város monográfiájának, *dr. Rapcsányi Jakab*nak köszönhető, hogy *Dankó Gábor* neve és egy-két vele kapcsolatos esemény fennmaradt. Ha személye egy későbbi írásban megjelenik, szinte kivétel nélkül a Rapcsányi néhány sora köszön vissza.

A Baja monográfia a város zenei kultúrájáról szóló részében az alábbi, sokszor idézett adatokat tartalmazza: „A város legrégebb cigánydinastiája a Vajda család volt. [...] Vajda Ferkó híres primás, úgynevezett »uri cigány« volt; nagy vagyonnal rendelkezett. Leányát Dankó Gábor vette nőül, aki az időben az országnak egyik legképzettebb és leghíresebb primása volt. Zenekarával többször járt Oroszországban, Németországban és Franciaországban, majd Brazíliába ment körútra, ahol zenekarának öt tagjával együtt mocsárlázban pusztult el.” (*Dr. Rapcsányi Jakab: Baja és Bács-Bodrog vármegye községei. Magyar városok monográfiája Bp. 1934. 268–269.*)

A köztudat azonban nem őrizte volna meg még a primás nevét sem, ha valamilyen nem neveztek volna el róla egy utcát Baja istvánmegyei részén. Baja utcaneveiről eddig három kiadvány látott napvilágot: *Paul Flach Die deutschen Gassennamen der Stadt Baja* (1977), *Richnovszky Andor – Koleszár Edit – Vass Erika: Baja utcanevei* (1989) és *Kövágó József: Baja város utcanevei* (2011). Az első kettő arra sem utal, hogy Dankó bajai lett volna, személyéről egy-két Rapcsányi-adattörödéken kívül semmit nem közöl. Néhány sorával a harmadik kiadvány a legbővebb: a születési és a halálozási dátum ismeretlen voltát kérdőjelekkel jelezve feltételezi Dankó bajai születését, amerikai működése kapcsán pedig két újságcikkre hivatkozik.

De mégis, mikor történhetek az idézett események? Mikor élt a Vajda és a Dankó család? Hol és mikor született Dankó Gábor? Mikor történt a végzetes brazíliai utazás? A sok feledésbe merült kérdésre genealógiai kutatás és a korabeli újságcikkek adnak választ.

A kutatás kiindulási pontja a fent említett házasságkötés. Az idézet arra enged következtetni, hogy a Vajda család bajai volt, tehát az esküvő valószínűleg itt történt. Mivel a Dankó családot Rapcsányi nem említi régiként, feltételezhető az is,

hogy Dankó Gábor máshonnan származott. E feltételezéseket a bajai belvárosi plébánia házassági anyakönyvének latin nyelvű bejegyzése meg is erősíti. A 24 éves Dankó Gábor, néhai *Dankó Gábor* és *Vajda Borbála* nőtlen fia 1880. október 5-én vette feleségül a 16 éves *Vajda Bertát* (latinul: Adalberta), *Vajda Ferenc* és *Gajdócsi Borbála* hajadon leányát a Belvárosi templomban. A menyasszony bajai, a vőlegény viszont halasi (ma: Kiskunhalas) származású volt. Az anyakönyv további két megjegyzést tartalmaz. Az egyik az, hogy a vőlegény az 52. gyalogezred katonája volt. A másik, hogy egybekelésük másodfokú oldalági (kánonjogi) vérrokonság fennállása miatt akadályba ütközött, amely akadály alól felmentést kaptak. Az egyházi jog szerint elsőfokú oldalági rokonság állt fenn a testvérek között. A bejegyzés szerint Dankó Gábor anyjának és felesége apjának is Vajda a családneve. A további kutatás során be is bizonyosodott, hogy Vajda Borbála és Vajda Ferenc primás testvérek voltak, így Dankó Gábor és Vajda Berta egymás elsőfokú unokatestvérei. Noha a kánoni jog az oldalág negyedik fokáig tiltotta a házasságkötést, az igen szigorú szabály a gyakorlatban nem volt tartható, az akadály alól a megyéspüspök felmentést adhatott, amelynek birtokában érvényesen lehetett megkötni a házasságot.

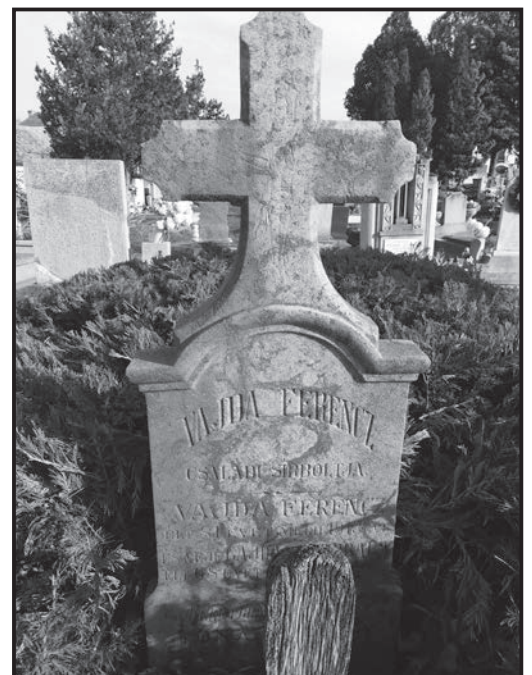
A kiskunhalasi Alsóvárosi római katolikus plébánia anyakönyveiben lelhető fel a híres primás, Dankó Gábor (György) keresztelési bejegyzése. Eszerint 1856. március 24-én – Szent Gábor arkangyal ünnepén – született, és ugyanazon a napon keresztelték. A szülők Dankó Gábor és Vajda Borbála, a keresztszülők *Hábuka Vince* és *Dankó Anna* katolikus cigányok voltak. A Dankó család felmenőit a kutatás jelenlegi állása szerint Kiskunhalason keresztül Jánoshalmáig lehet visszavezetni, ahol 1772. január 22-én a híres primás dédapját, Dankó Györgyöt keresztelték.

A genealógiai adatokon kívül Dankó Gábor életéről a korabeli újságcikkekben kaphatunk képet. Gyermekek és ifjúkoráról nem rendelkezünk információval. Feltételezhető, hogy édesapja is zenész volt. Bizonyossággal csak arról van ismeretünk, hogy nagybátyja, majd későbbi apósa, Vajda Ferkó híres primás volt.

Aligha kétséges, hogy a muzsikálás alapjait a családban sajátította el. Az életére vonatkozó első adatot a *Pécsi Napló* 1903. április 12-i száma közli, amikor egy rövid kiigazításból megtudhatjuk, hogy Dankó Gábor rokonságban állhatott Dankó Gyula volt pécsi primással, és három éven át szolgált a pécsi 52. gyalogezred zenekaránál, aztán egy ideig Pécsen is működött zenekarával, de állandó otthona Baja volt. Ez az adat egybecseng a házassági anyakönyvi bejegyzéssel, sőt elárulja, hogy nem fegyverforgató katona volt a seregben, hanem zenész. Ebből következtethető, hogy a katonazenekarban az ifjú Dankó fúvós hangszeren játszhatott, másrészt az is, hogy a honvédségnél kapott zenei képzés is hozzájárulhatott a később oly sokat dicsért, művészinak mondott, magas színvonalú játékához. A Dankó Gyula pécsi primásra való utalás igazolása még további kutatást igényel.

Az újságcikkek sora 1891. december 13-án indul, amikor a *Bajai Közlöny* hírül adta, hogy Dankó Gábort és zenekarát a margitszigeti gyógyfürdő igazgatósága a jövő évre ismét szerződtette. Ezek szerint zenekarával a primás már korábban is játszhatott a Margit-szigeten, amely életének egyik meghatározó helyszíne volt.

A *Nemzet* 1892. április 5-i száma egy bajai esetről számol be, *Botrány* címmel. Március 31-én este a Barány szállóban az akkor 36 éves Dankó Gábor és zenekara

Dankó primás apósa, Vajda Ferenc síremléke

fülbemászó zenéjére mulatott és borozgatott négy katonatiszt és egy gyógyszerész, akik a szőlő levét a zenészektől sem sajnálták. Az egyik vendég hívására a primás az asztalukhoz ment. A tiszturak, miután a bor már a fejükbe szállt, hamar megbarátkoztak a cigánnyal, aki szintén bizalmasan fraternizált a tisztekkel; *Blaschke* főhadnaggyal és *Hollósy József* gyógyszerésszel beszélgetésbe elegyedett. Dankó törve beszélte a német nyelvet, és a főhadnaggyal „per du” (tegeződve) társalgott. Az elhangzottakról nincs híradás, mindenesetre egyszer csak *Hollósy* az asztaltól való távozásra intette a primást. De már erre Dankóban is felébredt a „művész” önérzete, és azt felelte, hogy ő itt éppen úgy úr, és a banda arra való, hogy annak parancsoljon, és az nélküle is játszószék. *Cserépi* főhadnagy, attól tartva, hogy a primás kezét emel rá, ami talán meg is történt, mellbe lökte, majd hüvelyéből kirántott kardjával fejbe is vágta Dankót, akit rögtön elborított a vér. A banda tagjai vízzel borogatták vezetőjük fejét, előhívták *Danneberg* orvost, aki elsősegélyben részesítette. A tisztek távoztak, de Dankó az étterem kijáratánál *Cserépi*t elkapta, és arcul ütötte. A főhadnagy erre ismét kardot rántott, de a többi zenész úgy nekironított, hogy a tisztek *Cserépi* védelmére kelni voltak kénytelenek, és csak nagy nehezen, folyton vagdalkozva nyithattak neki utat a folyosóig. Ott azután a cigányok utánuk rohantak, és egész özönével dobták feléjük a kezük ügyébe akadt palackokat, poharakat és gyufatartókat. Ezután *Cserépi* főhadnagy még hat huszárból álló őrjáratot is kirendelt a laktanyából, hogy velük Dankó lakására vitesse magát, de útközben végül elállt a megtorlástól, az őrjáratot visszaküldte, majd maga is hazatért.

A *Népszava* 1898. február 19-i számában hírül adja, hogy a budapesti szabómunkások szakegylete az *Andrássy út 30.* szám alatti dísztermében nagy jótékonyági jelmezbált rendez, amelyen a talpalávalót az Amerikából hazaérkezett *Dankó Gábor* hírneves bajai cigányzenekara fogja szolgáltatni. A *Budapesti Napló* 1898. július 29-én rövid hírben közli, hogy *Dankó Gábor* híres bandájának nagybögőse, *Csicsó János* *New York keringő* címen egy pompásan pattogó, melodikus keringőt szerzett még akkor, amikor a zenekar Amerikában aratta a magyar nóták diadalát, és amely most jelent meg New Yorkban: „A szép táncdarab, amely tehetséges ember műve, bizonyára népszerű lesz Budapesten is.”

A cikkekből megállapítható, hogy *Dankó*

zenekarával 1897-98 körül járhatott az Egyesült Államokban. Egy korábbi utazásáról is sikerült konkrét bizonyítékra lelnem. Egy 1892. december 17-én felvett hajólistából kitűnik, hogy *Vajda Ferenc* 54 éves, Bajáról származó magyar zenész, további 12 társával együtt, összesen 42 csomaggal, átmeneti tartózkodásra *New York-i úti* céljukhoz érkeztek. A muzsikusok között ott találjuk az ekkor valójában már 58 éves *Vajda Ferkó* primás vejét is. Az utazó tagok a következők voltak: *Dankó Gábor* (36 éves), *Horváth Sándor* (38 é.), *Tamás István* (41 é.), *Gazda (Gozda) Lajos* (28 é.), *Krovina Simon* (38 é.), *Budi Pál* (36 é.), *Csicsó János* (31 é.), *Hirsch Albert* (32 é.), *Sárközy János* (24 é.), *Holdosy János* (28 é.), *Hura Károly* (35 é.) és ennek felesége, *Hura Katalin* (20 é.). Mindannyian Bajáról indultak. Egy később idézett cikkből kitűnik az is, hogy *Dankó Gábor* 1895 novemberében is *New Yorkban* volt zenekarával, amikor *William Kissam Vanderbilt* amerikai mágnás leányának lakodalmán muzsikált.

Dömötöri Németh Péter 1899-ben megjelent, *Magyar világ Berlinben* című könyvében színesen írja le az 1898-ban Berlinből hazainduló *Horváth Jóska* magyar cigányprimás, a „poroszok dédelgetett *Joszsija*” búcsúfellelítését. A rajongó német közönség tapsvihar közepette virágokkal és emlékiratos szalagokkal feldíszített lanttal, majd szalagos babérkoszorúkkal ajándékozta meg a primást. „Nagyon megbecsülik a magyar cigányt a külföldön és így különösen Berlinben. Bámulattal veszik őket körül a poroszok és ilyenkor még a sör sem ízlik nekik, hanem ámulva, bámulva hallgatják a magyar zenét. [...] A nagy kávéházakban mindenütt cigány zenekar szól és a leghíresebbek egyike, a németek dédelgetett *Jósija*, a ki ma tartotta búcsúestélyét. Híres magyar cigányprimások még Berlinben *Vörös Miska*, *Gyigyi Laci*, *Galuska Jankó*, *Csonka Gábor*, *Dankó Gábor*, *Sárközi Lajos*, kikhez a pécsi kedvelt zenésze, *Rácz Gusztó* is csatlakozott a múlt évben. [...] Dicsőítik őket és mégis hazavágynak. A magyar cigány csak otthon éri jól magát és mindig-mindig haza vágyik. Pedig otthon sem nem tapsolnak neki, sem nem babérkoszorúzzák meg a fejét, sem nem fizetik meg oly jól, mint a poroszok, és ők mégis hazavágynak. Jól érzik magukat itt is, de még jobban odahaza. Bántja őket

A *Dankó* család sírboltja

a honvagy és ha egy negyedévig, félévig ki is bírják a külföldön, a másik negyedévben, a másik félévben már meghaltnának, ha nem mehetnének vissza édes hazájukba.”

A külföldi utak valódi hírnevet szereztek *Dankónak* és zenekarának. A *Magyarország* című lap 1900. március 7-i számában *Káldor Zsigmond* pesti kávészedő ezt a hirdetést adta fel: „»Commerce« kávéházban, *József-körút és Baross-utca sarkán Minden este a világhírű igazi Dankó Gábor Ó Fensége József Főherceg udvari zenekara hangversenyez.*” Megütheti a fülünket az „igazi” jelző. Lehetséges, hogy alacsonyabb színvonalú zenekarok vagy primások *Dankó Gábor* nevével akartak az akkori zenei piacon érvényesülni, és nevét már szinte védjegyként használták a vendégek becsalogatásához?

A hírnév nem volt alaptalan. *Dankó Gábor* magas fokú zenei tudását a kortársak felismerték és elismerték. Erről tanúskodik a *Zenelap* 1900. július 25-i száma, amely „A cigány naturalisták bent és külföldön” című cikksorozata utolsó részében kifejti, hogy míg a 19. század nagyobb részében nem volt rá példa, hogy a „cigányzenész-naturalisták” közül „egy is kitartó tanulmány után igazi nagy művésszé nőtte volna ki magát, dacára a nagy tehetségnek, mely bennük lakozik”, addig „a század utolsó évtizedeiben mindig több-több cigányzenész igyekezett elsajátítani a művészeti kvalitásokat. Ezek közül *Erdélyi Náczit*,

Bunkó Vinczét, Balázs Kálmánt, Dankó Gábort, Piros Józsiát, ifj. Rácz Palit, Lányi Gézát lehet leginkább kiemelni.” Feltűnhet, hogy a kortárs Dankó Pista (1858–1903), a szege-di nótafa nevét nem említi e felsorolás a művészi színvonalú cigányzenészek között. Ennek nyilván az az oka, hogy ő gyermekkorában csak rövid ideig tanult hegedülni, virtuózzá nem vált, a kottairáshoz nem értett, dalait mások jegyezték le. Máig tartó töretlen hírneve magyar nótáinak köszönhető, és zeneszerzői hírneve az előadójánál sokkal tartósabbnak bizonyult.

Dankó Gábort nemcsak külföldön, de itthon is megbecsülték, játéka révén a legfelsőbb körökbe jutott be. Erre utal a kávéházas hirdetésében Habsburg József

főherceg említése. A *Hazánk* című lap 1902. január 14-én így tudósít: „József főherceg primása. A Margitsziget látogatói mélyen a lelkükbe szerették Dankó Gábort, a híres cigányprimást, aki a Duna gyöngyének tündéréivel és nimfáival tart tilos viszonyt s nyári estéken a sziget balsamos hangulatait a hegedűjére csalja, onnan a hűsölő magyarok szívére harmatozza. Ezenkívül pedig tudvalevőleg József főherceg kedves primása ő s a feleséges urhoz való ragaszkodásáról most megható tanúságot tett. Dankó Gábor fényes ajánlatot kapott Ausztrália fővárosába, Melbourneba s akadt az angolok között olyan mecénása is, aki a nagy kauciót helyette deponálta volna. Dankó Gá-

bor, mielőtt határozott, kikérte feleséges pártfogójának, József főhercegnek véleményét. A dolog vége az lett, hogy Dankó Gábor a főherceg óhajára visszautasította a fényes ajánlatot, mely neki és bar-na művésztársainak gondtalan jövőt és uri módot biztosított. Dankó Gábor tehát hű maradt a Margitsziget tündéréihez és ahhoz a közönséghez, amely a hazafias cigányprimást ezentul annál jobban fogja szeretni, pártfogolni és megbecsülni. Itt említjük meg, hogy Dankóék holnap Bajára utaznak, ahol a bácskai szép asszonyok szívét fogják fájdtítani és vigasztalni a farsangon. Május elsején azonban, szokás szerint, ismét bevonulnak a Margitszigetre.”- Folytatjuk -■

Gyorshajtó a Sugovicán

Sarlós István

■ Baját az útikönyvek minden esetben Duna menti városként írták le, de a folyópart – mind a Duna, mind a Sugovica – fokozatosan lett a város része. A város gyarapodásával természetesen volt a nyugati irányú terjeszkedés, így Pandúr-sziget, a Kamarás-Duna partjai, a nagy Duna bal partja fokozatosan került a város igazgatása alá. A folyamatban Baja és Bajaszentistván egyesítése nagy „ugrást” jelentett, a korábbiakhoz képest komoly vízfelület és ártéri területek kerültek a város fennhatósága alá. Az 1920-as években már kialakított, *Baja a fürdőváros* koncepció nyomán az 1930-as évek elején rendezték a Kamarás-Duna partjait a strandolás és a vízi sportok igényeinek megfelelően.

A trianoni békediktátum után az osztrák-magyar haditengerészetet felszámolták, a magyar honvédség folyamerőket nem tartott fent hivatalosan, de a belügyminisztérium alatt működött a folyamrendészet, mint burkolt katonai alakulat. – A katonai egység 1939. január 15-én alakult meg a *Magyar Királyi Honvéd Folyamerők* néven, amely 1 sajkás ezredből és 1 folyambiztosító zászlóaljból állt. Az alakulatot nem sokkal ezután átszervezték a modern háború igényeinek megfelelően. – A folyambiztosító zászlóalj elsősorban árvízvédelmi feladatokat látott el a Horthy-korszakban, az egyik alegysége Mohács-Baján állomásozott. A járőrgőzös egyik kijelölt nyári horgonyzóhelye a Kádár-sziget és a Pandúr-sziget közötti holtágban volt, innen jártak be vele rendszeresen Bajára ellátmányért a szolgálatban lévő katonák; és szegték meg a Kamarás-Dunán a közlekedési szabályokat.

„XXVI. 12.104/935.

Katonai Állomásparancsnok Úrnak!

Hivatalos helyről panasz hangzik, hogy a Kádár-Dunában horgonyzó katonai alakulat motoros és egyéb vízi járművei a Kamarás-Dunában /a Dunától a városig terjedő szakaszon/ meg nem engedett sebességgel közlekednek.

A 48.404/1890- számú ker. miniszteri rendelet 16. §-a értelmében a Kamarás-Dunában óránkénti 5 km-nél nagyobb sebességgel közlekedni semmiféle géperejű vízi járműnek nem szabad.

További panasz a közönség köréből az, hogy a katonai gőzbárka salakját a földhalmozott korommal együtt a Kamarás-Dunába is kiüríti és ezáltal a nagy költséggel kellő mélységre kikotort medert rongálja, a fürdőzésre használt víznek tükrét pedig beszennyezi.

A 4.730/1927 miniszterelnöki számú kormányrendelet 33. §-a a salak kiürítését még az élő Dunán is korlátok közé szorítja és csak mély vízben jelzi megengedhetőnek.

Bizonyosra veszem, hogy a fenti rendelkezések az illetékeseknek figyelmét elkerülték, mivel a cél csupán az, hogy a további kellemetlenségek és súrlódások elkerültsenek, megkérem Állomásparancsnok Urat arra, hogy szíveskedjék hatáskörében a legalkalmasabb módon odahatni, hogy a jövőben a víz tükre a az említett járművektől tisztán tartassék, a nagy költséggel rendbe hozott partok biztonsága, a fürdőző közönségnek és a Kamarás-Dunán működő egyéb járműveknek épsége pedig ne veszélyeztessék.

Mély tisztelettel,

Baja, 1933. július 18. Borbíró.”

A lakossági bejelentések révén a polgármester kényes helyzetbe került, mivel a szabály-

szegést egy belügyminisztériumi szerv hajója követte el. Az igazi problémát a Kamarás-Dunába „szemetelés” jelentette. Az 1880-as évek folyószabályozása óta köztudott tény volt, hogy a főtér lábánál elhelyezkedő bajai kikötő megközelítése a Sugovica szűk és gyorsan eliszapolódó bejárata miatt körültekintést igénylő manőverezési feladat. A dunai kotróhajó-kapacitás már a dualizmus alatt is szűkösnek bizonyult, ez a két világháború között még romlott is, mivel több kotróhajó is háborús jóvátétel címén külföldre került, viszont a Duna és a Tisza kotrást igénylő szakaszának jelentős része Magyarországon maradt. Az 1930-as években a Kamarás-Duna torkolatának északiról déli irányúra alakítását is megépítették a feltöltődés csökkentése végett, e munkálatok ekkor zajlottak. A holtágba öntött salak és korom így hatványozottan káros volt. A sebességtüllépés a torkolatnál folyó építkezések miatt számított komoly vétségnek, a nagy sebességgel haladó hajók által gerjesztett hullámok rombolták a partokat, amely az építkezőknek, a fürdőzőknek és az idegenforgalomnak okozott kellemetlenséget.

Dr. Borbíró Ferenc polgármester levelére sem a folyambiztosító alakulat parancsnokától, sem a belügyminisztériumtól nem érkezett hivatalos válaszlevél, a felmerült szabálysértéseket a területileg illetékes parancsnok saját hatáskörben rendezhette el, amiről személyesen tájékoztatta a polgármestert. Hosszú távon a folyamerők elhelyezésére kialakítandó saját nyílt dunai kikötő vagy kikötőrész jelenthetett megoldást, az elhagyott holtágban kijelölt horgonyzóhely és a városból naponta hajóval kihordott ellátmány helyett. ■

Baja köztéri szobrai 7.

„Szent Flórián, közbenjárásod által véd meg a tűztől ezt a várost...”

Kordé Nóra

■ Nemrégiben, május 4-én volt az emléknapja *Szent Flóriánnak* (?–304), aki igen nagy népszerűségnek örvend hazánkban is, hiszen számos településen találkozhatunk szobrával, valamint hozzá kapcsolódó alkotással vagy közterület-elnevezéssel. Nem meglepő, hogy ilyen mértékben elterjedt a szent kultusza, hiszen a keresztény vértanú a tűzvész, a tüzesetek ellen védelmező szent volt. Érdekes, hogy élettörténete épenséggel a vízzel való kapcsolatát hangsúlyozza; nem véletlen, hogy árvíz ellen is hozzá fordultak oltalmazásért.

Az eredetileg római katona *Florianus* vállalta hitét, és foglyul ejtett keresztények védelmére indult, végül a *Diocletianus* római császár általi keresztényüldözés egyik mártírjává vált. A felső-ausztriai Lorch mellett, 304. május 4-én, malomkővel a nyakában lökték le az Enns folyó hídjáról. Kultusza is innen indult, és főként Ausztriában, Bajorországban és Lengyelországban terjedt el. Hazánkba a betelepített németek „hozták magukkal” a 17–18. században, ők terjesztették országszerte. Legendája csak a 15. században bővült a tűzvész elleni védelmező szerepével, így a tűzzel kapcsolatos mesterségek, főként a pékek, sörfőzők, fazekasok, kovácsok, kéményseprők, később pedig a tűzoltók védelmezője is ő lett. Tiszteletéhez hazánkban is számos szokás és hiedelem kapcsolódott. Azt tartották, hogy amelyik ház homlokzatán elhelyezik képét vagy szobrát, azt megvédi a tűztől, a villámcsapástól, sőt a víztől, az árvíztől is. Baján köztéri műemlékként, magánházak homlokzati díszítő-védelmező elemeként és utcanévként is találkozhatunk a patrónus szobraival és nevével.

Lassan két évszázada örökdió Baja belvárosában, a Szent Imre téren lévő kőbaldachinos szoborfülkében Szent Flórián kőszobra. Az emléket egy városi polgár, *Arnó György* állíttatta 1827-ben, akit *Paul Flach* (1907–1991) vaskúti születésű, Németországban élt helytörténet- és néprajzkutató *Georg Arnát* néven említi *Die Hausbesitzer der Stadt Baja um 1803* című művében. A német származású Arnó György városi szenátor volt, akinek az 1803-as Baja város térképen jelölt 1080. számú telken, a mai Deszkás utca 21. szám alatt állt a lakóháza

az egykori Bräuhausgasse, azaz Sörház (ma Kölcsey) utca és a Landenhändlergasse (ma Deszkás utca) között. A tulajdonosra utal az ereszcsatorna összefolyóján lévő G. A. monogram az 1815-ös évszámmal. A parasztkorok stílusú műemléki épület oromfalában, két padlásablak között félköríves szoborfülke található, amelyben egy kis méretű Flórián-szobor áll. A tekintélyes bajai szenátor saját házáat is Szent Flórián által védte a tüzesetekről, de a városi lakosság részére is készíttetett egy emléket, amely az egykori német-magyar plébániatemplom, azaz a mai Belvárosi (Szent Péter és Szent Pál) templom északi oldalán, a főhomlokzat vonalában került. Alkotója valószínűleg a luccai származású, olasz kőfaragó, *Domenico Berti*, aki akkoriban Baján élt, és itt (Istvánmegyében) is halt meg 1847-ben. Feltételezhető, de nem bizonyított, hogy mindkét, Arnó György által megrendelt Flórián szobor az olasz mester alkotása. Valószínűleg más szenteket is megformázott a kőfaragó, az ő munkájának tulajdonítanak például egy bajai, térdeplő Nepomuki Szent János-szobrot is, amely a Türr István Múzeum gyűjteményében található. Utóbbi kapcsán nem igazolt, hogy a fából lévő, faragott alkotást valóban az olasz mester készítette volna.

A 18–19. században igencsak szükség lehetett Szent Flórián közbenjárására, hiszen akkoriban nagyon gyakoriak voltak a tüzesetek, amelyeket részben emberi gondatlanság, részben természeti csapás, számos esetben pedig szándékos gyújtogatás idézett elő. Ráadásul a tűz elleni védekezés központilag szervezett formában még nem működött, de a gyújtogatások gyakorivá válásával városszerte éjjeliőröket kellett állítani. Egyes céhek tagjainak tűzvész esetén – szabályzataik előírása szerint – segítséget kellett nyújtaniuk

az oltásban, olyankor félreverték a harangokat. Viszont amikor már megtörtént a baj, akkor megfékezni a tüzet sokkal nehezebb volt, mint megelőzni azt. A lakóházak főként vert falúak vagy vályogházak voltak, és nem kőből vagy téglából épültek, fedülüket zsindellyel vagy náddal fedték, így gyorsan lángra kaptak, és csaknem teljesen kiégtek.

A bajai ferences szerzetesek *Historia Domus*ában (háztörténetében) jól nyomon követhető, hogy igen gyakoriak voltak a tüzesetek, gyújtogatások a 18–19. század során: 1742 és 1882 között több mint 1000 (!) ilyen esemény volt. A legnagyobb tűzvész a település történetében az 1840. május elsejei volt, amikor szinte az egész város a lángok martalékává vált, viszont a Flórián-szobor és Arnó György lakóháza is épen maradt. Mindezek ellenére sem vált kegyvesztetté a patrónus, tisztelete megmaradt 1840 után is, sőt a tűzoltótestületek, illetve a tűzoltóság megszervezésével újabb fénykorát élte városunkban. Baja város polgárai a tragikus tüzesetek hatására döntöttek előbb 1871-ben a *Bajai Önkéntes Tűzoltótestület*, majd 1912-ben a *Bajai Hivatásos Tűzoltóság* létrehozásáról.

A műemléki védettségű Szent Flórián-szobor és szoborháza klasszicista stílusban

A műemlék szobor napjainkban

készült. A szoborfülke egy kis négyszögletes, sátoztetős épület, minden oldalán pillérek nyugvó árkádokkal tagolt, amelyeket felül triglif díszes fríz vesz körbe. A keleti oldalon található a lépcsős, díszes kovácsoltvas ráccsal ellátott bejárat, rajta az állítató G. A. (azaz Georg Arnát vagy Arnó) monogramjával és az állítás 1827-es évszámával. A szoborház északi, nyugati és déli oldalán a lábazati kő felett ballusztetes korlátok vannak, az építmény anyaga budafai homokkő. Belül a padlózatot kehlheimi kőlapokkal burkolták, a közepén lévő, hasáb alakú posztamensen áll az életnagyságnál kisebb szobor. Utóbbi anyaga sóskúti jellegű durvamészke. A homokkő talapzaton lévő német nyelvű felirat a következő: „O HEILIGER/ FLORIÁN,/ BESCHÜTZE/ DURCH, DEINE/ FÜRBITTE,/ DIESE STADT/ VOR FEUER”. Azaz magyarul a következőképpen hangozhat: *Ó Szent Flórián, közbenjárásod által véd meg ezt a várost a tűztől!* A szobor szépen megjeleníti a Szent Flóriánhoz kötődő attribútumokat: római katonai öltözetben lévő sisakos férfialak, jobb lábánál égő házzal, amelyre jobb kezével egy dezsából vizet önt, bal kezében pedig zászlót tart.

A műemlék az idők során rendszeres karbantartásra szorult, utoljára nemrég, 2020-ban esett át egy teljeskörű restauráláson, amelyet Rákos Péter okleveles kőszobrász restaurátor végzett el. A szakember pontosan dokumentálta a munkafolyamatokat, amelyek során a szobor kapcsán megállapította, hogy igen jelentős korábbi javítások és kiegészítések nyomai fedezhetők fel rajta. Az alkotás ilyen mértékű lepusztulását, roncsoló-

dását nem természetes körülmények, hanem szándékos rongálás okozhatta. A restaurátor a korábbi beavatkozások alapján rekonstruálta, hogy mi történhetett. A szobrot valószínűleg ledöntötték a posztamenséről, ami a szoborfülke hátsó, ballusztetes korlátjára zuhanva darabokra tört. Az alkotáson látható volt több jelentős sérülés: letört a fej, két másik helyen is keresztben eltört a szobor, a kiálló felületek közül is több letört és károsodott. Szintén megfigyelhető volt, hogy a sérüléseket már meglehetősen szakszerűen restaurálták, a felületeket ragasztották és fémcsapolással megerősítették, illetve kiegészítették a szobrot.

Bánáti Tibor (1925–2015), Baja jeles ismerője, a művelődési ház egykori igazgatója írta, hogy 1919. december elején, Baja szerb megszállása idején „ismeretlen, faragatlan tettesek ledöntötték talapzatáról, és Domenico Berti, városunkban letelepedett luccai kőfaragómester által kőből faragott szobrának feje porba hullott, mint a pallossal lefejezett mártíroké.” A Bajai Független Újság így számolt be a szomorú eseményről: „A szerdáról csütörtökre virradó éjszakán [1919. december 3–4-én – K. N.] a Belváros kellős közepén, a róm. kath. plébániatemplom mellett kegyetlen kezű, részeg, ismeretlen tettesek abban találták brutálisan durva multságukat, hogy a plébániatemplom mellett levő, Szent Flórián tiszteletére emelt Flórián szobrot a talapzatról ledöntötték. A szobor ennek folytán olyan módon sérült meg, hogy szinte használhatatlanná csonkult.” Ténylegesen tehát ekkor történhetett az alkotás jelentős roncsolódása, amit 1929-re teljesen ki kellett javítani. Ekkor

döntött úgy a helyi tűzoltótestület – az 1929. évi április 22-i választmányi ülésen – hogy „a tűzoltók és kéményseprők védszentjének, szent Flóriánnak ünnepét minden évben május 4-én, illetve az ezen naphoz legközelebb eső vasárnap megünnepelik oly módon, hogy úgy a választmány, mint az összes legénység a kéményseprő ipartestület tagjaival együtt testületileg vonul ki a belvárosi plébánia templomba a Flórián misére. Elhatározzák ugyanekkor azt is, hogy evvel kapcsolatban a belvárosi plébánia templom mellett lévő szent Flórián szobrát szent Flórián nap előestéjén virágokkal feldíszítve kivilágítják és ott a testület legénysége díszőrséget áll. A választmány e határozatával tulajdonképpen a testület régi szokását elevenítette fel. Városunkban bizonyára régebben is ünnepelték szent Flórián napját, de külö-

A szobor közelről, háttérben a III. Béla Gimnázium

nösen 1840. évi május elseje után áldoztak nagy tisztelettel emlékének.” Így összegezte a szerző, Losonczy György a szent Flórián nap megújítását a *Baja THJ. Város Hivatásos és Önkéntes Tűzoltóságának emlékkönyvében*, 1932-ben. Nem írt arról, hogy a szobor bármilyen módon sérült vagy hiányos lenne, esetleg felújításra szorulna, és ezeket a munkálatokat még az ünnepségek előtt el kellett volna végezni, azaz valószínűleg ekkorra már helyreállították azt. Amire viszont a bevezető írója is utalt, hogy Baján a szent tisztelete korábbra nyúlik vissza, és összekapcsolódik a nagy tűzvészrel is, ami nemhogy csorbította volna, hanem még erősítette is azt.

A legújabb, 2020-as restaurálás újabb mérföldkő volt a szobor történetében, hiszen teljesen megújult, ahol szükség volt rá, kiegészítették került, és 2020. szeptember 11-én ünnepélyesen átadták. A Bajai Katasztrófavédelmi Kirendeltség és a Bajai Hivatásos Tűzoltó-parancsnokság a hivatásos tűzoltóság létrejöttének 150 éves évfordulója alkalmából, a megyei tűzoltó állománygyűlés keretében nagyszabású rendezvénnyel készült, tűzoltó térzenével, felvonulással, illetve a felújított alkotás átadásával. Az ünnepi szentmisét Bábél Balázs kalocsa-kecskeméti érsek celebrálta, majd megáldotta és felszentelte a Szent Flórián szobrot. A műemlék restaurálása a bajai önkormányzatnak a Nemzeti Kulturális Alap Örökségvédelmi Kollégiumától elnyert pályázati támogatása, valamint önkormányzati, egyházközségi, alapítványi és magánszemélyek által tett hozzájárulások és adományok által valósult meg.

Végezetül meg kell említenem, hogy a bajai Flórián-kultusz kapcsán nemcsak a fent említett műemlék szobor jelentős, hanem a

A talapzat a német nyelvű felirattal

kisebb alkotások is a lakóházak homlokzati szoborfülkéiben, amelyek a szent oltalmazó szerepe miatt kerültek oda, ahogy a Deszkás utca 21. számú, eredetileg Arnóféle háznál is. A Dankó Gábor utca 4. számú ház oromfalán lévő fülkében szent Flórián kisméretű gipszszoborcskája őrizte Márton János pékmester házáét, aki foglalkozása révén került kapcsolatba a tűzzel, így szükségessége lehetett a patrónus közbenjárására. A szobor a Türr István Múzeum képzőművészeti gyűjteményében új szerepet kapott, mint műtárgy. A fazekasok kiegészítették alkotásaikat, nem meglepő, hogy nekik Szent Flórián lett a védőszentjük, akinek ábrázolása a bajai fazekascéh pecsétjén és nemrégiben restaurált, 1869-es céhzászlóján is megjelenik. A fazekascéh pénztárkönyveiben rendszeres kiadási tétel volt a patrónus tiszteletére tartott szentmise. A Deák Ferenc utca 3-as szám alatti MVM Démász Áramhálózati Kft. – korábban Villamosüzemi Székház, egykori Latinovits-kúria – épületének Déri Miksa köz felőli homlokzati falfülkéjében egy 20. századi Flórián gipszszobor látható, amelyet *Kender István* (1902–1957) helyi díszítőszobrász alkotása.

A szent alakját városunkban nemcsak a régmúlt során formálták meg szívesen, hiszen 2004-ben egy életnagyságú szobra is készült,

Szent Flórián kisméretű szobra az egykori Latinovits-kúria homlokzatán

amelyet a Flórián utcában lévő Felsővárosi Gyakorló Általános Iskola (ma: Szent Balázs Katolikus Általános Iskola és Óvoda; Baja, Flórián utca 20–24.) előtt állítottak fel. Az alkotó *Mészáros Gábor* „Mész” (1958 – 2013) keramikus- és szobrászművész volt, akinek felesége, *Fodor Ilda* képzőművész is részt vett az alkotás létrehozásában. A mű egy 182 cm magas, egyszínű, barna samottszobor, mészkő talappal. Mészáros Gábor egy évvel

később két Szent Flórián-domborművet is készített, amelyek szintén a Flórián utcát ékesítik, a 2. és az 57. számú lakóház külső falán láthatók.

Szent Flórián tisztelete napjainkban is tovább él, erről a fennmaradt emlékművek és a nemrégiben készült alkotások mellett a városi, valamint a katasztrófavédelem által szervezett rendezvények, például a Szent Flórián-nap vagy a Tűzoltó-szentmise – is tanúskodnak. ■

Moretti Gemma (1932–2023) emlékére

Dr. Michna Ottóné Ablonczy Ágnes

■ Fordulatokkal teli élet az övé. Születésétől fogva az. Különös csengésű neve alapján azt gondolná az ember, hogy más országbeli, pedig csak egyik szülője, névadó édesapja volt olasz, édesanyja magyar, Kalocsa város szülőtte: *Galambos Erzsébet*. Az olasz Moretti család afféle művészfamília volt, s ahogy olvastam róla, volt köztük, aki zenében, más a festészetben, megint más az irodalomban, s ki tudja, még mi mindenben jeleskedett. Az édesapja, *Leopold Moretti* világot járó építésmérnök volt, egy ott nyert megbízatás, építési munka miatt került Olaszországból Törökországba.

Fiaik Ankarában, lányuk, *Gemma*, Isztambulban született 1932-ben. Nem sokáig éltek ott, a kislány két éves volt, amikor visszaköltöztek Kalocsára. Ahogy tőle hallottam, odaadón szerető, bölcs édesanya nevelte őket. Édesapjukat keveset látták, mindig úton volt: hol itt, hol ott akadt feladat, voltaképpen csak rövid időre, vendégként érkezett vissza hozzájuk.

Kalocsán járt iskolába az apácákhoz, majd óvónői diplomát szerzett. Végzés után először Salgótarjánba került, ott kapott óvónői állást. Épp szünetében, édesanyjához hazaérkezve, Kalocsán találkozott először *Bánáti Tiborral*, aki úgy mesélte később, hogy első látásra beleszeretett a bájos, kedves lányba. Akkor, 1951 nyarán volt az a hajószerecséltenség, amikor a Bajáról Kalocsára tartó *Dömös* személyszállító hajó aknára futott, felrobbant, és elsüllyedt. A fedélzetén utazók közül sokan odavesztek akkor. Ők is a fedélzetén voltak, a vízbe taszítottak, de csodával határos módon mind a ketten megmenekültek. Többféle, mesébe illő változatot hallottam arról, hogy és mint, s ki által történt ez a menekítés, ami tény: néhány hónap múlva összeházasodtak. Bajára költöztek, ahol férje állást kapott. Két gyerekük született, *Gemma* és *Tibor*.

Rövid ideig óvónőként dolgozott, majd az Ady Endre Városi Könyvtárban talált szíve szerinti feladatot a könyvek birodalmában, a könyvtárosok és a könyvtárt látogató

Moretti Gemma (1932–2023)

olvasók között. Szakképesítést szerzett, s két évtizeden át volt odaadó, lelkes munkatárs. Aztán számára is váratlanul, egy fellobbanó új szerelem nyomán, új fordulat következett életében.

„Valaki elment,/ vissza se nézett,/ nem is búcsúzott,/ semmit sem érzett/ az elmúlt szépből,/ a régi lázból./ Jaj hamar ősz lett/ a forró lázból.” (Búcsú)

Első férjétől elvált, és férjhez ment ifj. Gira Lászlóhoz, főnöke fiához. Két kislányuk született, *Krisztina* és *Ágnes*. A hetvenes években mérnök párjával és gyerekeivel Nagyatádra kerültek, onnan költöztek néhány év múltán Szombathelyre. És ott is, a távolban is, mindvégig könyvtárban dolgozott.

Mindig bajainak mondta és érezte magát. Baja városában élő gyerekei, unokái, a fedhetetlen kapcsolatok, barátok és ismerősök, a szívének kedves terek, épületek, utcák, a vízpart mindig visszahozták. Évek múltán, amikor már teheték, visszaköltöztek Bajára.

„Nem evezek, csak hagyom, hogy sodorja/ a nagy folyó, az öreg csónakot,/ két oldalt zöld, gomolygó füst az erdő,/ és fenn a felhők szürkék és vakok./ Márványos út a méla, szép folyó,/ mélye sötét, sosem múlt titok,/ a fölé hajló, megrezzenő ágak/ ráhullajtják a hűvös harmatot./ Kezem kinyújtom, ujjaim között/ a víz sodródik, surran, elfolyik,/ ködbe vesző partnak homokja beissza/ a hozzásimult habok cseppjeit./ Nem evezek, visz, ringat a folyam,/ szemem lezárom, már itt vagy velem./ Ki tudja, egyszer majd elhagysz te is,/ őrző tenyeremből elsőksz, mint a víz,/ mely hűtlen hűvös, örök rejtelem.” (A Dunán)

Középiszkolás kora óta írt verseket, melyek helyi lapokban és antológiákban jelentek meg. Tagja volt a bajai *Tóth Kálmán Társaságnak*, majd néhány évvel később az általam vezetett irodalmi körnek is. Először tiszteletbeli tagként távolból küldött verseket lapunk számára, később visszajöve, hűséges látogatója lett a Sugó-körnek, kedvelt szerzője a rendszeresen megjelenő *Jelkysváros* című kiadványnak, résztvevője rendezvényeinknek. Támogathatta körünk első kötetének megjelenését, és együtt ünnepelhettünk kötetének bemutatóján. Összesen öt önálló kötete jelent meg: *Felhők viszik az időt* (2001), *Tünékeny álmok* (2006), *Csendes kikötő* (2009), *Minden, ami élet* (2016), *Néha még álmodom* (2020).

Szeretett köztünk lenni, s mi örültünk, hogy jelenlétével gazdagít minket. Ő, aki szerelmese volt a titkoknak, csodálója a

Moretti Gemma olvasói közt

természetnek, szeme és lelke egyszerre nyílt emberre, világra, fényre, árnyéokra, apró jelekre, örök csodákra. Távol állt tőle minden hivalkodó harsányság, verseiben megszólaló hangja megkapóan egyszerű, szelíd, könnyed, mégis magával ragadó, könnyre, mosolyra indító. Akaratlanul a fénybe mártózik a sorait olvasó ember.

„Emlékezz rám mosollyal,/ így szeretném./ Maradjak az a régi –/ néha szeszélyes, bolondos, boldogtalan és boldog –/ aki valaha voltam./ Emlékezz rám örömmel./ A rossz napokat feledd el,/ gondold azt, hogy az életünk/ egy csodás, nagy kaland volt,/ a mi külön kis szigetünk./ Ahova egyszer talán/ egy másik életünkben/ még visszatérhetünk./ Így szeretném.” (Így szeretném)

Sok éven át, hétről hétre könyvtári irodalmi körünk mindegyikünk által szeretett és nagyra becsült tagja volt. Mi több mint hét esztendeje elkerültünk Bajáról, azóta nem találkoztam vele. Most érkezett a hír. Elment. Kilencven esztendőt kapott. Élni, örülni, alkotni.

„Jöttem,/ és ki tudja,/ hogy meddig,/ itt leszek./ Jön egy nap,/ amikor /örökre / elmegyek./ Emlékeznek/ majd rám,/ talán/ egy ideig,/ emlegetnek is,/ ki úgy - ki így./ Mint valakit,/ aki barát volt - / vagy nem,/ talán csak egy arc/ a sok közül,/ egy idegen./ Vagy egy ember,/ aki jelét/ otthagya a szíveden.” (Egy élet)

Önálló kötetei:

Felhők viszik az időt – 2001.

Tünékeny álmok – 2006.

Csendes kikötő – 2009.

Minden ami élet – 2016.

Néha még álmodom – 2020. ■

Előfizetési felhívás

A Bajai Honpolgár lapszámainak ára éveken át nem emelkedett.

Az utóbbi időszak jelentős áremelkedései azonban bennünket is lépéskényszerbe hoztak, így 2023-tól mi is emelésre kényszerültünk, ám bízunk abban, hogy hűséges olvasóink így is kitartanak mellettünk, hiszen egy lapszámunk ára még ezután is olcsóbb lesz egy korsó sör áránál.

Áraink 2023. január 1-jétől a következőképpen változnak:

- Egy lapszám ára **400 Ft** lesz (dupla lapszám **800 Ft**),
- Éves előfizetés helyben (házhoz szállítással) **5300 Ft**,
- Éves előfizetés Magyarországon (postaköltséggel) **9800 Ft**,
- Éves előfizetés külföldre (postaköltséggel) **23 000 Ft**,
- Az online előfizetés **5000 Ft** -os díja nem változik.

Kérjük szíves megértésüket, maradjanak velünk ezután is!

A Bajai Honpolgár szerkesztősége és a Bajai Honpolgár Alapítvány kuratóriuma

Aki kétszer úszta át Bajánál a Dunát 1944-ben

Rainer Róbert tartalékos folyami zászlós katonai szolgálata, 1941–1944, 2. rész

Reiner Pál

■ Rainer Róbert tartalékos folyami zászlós háborús notesze (M. kir. honvéd folyamzár tábortábori pótzászlóalj ütege)

Egy ADRIA 3710/6. jelzésű, 10x16.4 cm méretű, szürke borítás, négyzethálós, kiszakítható lapokból álló jegyzetfüzetben, kék tintával lejegyezve. Tartalmát valószínűleg már hetekkel az átélt események után, nyugodtabb körülmények közepette jegyezték le. A többi napok, hetek helye üresen kihagyva maradt. Saját magyarázó megjegyzéseim szögletes zárójelben [és R. P. megjelöléssel] szerepelnek. Bizonytalan olvasatot szögletes zárójelbe tett kérdőjellel [?] jelöltem. Az eredeti írásmódot megőriztem. A könnyebb olvashatóság érdekében ahol tudtam, feloldottam a rövidítéseket.

944.9.2. Szombat. –

Korán reggel már az a hír járja, hogy holnap indulunk. Már a város [Baja – R. P.] is ezt zengi. Délelőtt felszerelés kiegészítés. Lovarda. – Ebéd után üteg sorakozó, épp, hogy az udvarra elértünk. – Délután szabad. Kint voltam a Sugovicán J. Mártával. Idő pocskék – Este a központiban. Találkozás Varga Ferkóval. – Edit is eljött Bandival.

944.9.3. Vasárnap. –

„Ma indulunk a frontra, bucsúzom Tőled kis Kató.” [egy divatos korabeli sláger részlete – R. P.] – Reggel 8 h-kor zászlóalj sorakozó. Irtó lázas sürgés forgás. 1 felesleges bőrröndöm Tumbászhoz [Tumbász András honvéd – R. P.] vonul (Baja, Róka u. 30) Bevagionozás ebéd után. Igen hosszú a szerelvény. – Számos szülő és testvér, rokon az állomáson. Dit [apám éppen aktuális barátnője, akinek megmarat két 1942-es szabadkai képes levelezőlapja – R. P.] szintén kiint [sic!]. Lovakkal igen sok a baj. Mindenki dolgozik, de egyszerre aztán eltűnik úgy kell összehalászni az embereket. Szokásos. – Elemér [olvashatatlan – R. P.] – Országos járműveket szétszedve lehet felrakni, mert kevés a vagon. – Rakodás elnyulik késő estig 9 h-kor Vili, Lajos, Bandi, Kokes-sal elmentünk a „Pali bácsihoz” vacsorázni. Utána még vagonok leellenőrzése majd lefekvés egy II. osztályú vagonba. Kupéban 4 fő. –

944.9.4. Hétfő. –

02 h-kor elindult a vonat BAJÁRÓL, talán sohasem jövök vissza ide, nem lehet tudni. – Az ember azt hiszi, ha a frontra megy, hogy ott fog maradni. – részemről aludtam akár a tej. Mikor felébredtem már BÁCSBOKOD-on

voltunk. – Minden állomáson várakozás órák hosszat. – SZABADKÁRA nem engedtek be légi-riadó miatt. Kb. 700 gépet láttam. Ebéd SZABADKÁN. Rettenetes hőség, majd elolvadtam. A vonat meg döcög-döcög. Mindenféle sok szerelvény. Újvidék erős bombázást kapott. Estére UJVERBÁSZRA értünk. UJVIDÉK az összebombázott PIROSI Repülőter miatt nem tud fogadni. Éjjelzés itt. – Majd éjfél előtt átraktak a TITELI vonalra. –

944.9.5. Kedd. –

Reggel 07 h-ra megérkeztünk TITELRE. Parancs kivagonozás. Az üteg TITEL – SAJKÁSLAK-i országúton gyülekezett szem előtt tartva a légvédelmet. Délig nagy nehezen sikerült a kirakodás. – Ebéd a helyszínen. Ebéd után ránkbaszedés, gatyábarázás. Várakozás a további parancsra. Kovács [Imre törzskapitány – R. P.] atya SZEGED-re parancsért. – [Szökőcs? – R. P.] Lajos, Bandi-val nagyarányú tolláskodás. Az éjszakát kocsi-tábor szerű elhelyezéssel oldottuk meg. Négy irányban löveg. Partizán tevékenységgel számolni lehetett. – A 2. zászlóalj folyamzárát létesített a Dunán kb. 1215-nél.

944.9.6. Szerda. –

Ébresztő 7 h-kor lovakkal számos éjjeli kaland, különben semmi baj. Parancsot kaptam atyától SAJKÁSLAK-on elszállásolni. Vili-vel lóháton Juhász 2-vel előre mentem. Jegyző utján sikerült is jó szállást biztosítani. Délben megérkezett az üteg. Főszállás iskola és

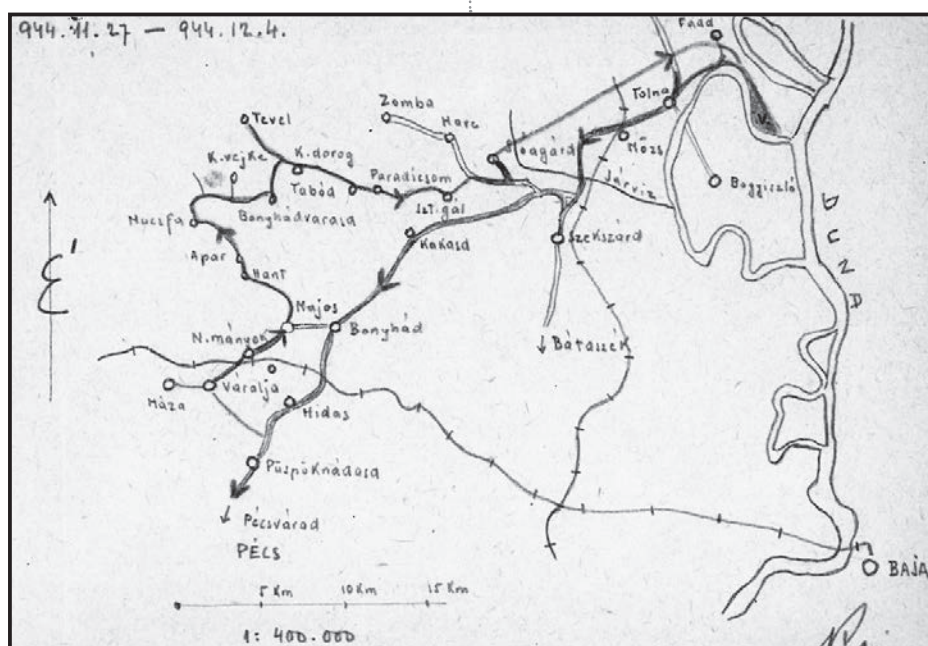
környéke. Estig a szállásnak kész kell lenni. – Tiszti étkezdet Vili vezeti a kocsmában. Lóüggy Bertil [?]. – Baj van a hátságokkal nyereg 9. Elemér beteg, Érmelléket lovagolom.

944.11.26. Vasárnap. –

Pihenő. – Részemről FADD-ra menetel. Bőr, bakkancs, puska, dohány ügyben. – Zászlóalj-nál. Parancs Kovács őrnagytól [Kovács Imre törzskapitány a folyamzár tábortábori pótzászlóalj parancsnoka volt – R. P.] tüzérségi állás szemrevételezésére. (Maxi mentem be) Ebéd után elindultam (Bátor) UJPUSZTA, VÁRSZEG [szabatosabban valószínűleg Várszeg-pusztára – R. P.] az útirány. Kísérő Pető honvéd. Kisduna 2 helyen volt átgázolható kis vízállásnál. Összeköttetés létesítése a [szegedi – R. P.] 39/1. zászlóaljjal. – Jelentést vázlatban elküldtem – VÁRSZEG-re Faragó hajómestert küldtem.

944.11.27. Hétfő

Szokásos délelőtt gyakorlat. – Esemény nem volt. – Túloldalról gyenge aknázás, – Tüzérségi állás-tól 1 km. nyíre. Kocsi-táblák felerősítése. Csizmámat száron felvágattam – Délutánról kezdve esett az eső. – (Vars, Fülöp) Ezred kihallgatásra mentem. Beszélgetés vitéz T. Olival [dr. Temessy Olivér, korábban apám cserkész parancsnoka – R. P.], ekkor láttam utoljára. Deáknak két malac – Téli óvocikkek kiegészítése, – Közben telefon a Folyami Erők parancsnokságától. Elvonulás azonnal SZEKSZÁRD-ra. A TOLNÁ-n lévő vonatot kiértésem. Részemről GYÖRGYMAJOR-nál csatlakoztam az

A folyamzár tábortábori pótvezető ütege, ill. a naplóról és társai által megtett útvonal (1944. nov. 27. – dec. 4.) Rainer Róbert vázlata

üteghez. – Zászlóalj + 2. zászlóalj is elindult. Átvonulás TOLNA, MŐSZ – irány SZEKSZÁRD.

– Első találkozás Fábiánnal. –

Kedd.

05 h-kor megérkezés SZEKSZÁRDRA. 07 h ig pihenő majd indulás. Pista bácsi [Szabó István kapitány, aki nov. 22-én váltotta Gálos Miklós kapitányt az üteg élén – R. P.] közli a helyzetet. Igen rossz, oroszok PÉCSETT. (Kisköszegi átörös eredménye) Találkozás Illeyvel [Illey Tamás főtörzskapitány, a folyamzár ezred, majd rövidesen az Illey-csoport parancsnoka – R. P.]. Parancs élénk menet. KAKASD, BONYHÁD, HIDAS, PÜSPÖKNÁDASD itt azonnali tüzelőállás. Ellenség PÉCSVÁRAD-tól 8 km-re. Zászlóalj gépkocsin indult el. II. zászlóalj is. Más alakulatot nem láttam egész uton. Elszállásolás rop-pant nehéz. (1 csendőr század) Tüzelő állás 23 h kész. Terep igen nehéz. Gyenge ellenséges aknavető és tüzérségi tűz. GH nem működik. Lovak igen fáradtak. Este Pista báccsal beszélgetés. Helyzet igen igen szomorú. –

Szerda. –

Korai ébresztő teljes elszállásolás, zab vételezés stb. Patkolás ekkor láttam Illeyt utoljára. Oroszok Pécsváradon. Német 8.8 üteg + magyar 15 üteg 1 német SS zászlóalj visszavonul. [Szököcs? – R. P.] Lajosnál tüzelő állásban. Összeköttetés megszervezése. – Szabó Pista balesete kb. 11 h-kor indulás Kaposvárra. 13 h-kor parancs HIDASON tüzelő állást foglalni. Rettenetes fejtelenség. HIDASON oroszok PÉCSVÁRADON oroszok. Bezárnak. II. és III. zászlóalj előremegy. 22 h-kor egy SS őrnagy tüzérségi támogatást kér. Semmi parancs nincs. Az uton országos jármű, gépkocsi, ló, ember. Az orosz aknavetőket lelövik az utat. HIDASON áttörni nem lehet. Számos sebesült! hatos fogattal a hegyeken át menekülés. Ho. gp. [?] megsemmisítve. Juró előkerül és ellőg. Sűrű ködös idő. Mindenki irány K. hátha sikerül. 1 hatos fogat a szakadékba esik Lajos elmarad, számos ember is. 3 órai várás után 1 országos járművel elindulok.

Csütörtök

01 h-tól kezdve esett az eső. Barangolás a hegyek között az erdőben, emellett sűrű köd. Mindenütt elhányt felszerelés. 06-kor lecsúsztak a lejtőről a lovak. (Tumbász, Kovács éné) Lóháton barangolás. Reggeli egy préházban. Találkozás Nagy S. csoporttal. 1 km-re PÜSPÖKNÁDASDTÓL. Útbaigazítás VÁRALJÁRA. A vasutnál 100 m-re oroszok. Vágta egy mellékuton, inkább szakadékon MÁZA irányában. Élénk akna és géppisztoly tűz. Itt értem utól Klein [?]-t és Szilvást 1 országos járművel. MÁZA 1/2lig orosz kézen. DOMBOVÁR, BONYHÁD elzárva. Vég; – átöltözés civilbe, Nagy bánya felügyelő segítségével. Fogadtatás élénk gyalogsági tűzben. Meghuzodás egy széna-

padláson egy svábnál. Sötétség beálltával tájékozódás a helyzetről. Az éj nyugodtan telt el. –

944.12.1. Péntek

Reggeli után szétnézés a faluban. Jegyzőhöz személyi okmány megsemmisítése Kakas József [utóbbi hamis névre állított ki magának apám fiktív, antedatált okmányt – R. P.] Orosz a községházán. Lovak (Maxi) elvétele – Nagy Sándor honvéd, Tumbász András 3, Kloser György honvéd, Bugletics János honvéd, Herteg [?] Pál honvéd, Szentgroti László 1, Szilvási Ferenc honvéd, Szépvölgyi László honvéd,

Oroszok megszállják MÁZÁT. Ebéd egy bányaasztalnál. Zabralás a faluban főleg ló. Orosz gyalogság és tüzérség felvonulása SZÁSZVÁR irányában. Lakosság 45 %-a a szőlő pincékben tartózkodott a hegyekben. – Éjjeli szállás Nagy József bánya felügyelőnél. – Szentgroti, Szilvási és én. –

944.12.2. Szombat

Elhatároztuk. Hogy útnak kell indulni, a faluban már igen beszéltek. Korai ebéd, majd indulás. Mindenemet elhagytam. Fejsze az össz felszerelés. MÁZA-VÁRALJA (Bicskei) Réteken át N.MÁNYOKRA találkozás oroszokkal Lábbelieket igen nézték. – MAJOSIG jutottunk ahol igen nehezen kaptunk szállást. BONYHÁDRA orosz parancsnokság miatt nem mertem menni. Első beszélgetés oroszokkal. (Villanyszerelők) Községnél jelentkezni kellett volna, de ezt elkerültük. Szállást csak így lehetett kapni. – Félttem a fogolytáborból ergo nem jelentkeztem.

944.12.3. Vasárnap

Éjjelezés egy sváb földmivesnél az istállóban. Korai indulás. APAR-HANTON reggeli. Találkozás SZEGEDI emberekkel. (Kis Csontosról hír) [A 4. (szobi) folyamzár zászlóalj Óbudára vezényelt, utcai harcokra kiképzett rohamszázadát nevezték Kis-Csontos (Béla) századnak. Állítólag a kiugrás során a kormányzó védelme lett volna a feladatuk. CSONKARÉTI 1980. 315. – R. P.] MUCSFÁN tájékozódás. KISVEJKÉN összetűzés miatt BONYHÁDVARASDRA menetel. Sváb község, rengeteg orosz. – TEVELEN egy molnárnál ebéd itt tájékozódás 3 km + útirány KISDOROG-TABÓD (sváb község) Innen PARADICSOM pusztá. Npu [nehézpuska? – R. P.], Hoffer az uton orosz sehol. Nép igen ijedős. – Találkozás Lacikával. Egy orosz tisztnek tájékozást adtam. –

Sehol szállást nem kaptunk. Teljes sötétségben érkeztünk SZT. GÁL pusztára. –

944.12.4. Hétfő

Éjjelezés SZT. GÁL pusztán egy padláson. Korán indulás, szántóföldeken át a HARC-SZEKSZÁRDI úton (3 civil holttest az uton) [valószínűleg ezek lehettek azok a holttestek, amelyekre apám még idős korában is emlékezett

Mozgósítás a folyamzár tábori pótezred ütegénél. Baja, laktanyaudvar, 1944. szept. 3.

és megjegyezte róluk, hogy a keresztülmenő járművek, gépkocsik, ágyúk, tankok palacsintává lapították őket, fejük helyét pedig már csak egy vörös tócsa jelölte a sárban – R. P.] Találkozás orosz vonatsozlopokkal. SIÓGÁRDNÁL leválás az útról és földeken át irány TOLNA. S.ÁGÁRDON orosz páncélos egységek. (3 részeg orosz lövöldözve üldözött.) – Találkozás 9 főből álló magyar katonai csoporttal civilben volt köztük főte [a folyamzár szokásos korabeli megnevezése, v. ö. CSONKARÉTI-BENCZUR 160. – R. P.] is. (Búza még kint a földeken – Előttünk hegy gerinc itt néztem a helyes irányt. Toronyirányban TOLNÁNAK, majd átvágva a BUDAPESTI főutat irány FADD. Pihenő egy utkaparóházban. Az uton orosz kocsioszlopok. Ebéd nyers kukorica és káposzta. Egy civiltől (volt főte) hallottam Juhász és Zoltayról. 18 h-kor megérkezés VAJKÁRA. Kedves fogadás.

Felhasznált irodalom, források:

Rainer Róbert tartalékos zászlós anyakönyvi lapja. MH Központi Irattára, Budapest: anyakönyvi lapok 297/2682. (Lemásolását Babucs Zoltán kollégámnak köszönöm.)

CSONKARÉTI 1979 = CSONKARÉTI Károly: Adalék Magyarország német megszállásának történetéhez. Újvidék, 1944. március 19. Hadtörténelmi Közlemények 1979/2. 275–280.

CSONKARÉTI 1980 = CSONKARÉTI Károly: Új adatok 1944. október 15. katonai előkészítéséhez. Hadtörténelmi Közlemények 1980/2. 311–326.

CSONKARÉTI-BENCZUR = CSONKARÉTI Károly – BENCZUR László: Haditengerészek és folyamörök a Dunán. A Császári (és) Királyi Haditengerészet Dunaflorellájától a Magyar Királyi Honvéd Folyamerőkhöz (1870–1945). Budapest, évszám nélkül (1990-es évek).

WULFF 1918 = WULFF, Olaf: Österreich-Ungarns Donauflotte in den Kriegsjahren 1914–1917. Wien, 1918. ■

A Citadella-hadművelet 80 éve zajlott a kurszki csata (1.rész)

■ 1943. július 4–13. között zajlott az ún. Citadella-hadművelet, mely a közismertebb néven kurszki csatasorozatnak volt az első állomása. Ebben az épp 80 évvel ezelőtt lezajlott katonai akcióban a német haderő megpróbálta a hadászati kezdeményezést megragadni a keleti fronton, az ezt követően meginduló szovjet támadássorozat augusztus 23-án zárta le ezt a hadműveletet. Számos hadtörténész ezt az ütközetet tekinti a második világháború döntő fordulójának a keleti fronton. Ebben az írásban az évforduló okán a német támadás (Citadella) okait, összetevőit, lefolyását és értékelését mutatjuk be.

Kenyeres Zsolt

■ 1. Németország katonapolitikai és gazdasági helyzete 1943 tavaszán

A német haderő számára a sztálingrádi csata fordulóponthoz vezetett. Megtörtéte ugyanis a Wehrmacht hitét abban, hogy a keleti fronton legyőzheti Szovjetuniót. Ráadásul egy teljes német hadsereg kapitulált, ami jelezte, hogy a Vörös Hadsereg – borzalmas veszteségek árán – elsajátítja a korszerű hadviselés eljárásait, bár harcászati szinten megmaradt a németek fölénye.

1943 tavaszán a német politikai és katonai vezetés minden reménye ellenére a keleti háborús hadszíntér – amely közel 3 millió katonát, a teljes német hadsereg 70

%-át kötött le – továbbra is nagy „húsdaráló” maradt. A keleti front második évében összesen 1,3 millió katonát vesztek, akiket nem tudtak pótolni. A keleti (román, magyar, olasz) szövetségesek egyre kevésbé voltak bevethetőek. A szovjetek még több embert vesztek, de tudták pótolni.

A németek meghirdették a totális háborút, egyre fiatalabb korosztályokat (1925-ös!) mozgósítottak. A német gazdaság hadifogyók és külföldi vendégmunkások révén pótolta a munkaerőhiányt. A rezsim két dologban hibázott: egyfelől elfogadta azt az alaptalan feltételezést, hogy megnyerhet egy kontinentális és egy globális háborút a fennálló demográfiai helyzet figyelmen kívül hagyásával, másrészt lehetőségeikhez képest is képtelenek voltak hatékonyan mobilizálni az emberi erőforrásaikat.

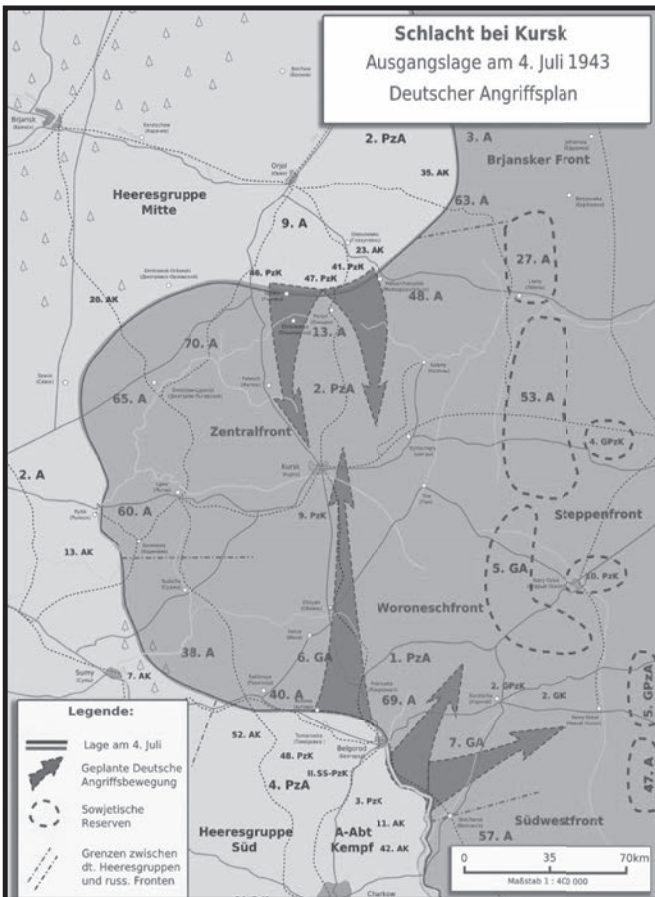
Hadianyag-termelés területén áthidalhatatlan szakadék volt a német termelés és felhasználás között. *Albert Speer* fegyverkezési miniszter a német fegyvergyártás termelését 1943 végére megdupláztta, ami a nehéz körülmények (bombázások, munkaerő- és nyersanyaghiány) között rendkívüli eredmény volt. 1942-ben összesen 4224 tankot gyártottak, 1943-ban már 5947-et. A legjelentősebb (40%-os) növekedés a legendás *Tigris (Tiger)* és *Párdus (Panther)* modellek gyártásában látható. Sorozatgyártásuk 1942 augusztusában, illetve novemberben

indult, és felülmúlták a Panzer III és IV-eket. A repülőgépgyártásban 15 546-ról 25 668-ra nőtt a termelés. A sztálingrádi kudarc és a visszavonulások során elszenvedett veszteségek viszont nem voltak pótolhatóak, a megrongált járművek elvesztek.

1943 tavaszára (a hatalmas vereségek hatására) a stratégiai egyensúlyt meghatározta a németek és szövetségeseik a németek kárára változó kapcsolata. Emberi erőforrásban, hadfelszerelésben és nyersanyagban akkora volt a szovjet fölény, hogy ezt nem ellensúlyozhatta a németek jobb képzettsége, motiváltsága, fejlettebb fegyverzete. Az optimista hangulat ellenére a legfelső katonai vezetés már tisztában volt azzal, hogy a győzelemre nincs esély. 1943 tavaszán a keleti front helyzete *Hitler* számára stabilnak tűnt, hiszen *Erich von Manstein* sikeres harkovi ellentámadása után júliusig nem folytak komoly hadműveletek. A német diktátor viszont már tartott a második front megnyitásától, amivel a Harmadik Birodalom sorsa megpecsételődik. De vajon hol támadnak a szövetségesek?

A szövetségeseknek rengeteg stratégiai lehetősége volt, amelyeket a németek nem tudtak felderíteni: elvileg Norvégia, Jütland, a Csatornán túli francia térség, az Ibériai-félsziget, a dél-francia térség, Korzika, Szardínia, Szicília, a Balkán (román olajmezők), a görög térség, Kréta, a Dodekanészosz-szigetek mind célpont lehetett. Emiatt a védelmet mindenhol erősíteni kellett. *Hitler* igyekezett a leginkább fenyegetett térségeket megerősíteni, de keleten szovjet támadástól is tartott, főleg a déli térségben.

A Citadella tervezése és előkészítése jelezte, hogy *Hitler* keleten támadni, nyugaton védekezni akart. Fő célja azonban – amint 1943. május 15-én ki is fejtette – a második front megnyitásának megakadályozása volt. Tábornokai azonban sem ekkor, sem később nem merték a *Führert* arra kérni, hogy a rendelkezésre álló erőit reálisabban ossza szét a keleti front és a megszállt Nyugat-Európa között. 1941 nyara óta a német vezetés minden stratégiai elvárása kudarcot vallott: a Szovjetunió a Wehrmacht támadása alatt nem omlott össze, Nagy-Britannia kitartott, az Egyesült Államok pedig belépett az európai háborúba. A hosszú háborúban nélkülözhetetlennek ítélt ipari és nyersanyag-központokat nem hódították meg, vagy nem

A Citadella-haditerve

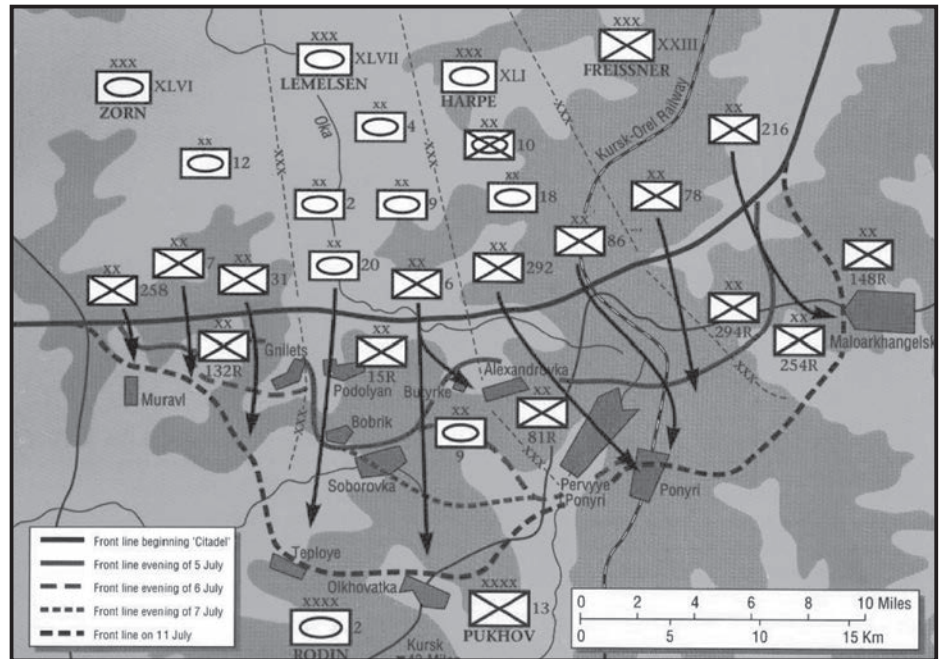
tudták kihasználni. Nem sikerült a transzatlanti hajózási összeköttetések elvágása sem. Nemcsak az európai, hanem a többi front helyzete is romlott: a Japán elleni harc is eldőlt, az USA erőket tudott átdobni Európába. 1942 szeptembere óta Hitler már tudta: a háború megnyerhetetlen.

2. A Citadella céljai

1943 tavaszán a keleti fronton nyugalom honolt, mindkét fél pótolta erőit, a nyári hadjáratokat tervezte. Manstein és a keleti front tábornokai védekező hadműveleteket terveztek, és a szovjet nyári offenzíva elhárítását javasolták. Szovjet támadás esetén feladták volna a Donyec-medence egy részét, ezzel tartalékot képeztek volna, majd – mint 1943 február-március folyamán is – ellentámadás révén visszafoglalták volna a korábban kiürített térséget, és akkor vereséget mértek volna a támadókra, hogy a keleti fronton abban az évben Sztálin már nem lett volna képes támadni.

Hitler azonban semmiképpen nem akart nagy visszavonulást keleten, főképp a gazdasági okok miatt: a Donyec-medence feladása (a Szovjetunió vastermelésének ¼-ét adta) elfogadhatatlannak tűnt számára, mert az ellenséget erősítette volna. Ezért alárendeltjeivel támadó hadviselést fogadtatott el. Nem stratégiai méretű hadjáratot, hanem „korlátozott célú támadást” terveztek, hogy „megőrizzék a kezdeményezést”, miközben Németország megőrzi saját szerény emberi erőforrásait keleten. Ha ennek során sikerül a Vörös Hadsereget annyira meggyengíteni, hogy tud nyáron támadni, akkor is fenn kell tartani a védekezést, és megőrizni a német erőket. Az offenzíva során kerülni kell a felesleges veszteségeket, és az ellenség minél nagyobb részét kell elpusztítani, akár jól időzített visszavonulással vagy mélyen tagozott védelemmel is. De akadt egy nagy probléma: a bevethető erők mennyiségének összevonása egyre nehezebb volt.

A német hadvezetés tisztában volt a szovjetek számbeli fölényével, a felderítés

Az északi szektor helyzete július 5-11. között

a Vörös Hadsereg erejét a németek erejének duplájára becsülte, és 3-4-szeres löveg-, illetve páncélos adatot becsült.

Ezért a német hadvezetésének gyakorlatilag nem volt mozgástere a harcoló egységek átcsoportosítására nyugatról és a keleti front egyéb szektorából, hacsak nem készültek fel a teljes frontszakasz meggyengítésére. A Vörös Hadsereg viszont akár két hadműveletet végrehajthatott egyszerre a déli, a közép- vagy az északi szektorban.

Az 1943. évi támadás helyének a kurszki „dudort” jelölték ki, ahol több szovjet hadsereget lehet elvágni és megsemmisíteni. A kurszki zsák elleni támadásból várható előnyök nyilvánvalóak voltak, de annak földrajzi helyzete miatt a szovjetek is ide várták a támadást, és április óta komoly erődítési munkát végeztek. A németek viszont nem rendelkeztek elegendő élőerővel és technikával a térségben. Új kutatások kimutatták, hogy a szovjet erők a kurszki zsák térségében április első két

hetében 1,8-szoros, lövegek terén 3,2-szeres, páncélosok terén pedig 1,3-szoros fölényben voltak. *Heinz Guderian*, a páncélos csapatok főfelügyelője és *Walter Model* tábornok többször is megpróbálta lebeszélni Hitlert a támadásról. Nem érkeztek be az új páncélosok (Panther, Tiger, Ferdinand rohamlöveg) elegendő mennyiségben, folyamatos technikai problémákkal küszködtek. Az új harcocsikra való kiképzés is időt vett igénybe. A támadás idejét 1943 júliusára halasztották, de akkor már késő volt. A Vörös Hadsereg jól beásta magát, elegendő erőt vont össze egy felörlő csatára, ahol nem érvényesülhetett a német harcászati fölény.

3. Az erőviszonyok

A kurszki csata volt a második világháború és talán a világtörténelem legnagyobb szárazföldi ütközete. A két oldalon összesen 4 millió katona, 69 000 löveg, 13 000 páncélos és 12 000 repülő sorakozott fel. (A sztálingrádi összecsapás minden tekintetben kisebb volt.) Keménységét mutatja, hogy a Vörös Hadsereg 6064 páncélost veszített. A kurszki csata az egyik legkevésbé feldolgozott második világháborús ütközet, a legtöbb legenda fűződik hozzá. Például a *prokhorovkai páncélos csata*, amely katasztrofális volt a szovjet tankok számára. De a mítoszok elterjedtek a német oldalon is. Manstein szerint például a CITADELLA hadművelet „elszalasztott győzelem” volt, mivel Hitler túl hamar megszakította a támadást.

A hadtörténetben Kurszkot „tankcsatának” nevezik, melyben a legendás Tigris tankok tömegeit szerepeltetik. Pedig itt a

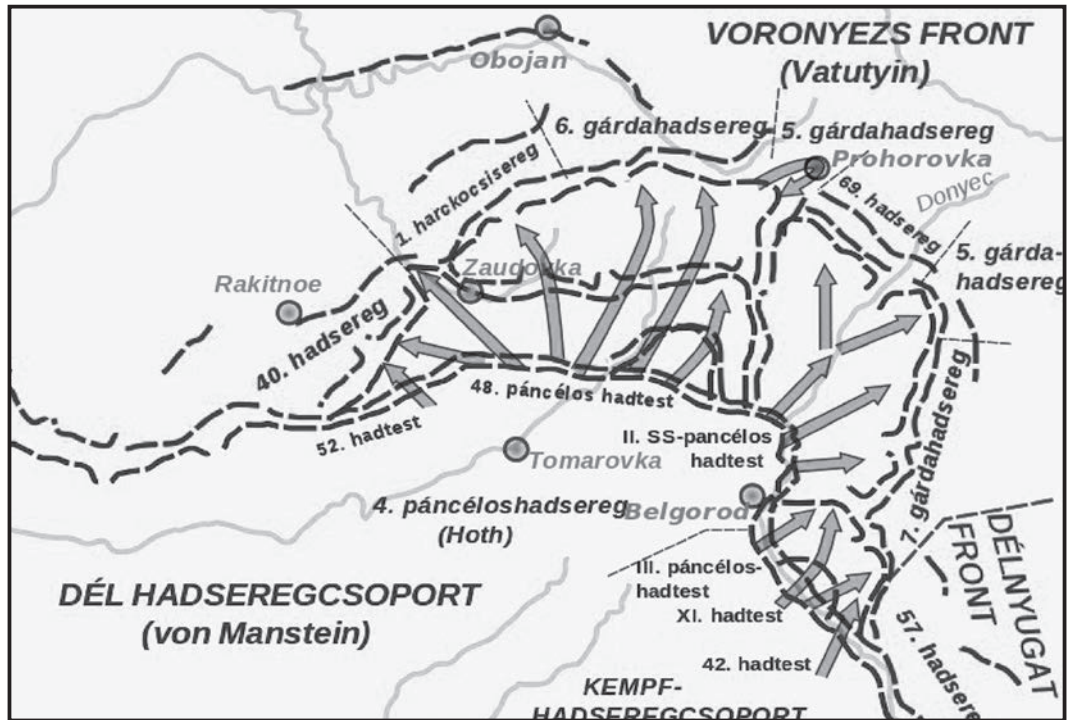
Német		Szovjet		
front	első vonal	tartalék	első vonal	tartalék
„A” HDSCS	321 000 fő, 43 páncélos	nincs	388 000 fő, 45 páncélos	23 500 fő, 100 páncélos
Dél HDSCS	548 000 fő, 887 páncélos	nincs	1 008 000 fő, 765 páncélos	542 500 fő, 655 páncélos
Közép HDSCS	121 000 fő, 396 páncélos	nincs	1 429 000 fő, 1210 páncélos	131 000 fő, 165 páncélos
Észak HDSCS	642 000 fő, 10 páncélos	nincs	1 166 000 fő, 735 páncélos	51 000 fő, 165 páncélos
összes erő:	2 732 000 fő, 1221 páncélos	nincs	3 992 000 fő, 2755 páncélos	730 500 fő, 2085 páncélos

Erőviszonyok a keleti fronton

Tigrisek valójában a német tankok töredékét alkották csupán. A július 5-én a bevett 2465 páncélosból csak 328 volt modern (128 Tigris és 200 Párduc).

A németek átkarolást terveztek. Északon Model tábornok 9. hadserege 6 páncélosból, 4 gépesített gyalogos és 14 gyalogos hadosztályból, összesen 335 000 főből állt, de ennek csak 2/3-a volt bevethető. 599 páncélos, 299 rohamlövég és 90 Ferdinánd alkotta a csapásmérő páncélosrojt. A tüzérség 752 löveggel és 165 rakétavető állománnyal bírt. A 18. légitámaszpont 640 gépe adta a légi támogatást.

A déli csoportosítás Manstein tábornok vezetése alatt jelentősebb erővel rendelkezett (A 4. Hadsereg és a Kempf harcoscsoport): 5 páncélos, 4 gépesített gyalogos és 10 gyalogos hadosztály volt az állományában. A teljes haderő 323 907 fő volt, 1377 páncélos és 831 löveg, 303 rakétavető támogatta a támadást (409 P-III, 428 P-IV, 200 Tiger, és 240 rohamlövég).

A déli szektor hadműveletei

A 4. légitámaszpont 732 gépel támogatta a támadást.

A 2. hadsereg (120 000 fő, 100 rohamlövég) a dudor nyugati szegélyén csak védelmi szerepet kapott.

A szovjet erőket északon a Központi Front

mögött, készen jelentős ellencsapásra: állományában 573 195 fő, 1632 páncélos, 92111 löveg és 470 repülő volt. Minden téren jelentős volt tehát a szovjet fölény.

1943. július 5-i erőviszonyok Kurszk-Orel térségben

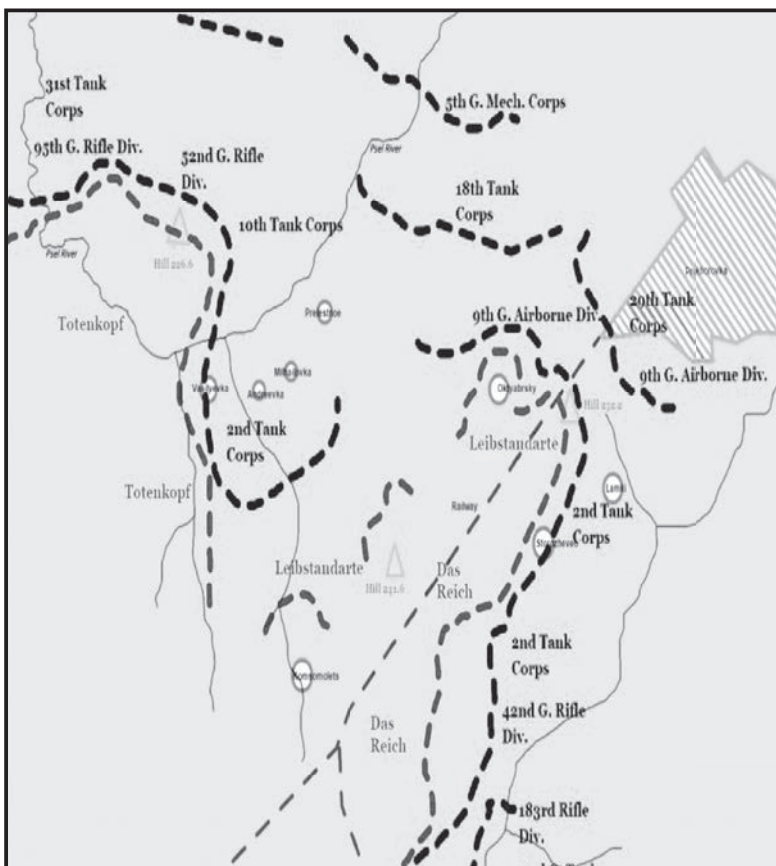
A szovjetek a német támadókat árkokkal, tankcsapdákkal, drótakadályokkal, tankelhárító frontokkal, aknamezőkkel és beépített ágyúkkal ellátott, erős pontokkal várták. A támadóknak át kellett jutnia az elengedhetetlen tüzérség tűzfalán, mögötte tankok tömege várt rájuk. A szovjet védelmi rendszer összesen 8 vonal (300 km) mélységű volt. A Voronyezsi Front (déli szektor) 83 912 tüzérségi és géppuskaállást, 17 505 bunkert létesített, és 593 km drótakadályt épített. A legveszélyesebb kihívást az aknák jelentették. A két szovjet front 503 663 páncélos és 439 348 gyalogsági aknát telepített. A legfontosabb szektorokban 1500 páncélos és 1700 gyalogsági aknát raktak le km-enként. A német utászok hatalmas munkát végeztek, de még 60 km-rel a front mögött is találtak aknamezőket. Az 503. nehéz páncélos zászlóalj egyik német tisztje írta: „Hihetetlen volt, ami a Kurszkban történt. Soha nem láttam ilyesmit a háborúban sem azelőtt, sem azóta. A Sztjeppei Front jól tagozott védelemben akcióra készen állt a főerők

előtt, készen jelentős ellencsapásra: állományában 573 195 fő, 1632 páncélos, 92111 löveg és 470 repülő volt. Minden téren jelentős volt tehát a szovjet fölény.

1943. július 5-i erőviszonyok Kurszk-Orel térségben

A szovjetek a német támadókat árkokkal, tankcsapdákkal, drótakadályokkal, tankelhárító frontokkal, aknamezőkkel és beépített ágyúkkal ellátott, erős pontokkal várták. A támadóknak át kellett jutnia az elengedhetetlen tüzérség tűzfalán, mögötte tankok tömege várt rájuk. A szovjet védelmi rendszer összesen 8 vonal (300 km) mélységű volt. A Voronyezsi Front (déli szektor) 83 912 tüzérségi és géppuskaállást, 17 505 bunkert létesített, és 593 km drótakadályt épített. A legveszélyesebb kihívást az aknák jelentették. A két szovjet front 503 663 páncélos és 439 348 gyalogsági aknát telepített. A legfontosabb szektorokban 1500 páncélos és 1700 gyalogsági aknát raktak le km-enként. A német utászok hatalmas munkát végeztek, de még 60 km-rel a front mögött is találtak aknamezőket. Az 503. nehéz páncélos zászlóalj egyik német tisztje írta: „Hihetetlen volt, ami a Kurszkban történt. Soha nem láttam ilyesmit a háborúban sem azelőtt, sem azóta. A Sztjeppei Front jól tagozott védelemben akcióra készen állt a főerők

- Folytatjuk - ■

A helyzet Prohorovkánál

A klímaváltozás hatásai Baja térségében

Dr. Fekete Árpád

■ Baján a Nemzeti Köszolgálati Egyetem Víz tudományi Karán 2020-ban kutatások kezdődtek a Tématerületi Kiválósági Program támogatásával a klímaváltozás helyi hatásaival kapcsolatban. A témában azóta több tudományos cikk jelent meg, melyekben Fekete Árpád adjunktus azt vizsgálta, hogy Baja térségében milyen következményekkel számolhatunk a klíma megváltozásának eredményeként.

Ehhez az analízishez a Markov-láncok elméletét használta fel, ennek előnye, hogy az adatsorra legjobban illeszkedő valószínűségi eloszlás nélkül is kiszámíthatók hosszú távra az egyes állapotok valószínűségei. Ezt a valószínűségi számítási módszert korábban még nem alkalmazták Magyarországon a hőmérséklet, a hőhullámok és az aszályos időszakok alakulásának előrejelzésében. Az ezekkel kapcsolatos eredményeket ismertetjük, de előtte érdemes néhány gondolatban összefoglalni a klímaváltozás általános jellemzőit.

A klímaváltozás a globális/regionális hőmérséklet és más éghajlati elemek (pl. csapadék) hosszú távú alakulásának sajátosságait jelenti. Maga a klímaváltozás nem idegen elem a Föld globális éghajlatának alakulásában, hiszen a jégkorszakok idején nagy területeken 10 °C fokkal hidegebb, míg számos földtörténeti korban jóval melegebb körülmények uralkodtak, amit például a pálmafák egykori sarkvidéki jelenléte is jelez. Az utolsó kb. 10 ezer év alatt (a holocénben) is ugyanez a hullámzó hideg-meleg, illetve száraz-nedves környezet volt jellemző a Kárpát-medencében is, de a változás trendje melegebb volt. Az utolsó évezred is ebben a ritmusban telt, a legnagyobb ingást az úgynevezett „kis jégkorszak” jelentette, kb. 1350 és 1850 között, amikor bár régióként időben eltérő, de az egész északi féltekét érintő lehűlés történt. Az-

Baja

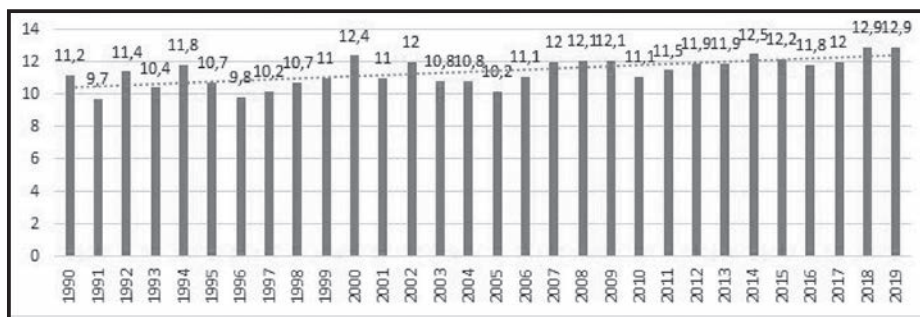
után szerényebb melegedés volt a jellemző az azóta eltelt rövid időszakban. Amit most klímaváltozásként emlegetünk, az ennek a fenti tendenciának egy más ritmusú alakulása. Egyszerűen fogalmazva a középhőmérséklet emelkedéséről van szó, amely a motorja ennek a változásnak. A korábbiakból is látható, hogy a hőmérséklet változása természetes folyamat, jelenleg földtani léptekkel nézve felmelegedési szakaszban vagyunk. A probléma az, hogy erre a természetes okok miatti melegedő trendre rakódik rá az antropogén hatás, az általa gerjesztett erőteljes hőmérséklet-növekedéssel. A változás az ipari forradalom óta ezt az irányt követi, a legfontosabb indokának pedig a légkörbe kerülő CO₂-ot tekintik. Ez üvegházhatású gázként jelentősen melegíti a légkört. Az üvegházhatású gáz koncentrációjának mostani, nagyon dinamikus emelkedő pályát mutató növekedése különböző potenciális pályákat követhet a különböző modellszámítások szerint, de a jelenlegi cselekvések mellett a gyors klímaváltozás nehezen akadályozható meg. Mérsékelhető a hatás, de ma még az sem tisztázott, hogy 1,5 vagy 2 °C alatt tartható-e ez a hőmérséklet-emelkedés. A klímaváltozás

kulcsponjtját ez a hőmérséklet-növekedés, illetve az általa kiváltott hatások jelentik.

Az 1991–2020 közötti időszak átlagában Magyarország túlnyomó részén az évi középhőmérséklet 10 és 11,5 °C között alakult. A levegő hőmérsékletének eloszlását befolyásoló legfontosabb tényezők a földrajzi elhelyezkedés, a tengerszint feletti magasság, valamint a tengertávolság. Az új évezred első két évtizede igen melegen bizonyult, hosszú adatsorok alapján átlagosan a legmelegebb két évtized volt hazánkban. A 2005-ös év kivételével, mindegyik év átlaghőmérséklete meghaladta az 1971–2000-es normál értéket. A gyorsuló melegedés miatt az utolsó 10 évben a 11°C-os átlagot meghaladó térségek az ország déli részén és a délies lejtőkön különösen elterjedté váltak (Országos Meteorológiai Szolgálat). Ezt a megállapítást e kutatás is alátámasztotta Baja térségében. A 1. ábra Baja évi középhőmérsékleti adatait tartalmazza 1990-től 2019-ig:

Az adatok alapján az átlag 11,4 °C, míg a szórás 0,87 °C. Megnézve az adatokat az 1971–2000 bázisidőszakra, abban az átlag 10,6 °C, míg a szórás 0,66 °C volt. Erre az adatsorra is igaz, hogy 2000-től, a 2005-ös év kivételével, mindegyik év átlaghőmérséklete meghaladta az 1971–2000 -es átlagot.

A kutatásban az 1971–2000 bázisidőszak átlagát figyelembe véve az 1990–2019 időszak éveit 5 kategóriába (állapotba) soroltuk a középhőmérsékletük alapján: *hűvös* (az átlaghőmérséklet 9,8 °C), *az átlagosnál hűvösebb* (az átlaghőmérséklet 9,9 és 10,3 °C közé esik), *átlagos* (az átlaghőmérséklet 10,4 és 10,8 °C közé esik), *az átlagosnál melegebb* (az át-

Az átlagos évi középhőmérsékletek Bajánál 1990-től 2019-ig (Forrás: OMSZ adatbázis)

laghőmérséklet 10,9 és 11,3 °C közé esik), *meleg* (az átlaghőmérséklet 11,4 °C). Az adatsorból meghatároztuk, hogy az egyes állapotokból milyen gyakorisággal megy át a rendszer egy másik állapotba. Így eljutottunk az átmenet-valószínűségi mátrixhoz, mely a Markov-láncok elméletének egyik alappillére. Ezt a mátrixot kell addig hatványozni, míg oszlopainak elemei állandósulnak, így megkaptuk, hogy a felállított öt kategória egyes elemeit mekkora valószínűséggel találjuk meg a jövőben. Az invariáns (egyensúlyi) eloszlás értékei alapján tehát hosszabb távon a hűvös év valószínűsége 6,4%, az átlagosnál hűvösebb évé 6,8%, az átlagos középhőmérsékletű évnek 17,9%, az átlagosnál melegebb évnek 14,1%, míg a meleg középhőmérsékletű évnek 54,8% a valószínűsége. Ebből a meleg középhőmérsékletű év visszatérési idejére évet kaptunk.

E számítás is alátámasztotta a globális éghajlatváltozás hatását az éves középhőmérsékletek emelkedését tekintve, amely az utóbbi 30 évben egyértelműen kimutatható. Láthatjuk, hogy a jövőben alig minden második évben meleg éves középhőmérsékletre számíthatunk.

Magyarországon a nyolcvanas évek elejétől már bizonyíthatóan intenzív melegedés kezdődött, s ez a megfigyelésekben is megmutatkozott (OMSZ). A melegedési tendenciát leginkább a nyarak hőmérséklete tükrözi, a múlt század elejétől napjainkig az emelkedés 1,2 fokot tesz ki. Az adatsorok alapján megállapítottuk, hogy a nyarak átlaghőmérséklete 1981–2010 között 20,26°C, míg 2010–2019 között 21,12°C volt. Az utóbbi évtizedekben is előfordult egy-egy hűvösebb nyár, de az alacsony értékek inkább a század első felét jellemezték. A legutóbbi 40 évben pedig csaknem két fokot emelkedett a nyári

középhőmérséklet. A nyári hóhullámok vizsgálatakor is megmutatkozik az utóbbi 10 év

nagyon kedvezőtlen tendenciája, azaz, hogy nyaraink egyre forróbbak lesznek.

A hóhullámok vizsgálata kiemelkedően fontos a klímaváltozás tükrében. A hóhullám az átlagostól jelentősen magasabb napi középhőmérséklet megjelenését jelöli, amely hosszabb időn át fennáll. Definíció szerint akkor illetünk egy, az átlagosnál melegebb periódust a hóhullám kifejezéssel, ha a napi átlaghőmérséklet legalább három egymást követő napon meghaladja a 25°C-ot. A hóhullámok kialakulásának klimatológiai hátterét az anticiklonális helyzet adja. Ekkor a felszín közelében a légtömegeknek az óramutató járásával megegyező mozgása gyenge szívó hatással bír a felette lévő légtömegekre. Így itt mérsékelt lefelé áramlás az uralkodó, amely nyáron emiatt száraz levegőt, zavartalan napsütést, és így nagy meleg létrejöttét teszi lehetővé. A magas nappali és éjszakai hőmérséklet miatt a felhalmozódó hőterhelés nem tud visszaállni az eredeti állapotra az éjszaka folyamán. Ez az állapot néhány naptól néhány hétig is tarthat, és így hóhullámok kialakulását teszi lehetővé. Ez a magas nyomású, gyakran Európa nagy részét is fedő anticiklon megakadályozza a nedvességet szállító ciklonok belépését is a Kárpát-medencébe. Emlékezhünk a 2003-as nyugat-európai hóhullámra, amely 18 napig tartott, és Párizsban 15 ezer, míg Európa-szerte 70 ezer áldozatot követelt. A 2010-es oroszországi hóhullám 49 napig tartott, és Moszkvában 10 ezer, míg országszerte 55 ezer áldozata volt.

n	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
gyakoriság	3,67	3,06	2,58	2,21	1,93	1,71	1,55	1,42	1,32	1,25

2. táblázat. Az n napból álló hóhullámos időszakok gyakoriságai hosszú távon a nyári évszakban Baja térségében (Forrás: szerző)

A hóhullámok valószínűségeinek vizsgálatát csak az utóbbi években vizsgálták Markov-láncokkal. Kutatásunkban Baja nyári (június 1 - augusztus 31.) napi középhőmérsékleteit vizsgáltuk a 2010–2019 időszakra vonatkozóan, és az adatsorból megállapítottuk az egyes években előforduló hóhullámos periódusokat.

Érdemes megjegyezni, hogy összesen 199 hóhullámos napot számoltunk össze a 2010–2019 időszakban, míg a 2000–2009 időszakban 142 ilyen napot. Ha a korábbi évtizedekben is összeszámoljuk, akkor megdöbbenve tapasztaljuk a hóhullámos napok számának ugrásszerű növekedését.

A Markov-láncok felhasználásával kiszámítjuk a táblázatban szereplő évekre vonatkozóan a hóhullámos időszakba eső napok határvalószínűségeit. Ezt mutatja a 2. ábra.

Ezen valószínűségek átlagát véve 0,2215 adódik, tehát mondhatjuk, hogy a jövőben átlagosan ekkora valószínűséggel lesz a nyári időszak egy napja hóhullámos periódusban. A hóhullámos nap visszatérési ideje nyáron tehát $1/0,2215=4,51$ nap, ami elég aggasztó a jövőre nézve még annak figyelembevételével is, hogy ez csak egy elméleti átlag, és csak tíz év adatsorát vettük alapul.

A Markov-lánc modelljével lehetőség van még más számítások elvégzésére is a hóhullámokkal kapcsolatban. A modellt fel tudjuk használni az n db napból álló hóhullám gyakoriságának előrejelzésére egy adott időszakban, esetünkben a nyári időszakra. Számításaink eredményeit a 2. táblázatba foglaltuk.

A táblázatból látható például, hogy nyáron a 3 napos hóhullám 3,67-szer, a 7 napos hóhullám durván kétszer, de egy 12 napból álló hóhullám is egyszer előfordulhat átlagosan a jövőben.

Baja térsége, a Bácska északi része Magyarország egyik legfontosabb mezőgazdasági területe. A mezőgazdasági termelés számára a természeti környezet kedvező feltételeket biztosít, de a termesztési időszak igen szeles, amely aszályként, túl sok esőként vagy fagyveszély-

Év	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Időszakok száma	3	2	4	3	0	4	3	7	3	4
Időszakba eső napok száma	15	13	31	17	0	32	10	33	21	27
Dátumok	06.10.-06.14., 07.12.-07.18., 08.13.-08.15.	07.08.-07.15., 08.23.-08.27.	06.18.-06.22., 06.29.-07.11. (!), 08.02.-08.07., 08.20.-08.26.	06.17.-06.22., 07.27.-07.29., 08.02.-08.09.		07.05.-07.08., 07.16.-07.25., 08.03.-08.16. (!), 08.28.-08.31.	06.23.-06.26., 07.11.-07.13., 07.23.-07.25.	06.22.-06.24., 07.06.-07.11., 07.19.-07.24., 07.30.-08.07., 08.09.-08.11., 08.17.-08.19., 08.25.-08.27.	07.29.-07.31., 08.05.-08.14., 08.17.-08.24.	06.10.-06.16., 06.25.-06.27., 08.10.-08.13., 08.19.-08.31. (!)

1. táblázat. A hóhullámos időszakok 2010-től 2019-ig Baja térségében (Forrás: szerző)

ként nyilvánulhat meg. Összefüggés mutatkozik az aszályos időszakok és a termésátlagok között. Főleg a nagyon csapadékhiányos éveknél látszik az erőteljes korreláció. Magyarország esetében az aszályok szinte kivétel nélkül országos méretűek, vagy legalábbis országos hatásúak, de leginkább az alföldi területek érintettek. Az általa okozott károk elérhetik, sőt meg is haladhatják az ár- és belvizek által okozott károk nagyságát a hosszabb felfutási és lecsengési időszaka miatt.

Országunkat a történelem folyamán a szárazság és az aszály gyakran sújtotta. Megjelenését éhínség és tömeges állatelhullás is követte. Erre példa 1863-ban az Alföldön bekövetkezett legnagyobb történelmi aszály, melynek következtében nemcsak a termés ment tönkre, hanem a gazdasági állatok is elpusztultak, hiába próbálták az éhhalál elől elhajtani őket a Dunántúlra, a Felvidékre és Erdélybe. Az emberek között is éhínség uralkodott, és sok évbe telt, amíg az aszály által okozott kár pótolhatóvá vált.

Az állami kárenyhítési szabályok szerint aszálynak minősül az a kedvezőtlen időjárási jelenség, amelynek során a kockázatviselés helyén az adott növény vegetációs időszakában harminc egymást követő napon belül a lehullott csapadék összes mennyisége a 10 millimétert nem éri el, vagy a lehullott csapadék összes mennyisége a 25 millimétert nem éri el, és a napi maximum hőmérséklet legalább tizenöt napon át meghaladja a 31°C-ot.

Kutatásunkban ezt a definíciót vettük alapul annyi módosítással, hogy a harminc egymást követő napot huszonötre csökkentettük. A harmadik táblázat tartalmazza az aszályos időszakokat 2010-től 2019-ig Bajánál:

Az aszályos időszakok jövőbeli vizsgálatához újra a Markov-láncok modelljét használtuk. Kiszámítottuk az egyes évekhez tartozó határvalószínűségeket, azaz hogy a vegetációs időszak egy tetszőleges napja mekkora eséllyel esik bele egy aszályos időszakba.

Ezen valószínűségek átlagát véve 0,3575 adódik, tehát mondhatjuk, hogy a jövőben átlagosan ekkora valószínűséggel lesz a vegetációs időszak egy napja az aszályos periódusban. A 3. ábrán is szembetűnő a 2011-es év vegetációs időszakában számolt aszályos nap határ-

Év	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Időszakok száma	2	5	3	3	1	3	1	2	3	1	
Időszakba eső napok száma	57	158	102	110	27	90	27	55	99	25	
Dátumok	07.02.- 07.29., 08.01.- 08.29.	04.01.- 04.29., 05.01.- 05.31., 06.20.- 07.17. 08.09.- 09.18.(!) 09.21.- 10.19.	04.08.- 05.02., 06.13.- 07.10., 07.25.- 09.12.(!)	04.06.- 05.09., 07.11.- 08.24.(!), 10.01.- 10.31.	05.17.- 06.12.	04.01.- 04.27., 06.10.- 07.22. (!) , 07.28.- 08.16.	04.01.- 04.27.	06.02.- 06.24., 09.20.- 10.21.	04.01.- 05.09., 08.02.- 08.24., 09.25.- 10.31.	08.15.- 09.08.	

3. táblázat. Az aszályos időszakok Baja térségében (2010-2019) (Forrás: szerző)

valószínűsége. 2011-ben az aszály mintegy 1 milliárd forint kárt okozott a mezőgazdaságban, emellett az alacsony dunai vízállás a hajózást is hátráltatta - november hónap folyamán a Dunán, a Tiszán és mellékfolyóikon is több helyen mértek rekord alacsony vízállást. A vegetációs időszakban egyetlen hónapban, júliusban örvendhettünk nagyobb mennyiségű esőnek, mely azonban felhőszakadások alkalmával érkezett. Az akkori hírek szerint a heves viharok erős széllekevei és a hirtelen lezúduló nagy csapadék okozta károk közel 2 milliárd forintba rúgtak.

Az utóbbi évtizedekben az aszály és a vízhiány jelentős kockázati tényezővé vált, melynek előfordulási gyakorisága, erőssége nőtt, egyértelmű tény, hogy a vízháztartás megváltozásában is a globális felmelegedés játssza a legnagyobb szerepet, amelynek kezelése a vízgazdálkodás számára is növekvő és egyre nehezebb feladatot jelent. Ezek a kedvezőtlen változások egyre nagyobb kihívás elé állítják a természeti és a gazdasági környezet egyaránt. Az előrejelzési modellek és a megfigyelések tanulsága alapján, várhatóan hazánk érintettsége fokozódni fog, a vízkészletek mennyiségi és minőségi változásai az alkalmazkodáson túl a megelőzést, a tervszerű használatot fogják megkövetelni.

Az aszályok gyakoriságának növekedésével számolnunk kell az élelmiszer-elátást biztosító mezőgazdasági területek csökkenésével (sivatagosodás), valamint a termésmennyiség csökkenésével és a termelési költségek növekedésével. Ez az élelmiszerárak növekedését eredményezheti. A megoldás értelemszerűen az, hogy Baja térségében is az öntözött területek növelésére van szükség. Ezt főként

tározással lehetne megoldani. A tározás volumene növelhető lehetne a térségi, az önkormányzati, az üzemi és a lakossági vízvisszatartás ösztönzésével. Elő kellene tehát mozdítani a települések és a lakosság helyi víztározását a nem ivóvíz célú vízszükségletek biztosítására. Megjegyzendő, hogy e gondolatok már közel 180 éve, *Beszédes József* (első mérnök volt akadémikusaink között) által is megfogalmazást nyertek: *„Házad udvarából ne ereszd ki az eső vagy hó levét, míg nem használtad; úgy határodból, vármegyéből, országodból használatlanul a vizet ki ne bocsássad, mert az ingyen az Isten becses ajándéka.”*

Az aszály elleni egyik legjelentősebb intézkedési program az öntözéses gazdálkodás fejlesztése lehet. Magyarországon alacsony az öntözött területek aránya; a korábban kialakított 300 ezer hektárt is meghaladó, kiépített öntözési lehetőségekhez képest mindössze 100 ezer hektárt öntöznek. Jelentős igény mutatkozik a mezőgazdasági vízszolgáltatások, az öntözésfejlesztési beruházások bővítésére és a víztakarékos öntözési eljárások alkalmazására is.

Összefoglalva: e tanulmány Baja éghajlati adatait vette figyelembe, és ez alapján próbált előrejelzéseket adni egyrészt az éves középhőmérsékletekre, másrészt a nyári hőhullámos napok és a vegetációs időszakban előforduló aszályos napok valószínűségeire vonatkozóan. Ezen számítások segítségével tágabb értelemben következtetni tudunk a Dél-Alföld éghajlati jellemzőinek hosszú távú változásaira is. ■

A régészet és a magyar őstörténet kutatása

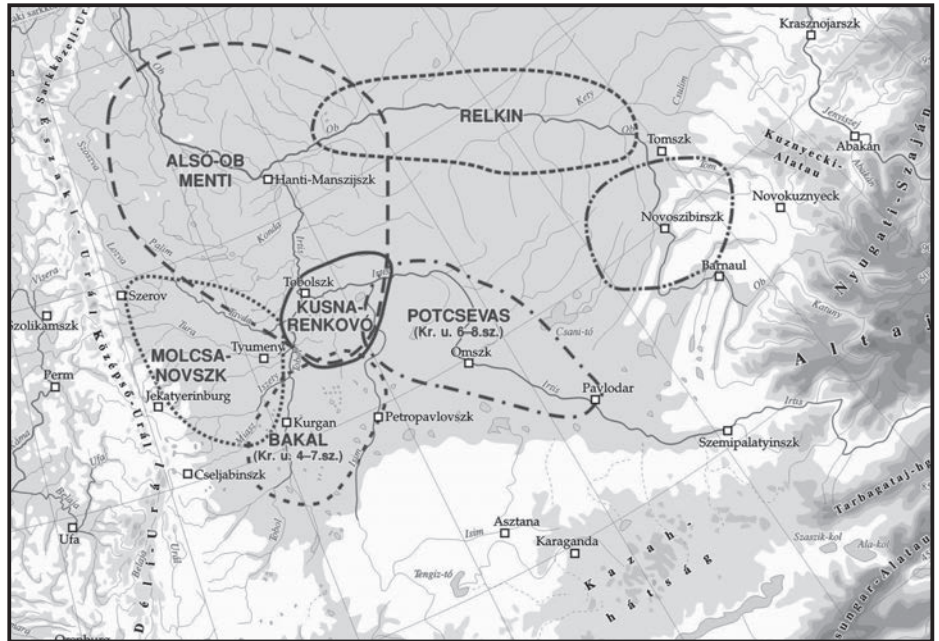
Türk Attila

■ Bevezetés

A magyarság eredetét több tudományág igyekszik felderíteni, immár évszázadok óta. A korai magyar történelem – elterjedtebb nevén a magyar őstörténet – az írásos emlékeket tekintve forrásszegény kutatási terület. Így a régészet, mint folyamatosan, sőt rohamosan gyarapodó forrásanyagú tudományág, kiemelkedő jelentőséggel bír annak kutatásában. Ez tény akkor is, ha a régészeti leletek közvetlen történeti, etnikai megfeleltetését ma már itthon is sokkal óvatosabban kezelik a régészek. Fontos hangsúlyozni, hogy a régészet számára nem pusztán a forrásanyag bővül bámulatosan az utóbbi időkben, hanem módszereinek tárháza is. A régészeti lelőhelyeken ugyanis megindult a feltárt csontanyag természet tudományos, főleg genetikai szempontú vizsgálata, és új tudományág született: a *bioarcheológia*. Ez megsokszorozta és pontosabbá tette a tárgyi hagyatékból kinyerhető információkat.

Etelköz

A mai Moldovai és Dnyeszter Menti Moldáv Köztársaság területén, valamint Ukrajnában az utóbbi évtizedben felgyorsultak a régészeti kutatások. A Dnyeszter és a Dnyeper folyók vidékén számos olyan 9. századi lelőhely (pl. *Szlobodzeja*, *Szubbotci*, *Katyerinovka*) látott napvilágot, amely kapcsolatokat mutat a honfoglaló magyarok tárgyi hagyatékával. A régészeti kutatásban ezeket a lelőhelyeket összefoglalóan a névadó Ingul menti lelőhely, egy kis ukrán falucska nyomán *szubbotci régészeti horizont*nak hívjuk. Az ide sorolt temetkezések leletanyagára jellemzőek a lábnál elhelyezett részleges lovas temetkezések, a halotti maszkok, illetve a szemfedőlemezek, az aranyozott ezüst (öv)veretek, a palmettadíszes szablyaszerelekek stb. Vagyis ezek a sírok egyszerre mutatnak kapcsolatot a honfoglalás kori és a Volga-Urál vidékének kora középkori leletanyagával, így alkalmasnak tűnnek a magyarok vándorútjának meghatározására. A szubbotci leletkör keltezését illetően az eddig elvégzett radiokarbon vizsgálatok megerősítették a hagyományos régészeti kronológiát, vagyis nagy biztonsággal a 9. század második felére tehetjük. A leletanyagban tükröződnek a szomszédos, elsősorban az északi, szláv, illetve krími-bizánci területekkel létrejött kapcsolatok (elsősorban az import kerámialelet alapján), melyekről az írott források is megemlékez-

Kelet-európai területek „magyargyanús” lelőhelyekkel

nek. A tárgyi hagyatékek jellege kifejezetten összhangot mutat főleg a muszlim források által a magyarok 9. századi elődeiről rajzolt képpel. A korai magyar történelem legfontosabb írott forrása, a VII. (*Bíborbanszületett*) Konstantin bizánci császár 950 körül a magyarokról írt feljegyzései között Etelköz területét az ott található folyókkal határozta meg, amelyek jól illenek a mai Dnyeper és Dnyeszter folyó vidékére. A fenti jellemzők alapján a szubbotci régészeti lelethorizont tehát igen nagy valószínűséggel azonosítható az írásos forrásból ismert Etelköz területével.

Levédia és a kazárok

Térben és időben tovább haladva kelet felé a *Levédia* néven ismert szállásterület lokalizálásának kérdésébe ütközünk, amelyet a kazárok közelében keresett a kutatás. A Don vidéken azonban, ahová a hazai szakemberek többnyire korábban helyezték, ennek nincs régészeti nyoma. Ehhez egy olyan népességet kellene ugyanis itt kimutatni, amely a Kr. u. 6-8. század között az Urál vidékéről odaköltözött, majd a 9. század közepén nyugatabbra vándorolt. Emlékeztetnünk kell, hogy a hazai szakemberek a Kazár Kaganátus területét azért kezelték kiemelten a magyar őstörténetben, mivel nyelvünkben mintegy 400 ótörök jövevényszó található, és úgy vélték, a Kazár Kaganátus területén élve vehették át ezeket a magyarok. Az írott forrásokból jól ismert kazár birodalom tárgyi hagyatékát a régészek *szaltovói kultúrának* nevezték el.

Ennek pontos meghatározása azonban sosem volt egységes a kutatásban, illetve annak a magyarok elődeire gyakorolt hatását már korábban is eltérően ítélték meg. Ezt a régészeti műveltséget igen jelentős belső eltérései miatt már korábban is ún. földrajzi variánsokra osztották (pl. erdős és füves sztyeppi, Alsó-Don és Alsó-Volga menti stb.), de ma már nem is tekintik a régészek a Kazár Kaganátus hagyatékát egységesen lefedő régészeti műveltségnek, hanem önálló részekre osztották. A kazár-magyar kapcsolatok pedig egymás szomszédságában, és nem feltétlenül a Kazár Kaganátus területére beköltözve mentek végbe. A Don menti Levédia elképzelés kapcsán azt is meg kell jegyeznünk, hogy a Don menti Levédia koncepció nyelvészeti szempontból sem szerencsés. Ott ugyanis elsősorban nem török nyelvű népek, hanem a Kaukázus északi előteréből a 8. század közepén határvédelmi feladatokkal nagy tömegben északra telepített iráni nyelvű alán lakosság élt.

A Volga-Dél-Urál vidék

A honfoglalás kori és etelközi hagyatékek eredetét tovább követve keleten a Volga-Káma-Dél-Urál térségébe jutunk. Amennyiben Levédiát valóban történeti realitásként kezeljük, annak a Volgától keletre való lokalizálása a régészet oldaláról jelen ismereteink szerint alátámasztható. A Volga-Dél-Urál térségből kiinduló elvándorlás okát ma még nem ismerjük. A történeti szakirodalomban a bizánci forrásadat nyomán fel-

tételezett ún. első besenyő háború azonban logikus elképzelésnek tűnik (a második volt a Kárpát-medencei magyar honfoglalást kiváltó esemény). A történeti kutatás szerint valamilyen politikai-katonai konfliktus hatására következhetett be. Régészeti hagyatékok vizsgálva azt látjuk, hogy az Urál keleti előterében a 8–9. század fordulóján az Altaj-hegység felől új, keleti nomád népesség leletanyaga tűnt fel, amelyet régészeti szorosztki kultúrának nevezünk. Ennek hatása egészen a Káma–Bjelaja folyóig kimutatható. Több szakember is felvetette, hogy ezek a keleti irányból érkezett jövevények (talán a mai baskírok elődei) okozhattak egy olyan politikai-katonai konfliktust, amelynek során magyarok egy része – a kazárok szövetségében – átkelt a Volgán, és nyugati irányba vándorolt. Jelentős részük azonban ott maradt, és a maradék leszármazottait a 13. században *Julianus barát* megtalálta, és ezt a területet nevezzük *Magna Hungariának*. Ezzel kapcsolatos a Volga–Káma-régió legjelentősebb magyar őstörténeti felfedezése is, nevezetesen, hogy a mai Tártárföldön, a régészeti *csijaleki kultúrának* nevezett (Kr. u. 11–14. század) régészeti hagyatékok csontanyagában sikerült genetikailag azonosítani a keleti magyarokat.

Délnyugat-Szibéria

Az Urál keleti oldalán az elmúlt évek legkiemelkedőbb magyar vonatkozású leletei egyértelműen a cseljabinszki erdős sztyeppi térségben (*Szinyeglazovo, Ujelgi*) váltak ismertté. Itt az Ujelgi néven ismert temető hagyatékból találjuk a honfoglalás kori hagyatékok eddigi legközelebbi és legnagyobb mennyiségben előkerült régészeti

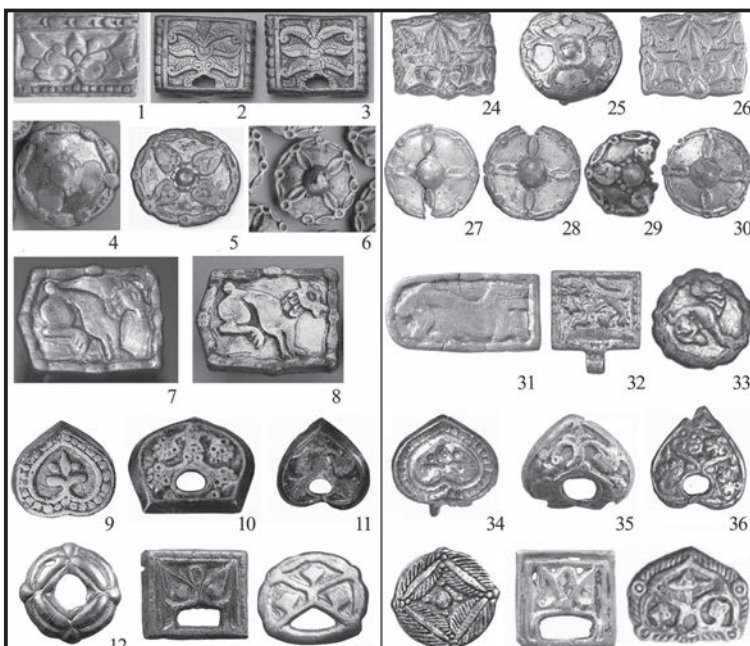
párhuzamát. Időközben a temető Kárpát-medencei magyarsághoz fűződő biológiai kapcsolatait is kimutatták. A hegység keleti oldaláról a nyugatira történő magyar átköltözéssel – a hagyományos elképzelés szerint – a Kr. u. 6. század derekán számolhatunk a nagy uráli átjárónál, feltehetően az avar népvándorlás északi hatásaként. Újabban több kutató is érvelt az Urált déli irányból megkerülő, az Urál-folyó völgye mentén végbement vándorlás mellett, mely mozgásnak végpontja egyből a Középső-Volga-vidék volt. Időrendileg is új koncepció körvonalazódott az átkelés időpontjára: a 9. század legeleje. Ebben a kérdésben komoly előrelépést csak az Urál keleti és nyugati előterében ismert kora középkori régészeti kultúrák új, a korábbinál pontosabb időrendi egyeztetésével érhetünk majd el. Itt azonban nyelvészeti, uralisztikai szempont-

obi ugor nyelvű népek elődeinek közvetlen szomszédságában, és ennek régészeti is látszik némi nyoma.

Összefoglalás

Megállapíthatjuk, hogy a korai magyar történelem régészeti kutatásában az elmúlt 10–15 év kiemelkedő előrelépést hozott, és ez minőségi és mennyiségi értelemben egyaránt igaz. A tárgyi hagyatékok komplex (természet)tudományos vizsgálata korábban remélni sem mert lehetőségeket tárt fel. Az eredményekről pedig elmondhatjuk, hogy a legtöbb tudományterület esetében közös eredővel bírnak. Talán soha nem volt még ekkora összhang a különböző forráscsoportok adatai között, vagyis a honfoglalás kori hagyatékok keleti kapcsolatait ott találjuk, ahol más adatok alapján a nyelvészek és a történészek is valószínűsítik. A hagyományos régészeti elemzések szerepe a jövőben is meg fog maradni, hiszen a különböző jellegű forrásadatok történelmi modellé formálásában kiemelkedő szerepet játszik az időfaktor, amire ez a tudományterület a legérzékenyebb. Vitán felül áll, hogy a tárgyi hagyatékok elemzése jóval finomabb kronológiai felosztást tesz lehetővé, mint pl. a nyelvészeti kronológia. A természettudományos vizsgálatok eredményei pedig még inkább arra irányítják a korszak kutatóinak figyelmét, hogy csak helyesen megfogalmazott, világosan megválaszolható kérdéseket érdemes feltennünk a kutatás során. A továbblépés kulcsa manapság – a szakadatlan forrásfeltárás mellett – a magyar őstörténet modern régészeti kutatásánál is ebben rejlik. (A szerző régész, a PPKE Régészeti Intézetének tanárszékvezető egyetemi tanára, írása a *Bajai Honpolgár-estek keretében 2023. január 20-án elhangzott előadásának rövid, szerkesztett változata*) ■

ből felmerül egy érdekes kérdés a további kutatások számára. Nevezetesen az, hogy bár a nyelvészeti kronológia szerint az ugor nyelvi egység (a magyar és obi ugor nyelvek közös őse) kb. Kr. e. 1200–500 körül felbomlott, a magyarok elődei még további 1500–2000 évet éltek a mai

Ugyanúgy fordít-e a gép, mint az ember?

■ Albert Sándor

A *National Geographic* tévécsatorna nemrég bemutatott egy dokumentumfilmet arról az amerikai hegymászó csapatról, amelynek valahol Ázsiában sikerült meghódítania egy eddig megmászhatatlannak hitt hegycsúcsot. A film végén – miközben a kamera a vadregényes, erdőkkel borított, érintetlen tájat mutatta a háttérben – az expedíció vezetője szemmel látható büszkeséggel jelentette ki: *We are the first team ever to be here*. A képernyő alján az alábbi felirat volt olvasható: *Előttünk még nem járt itt senki*.

Ebből a két mondatból – némi túlzással – a fordítás(tudomány) szinte összes problémája levezethető. Azonnal meglátszik, hogy a magyar mondat emberi alkotás, nem egy fordítógép produktuma. A géptől ugyanis inkább valami olyan megoldást vártunk volna, mint *Mi vagyunk az első csapat, amely itt volt / itt járt / feljutott ide* stb. Természetesen ezek a mondatok is ugyanolyan jogcímen *fordításai* az angol nyelvű mondatnak, mint az *Előttünk még nem járt itt senki*. A két célnyelvi változat közül a magyar anyanyelvű beszélők nagy része mégis az utóbbit általában jobb, szebb, stílusosabb, elegánsabb megoldásnak tartja, mint az általunk megadott, nyelvilag pontosabb fordítást. De ki dönti el azt a kérdést, hogy ez a két mondat valóban egymás fordítása-e? Erre nincsenek objektív kritériumok. Nincs pontosan kidolgozott szabályrendszer arra vonatkozóan, hogyan *kell* egy szöveget „helyesen” olvasni, megérteni, értelmezni vagy lefordítani. Az egyes fordítások minőségét illetően az anyanyelvi befogadók értékelésében túlsúlyban vannak a szubjektív, racionálisan

megragadhatatlan tényezők. Látjuk, hogy egyetlen (kontextus nélküli) mondatnak is több fordítása létezik, ami igazolja *Paul Ricoeur* francia filozófusnak azt a kijelentését, hogy egy nyelvben *mindent lehet másként is mondani*. Még inkább érvényes ez az állítás a mondatnál nagyobb nyelvi egységek, a *szövegek* esetében. Ha valaki többször is lefordítja ugyanazt a forrásnyelvi szöveget, akkor a különböző időpontokban létrehozott célnyelvi szövegek soha nem fognak szóról szóra pontosan megegyezni. Ez a műfordítások esetében is így van. *Benedek Marcell* például kétszer is lefordította *Balzac Illusions perdues* című regényét; az első változat *Vesztett illúziók* címmel száz évvel ezelőtt, 1922-ben jelent meg, a második, azóta is forgalomban lévő, időközben számos kiadást megért *Elvesztett illúziók* című pedig 35 évvel később, az ötvenes évek végén tűnt fel a magyar könyvpiacra.

Mindkét fordítás *Benedek Marcell* műve, ennek ellenére a két magyar szöveg között több ezer nyelvi különbség mutatható ki, és alapvetően más fordítói koncepcióval is készültek. Arról sem szabad megfeledkezniük, hogy nemcsak a fordítási elvek, eljárások és módszerek, hanem a célnyelv, sőt maga a fordító is sokat változott a két mű megjelenése között eltelt idő alatt.

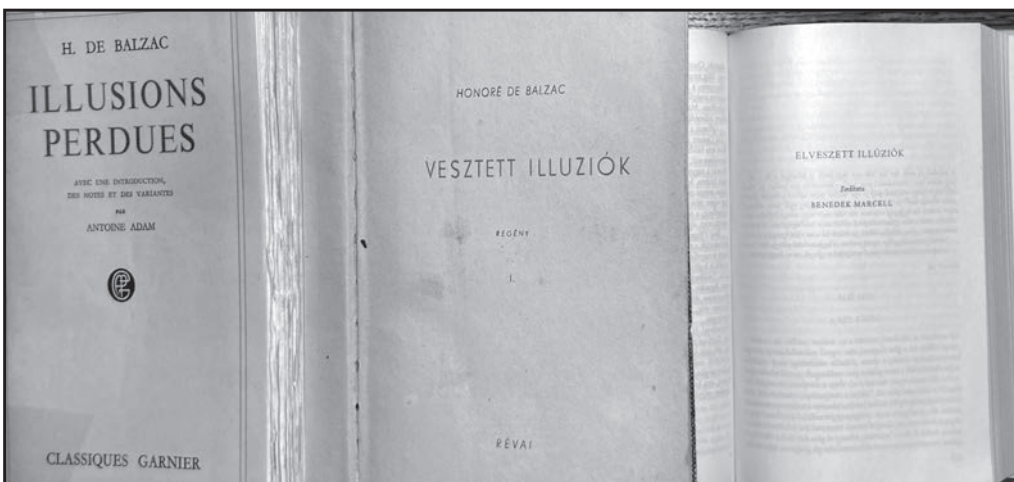
De azt is nehéz elképzelni, hogy két embernek ugyanarról a szövegről készített fordítása az első szótól az utolsóig pontosan megegyezzen. A különböző fordítások eltérő időpontban készülnek, időközben a nyelv is sokat változik, ezért nem csoda, hogy egy adott műről készült korábbi és új fordításának szövege jelentős eltéréseket mutat. Ehhez elég, ha összevetjük egy-

mással *Montaigne Esszéinek* címlapját és első oldalát az 1803-as és a kétszázöt évvel későbbi, legújabb magyar fordításban:

A gép viszont százszor is lefordíthatja ugyanazt a szöveget, az általa produkált célnyelvi szövegek mind a száz esetben az utolsó írásjelig tökéletesen egyformák lesznek! És ezt az egyik nyelvről a másikra történő oda-vissza fordítást a gép a végtelemségig tudja ismételtetni, az eredmény pedig minden esetben ugyanaz lesz. A gép mindkét irányban szóról szóra ugyanúgy „fordít”, az ember azonban általában nem képes pontosan ugyanúgy „visszaállítani” saját célnyelvi szövegét a forrásnyelvi állapotba, hacsak nem tanulta meg szóról szóra. Ezért is jegyezte meg már az 1950-es években az egyik amerikai matematikus, hogy egy gép fordítói teljesítményét igazán csak *egy másik gép* tudná értékelni.

Az emberi és gépi fordítás közötti különbség érzékeltetésére megemlítünk még egy – több szempontból is tanulságos – példát. Az ismert graffiti, a *This is the first day of the rest of your life* szó szerinti fordításban úgy hangzik, hogy *Ez életed maradék részének/maradékának első napja*. A mondat ugyanezekkel a szavakkal, sőt ugyanezzel a mondat szerkezettel minden nehézség nélkül lefordítható más nyelvekre is: *C'est le premier jour du reste de ta vie; Das ist der erste Tag vom Rest deines Lebens; Это первый день остатка твоей жизни* stb. A magyar nyelvű graffiti-gyűjteményekben mégis ez a változata olvasható: *Ma kezdődik életed hátralévő része*. Nem valószínű, hogy a gépi fordítás hőskorában a gép ilyen megoldást tudott volna produkálni. Az eredeti angol nyelvű mondatban ugyanis nincsenek olyan sza-

vak, mint *ma, kezdődik, hátralévő, rész*. Ezt a mondatot azért idéztük példaként, mert jól mutatja, hogy az angolról (és általában az indoeurópai nyelvekről) magyarra történő fordítás során a fordítóknak *nyelvrendszert* is váltania kell: az indoeurópai nyelvek más nyelvi struktúrák szerint épülnek fel, mint a finnugor szerkezetű magyar nyelv. Erről magunk is könnyen meggyőződhetünk, ha bármelyik, általunk ismert idegen nyelvre lefordítjuk azt az egyszerű mondatot, hogy *Fáradt vagyok*. Látni fogjuk, hogy csak a magyar mondat kezdődik a *fáradt* szóval.

Balzac klasszikusa és két magyar fordítása

Nehéz elképzelni, hogy a *Légy jó mindhalálig* című Móricz-regényt egy gép a *Mischi und das Kollegium* címmel fordította volna németre, amint ez a valóságban – a regény német fordítója által – megtörtént. A régi, ruhásszekrény méretű számítógépek korában az olyan egyszerű mondatokat, mint a *Time flies like an arrow* ('Az idő úgy repül, mint egy nyilvessző') a gép néha mehökkentően abszurd, az épeszű ember számára szinte érthetetlen mondatokkal fordította le, mint például *Az idő-legyek szeretnek egy nyilat* vagy *Mérjük a legyek sebességét ugyanúgy, ahogyan a nyilvessző méri a legyek sebességét* stb. Noha a gépi fordítás – elsősorban az informatika és a mesterséges intelligencia szédületes fejlődésének köszönhetően – mára sokat fejlődött, az egyik amerikai társkereső iroda reklámfelhívásának ('*Find the perfect match!*') magyar fordítása még most is úgy hangzik, hogy *Találd meg a tökéletes mérkőzést!*

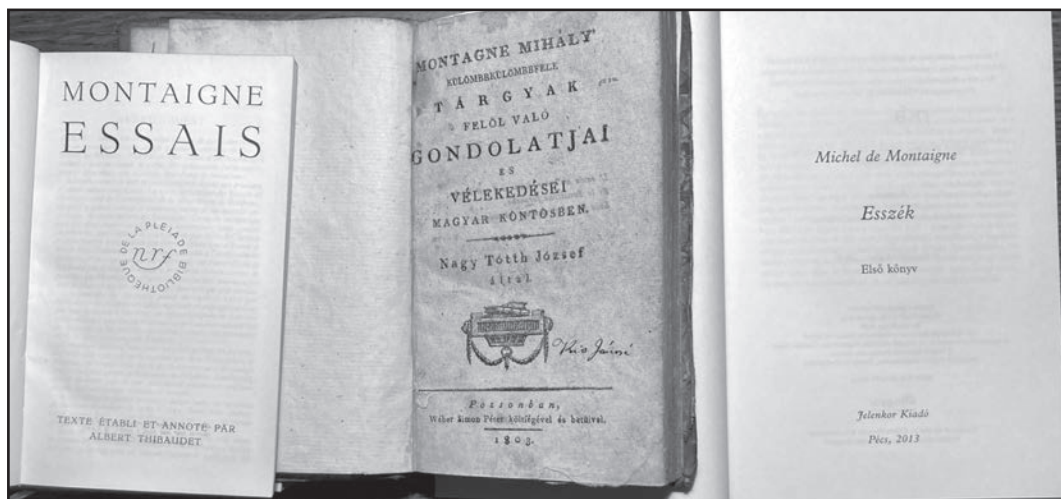
De azért ne legyünk igazságtalanok a gépi fordítással szemben, mert a mai felgyorsult életben már nem tudnánk megenni nélküle. A világon az összes célnyelvi szöveg több mint 98%-át gépek produkálják, a modern fordítógépek jó hatásokkal képesek a legkülönbözőbb műszaki, jogi, orvosi és egyéb szakszövegeket minden nyelvről minden nyelvre fordítani. A gép több szempontból is behozhatatlan előnyben van az emberhez képest: villámgyorsan dolgozik, soha nem fárad el, ezerszer is könnyedén megismétli ugyanazt a műveletet, nem kell megértenie és értelmeznie a szöveget, a célnyelvi szöveg megszerkesztéséhez nem kell felhasználnia a világra vonatkozó háttérismereteit, nem kell az egy- és két-nyelvű szótárakban kutakodnia stb. Amíg tehát az emberi fordítás esetében óriási szerepe van a fordítás ún. „humán tényezőinek” (fáradtság, pillanatnyi fizikai, idegi és mentális állapot, koncentrációs és aszociációs képesség stb.), a gépi fordítás esetében ezekkel a tényezőkkel egyáltalán nem kell számolnunk.

Az emberi és gépi fordítás között az alapvető különbség, hogy a gép *nyelvet* fordít, az ember pedig *szöveget*. Persze a gép is szöveget fordít, de *nem ugyanúgy*, ahogyan az ember! A gép nem „fordítja” a szöveget, hanem *nyelvi egységeket* (szavakat, szerkezeteket, mondatokat) visz át, kö-

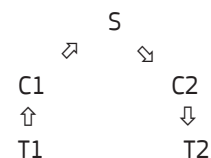
dol át egyik nyelvi rendszerből a másikba. A gépi fordítást úgy képzelhetjük el, mint két nagy méretű adatbázist, két hatalmas szótárt: az egyik a forrásnyelv szóállományát tartalmazza, a másik a célnyelvét. A két adatbázist egy ún. operációs rendszer kapcsolja össze. Minél több adatot tartalmaz a két lexikális adatbázis (a két „szótár”), és minél bonyolultabb, kifinomultabb az őket összekötő operációs rendszer, annál pontosabban fordít a gép, vagyis annál jobb lesz a célnyelvi szöveg minősége. A gép azonban magától nem fogja kitalálni, hogy a *légy* szót az éppen fordítandó szövegben rovarként (*fly, mouche, Fliege* stb.), vagy a magyar *lenni* ige felszólító módjaként fordítsa, ezt meg kell neki tanítani. Mivel a gép csak a számítógépes nyelvészet, a matematika és az informatika „nyelvén” ért, ezt az operációs rendszert a nyelvészeknek, a matematikusoknak és a programtervező informatikusoknak kell kidolgozniuk. Nem nagyon tudunk itt ezekben a problémákba részletesen belemenni, csak annyit jegyzünk meg, hogy a dolguk nem egyszerű: a természetes nyelvek és a matematika (logika) két nagyon különböző dolog, alapvetően másként működnek.

Az ember egészen máshogy fordít, mint a gép: ő a szöveget csak akkor tudja lefordítani, ha előzőleg megértette és értelmezte. Ha ezt nem teszi meg, akkor ő is úgy fog fordítani, mint a gép. Annak idején nagy derűtséget váltott ki az egyetemi írásbeli felvételi dolgozatokat javító tanárok körében, hogy az egyik felvételiző az angolról magyarra fordítandó rövid szerelmes levél végén szereplő *You could be mine!* mondatot úgy fordította le, hogy *Te is lehetsz bányá*.

Az emberi fordítás menetét az alábbi ábra segítségével próbáljuk szemléltetni:

Más korok, más fordítások

A kiindulópont a fordítandó (forrásnyelvi) szöveg, a T1. A fordítási művelet első lépése a C-vel jelölt tevékenység, a forrásnyelvi szöveg *megértése és értelmezése*. (A T az angol *text*, a C pedig a *comprehension* és a *conceptualisation* rövidítése.) A megértés és az értelmezés nem teljesen ugyanaz, mivel az utóbbi előfeltételezi az előbbit. Mindannyiunkkal előfordult már, hogy egy idegen nyelvű mondatban külön-külön minden szónak ismertük a szótári jelentését, a mondat értelmét mégsem tudtuk kihámozni a benne szereplő szavak jelentése alapján, tehát a mondatot nem tudtuk értelmezni. Ezen a C1-gyel jelölt ponton áll vagy bukik az egész fordítási művelet sikeressége. Az értelmezés a megértés végrehajtási formája. Értelmezni csak azt lehet, amit előzőleg megértettünk, de ugyanígy akár azt is mondhatjuk, hogy igazán csak akkor értünk meg valamit, ha azt a valamit előzőleg már értelmeztük. Mindez játéknak tűnik a szavakkal, de arra mégis alkalmas, hogy rávilágítsunk a *megértési-értelmezési folyamat rendkívüli összetettségére és bonyolultságára*. A fordító soha nem fordítja *egyszerre* az egész szöveget, mégis minden mondatot az egész szöveg potenciális ismeretében ért meg és értelmez.

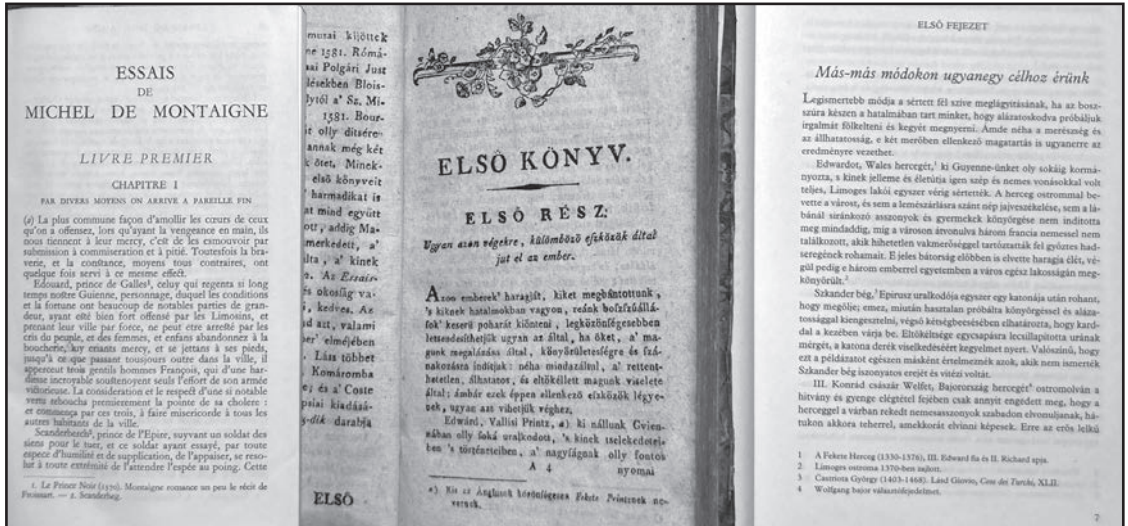
A megértési-értelmezési folyamat vezet el az S betűvel jelölt „szituációhoz”: ez nagyon leegyszerűsítve azt jelenti, hogy felismerjük a mondat által leírt szituációt, vagyis tudjuk, miről szól *az adott mondat*, mi az, amit a szöveg szerzője az adott

mondat segítségével közölni akart, ki akart fejteni. Az S azért van az ábra közepén, mert mindkét mondat (tágabb értelemben mindkét szöveg) *ugyanazt a szituációt akarja leírni, ugyanazt az információt próbálja közölni. A fordítónak ezután visszafelé haladva is be kell járnia az odafelé már megtett utat: a szituációt értelmeznie kell az anyanyelvén, majd megszerkesztenie a célnyelvi szöveget (a T2-t). Ez a folyamat csak lát-*

szólag ilyen egyszerű, a valóságban mindez sokkal bonyolultabb, sokkal árnyaltabb, emellett számos irracionális elemet is tartalmaz.

Bármilyen szöveget fordítson is a fordító, a célja nem lehet az, hogy a forrásnyelvi szöveg *megegyezzen* a célnyelvivel. Ha a forrásnyelvi szöveg mindenben megegyezik a célnyelvivel, akkor az nem fordítás, hanem egyszerű másolás. A célnyelvi szöveg soha nem lesz *azonos* a forrásnyelvi szöveggel. Bármennyire paradoxonnak hangozzák is, a fordítást *fordításként* kell elfogadnunk, a fordítás ugyanis *nem* az eredeti szöveg! Egyetlen műalkotástól sem várjuk el, hogy *azonos* legyen a modelljével. Ezért a fordító csak arra törekedhet, hogy az eredeti (forrásnyelvi) szöveg és az általa létrehozott (célnyelvi) szöveg *egyenértékű* (*ekvivalens*) legyen egymással, vagyis hogy a fordítás lehetőleg „ugyanazt” mondja (ugyanarról szóljon, ugyanazt az információt adja vissza, ugyanazt a szituációt írja le), mint az eredeti szöveg. Az ekvivalencia ún. *itt-és-most kategória*, mindig konkrét szöveghez, szerzőhöz, fordítóhoz és főleg *időhöz* van kötve. Ezért kimondhatjuk, hogy – ellentétben az eredeti szöveggel – egy fordítás soha nincs befejezve, soha nincs végleges, lezárt állapota.

A fordításelmélet azonban – bár gondosan leírja az ekvivalencia különböző típusait – nem fogja megmondani a fordítónak, hogyan, milyen módon, milyen eszközökkel alakítsa ki ezt az egyenértékűséget a két szöveg között. A fordítónak saját magának kell eldöntenie, hogy fordítása nyelvileg, tartalmilag, stílusosan, funkcionálisan vagy valami más szempont szerint legyen-e ekvivalens az eredeti szöveggel. Az ekvivalencia kialakításának olykor szélsőséges példáival is találkozhatunk. Az érdekesség

kedvéért itt csak egyet említünk meg, az ún. „zenei ekvivalenciát”. *Kosztolányi Dezső* a francia *désir* szó „zenei” magyar fordításának a hasonló hangzású *vezért* tartotta, *Ábécé a fordításról és a fordításról* című cikkében ezt írta: „*Désir magyarul azt jelenti, hogy vágy; a francia szó ötbetűs és magashangú, a magyar szó négybetűs és mélyhangú. Désir helyes értelmi fordítása tehát: vágy; de zenei fordítása inkább ez lehetne: vezér. E két nehézség közt tévőváz az, aki idegen verset akar átültetni.*” Hogy e felfogás szellemében teljes egészéket is lehet fordítani, arra jó példa *Szili József* egyik tanulmánya, amelynek elején *Paul Verlaine* jól ismert *Chanson d'automne* című versét teljes egészében a „zenei ekvivalencia” szellemében fordította le. Így lesz nála a *Les sanglots longs / Des violons / De l'automne* [‘az ősz hegedűinek hosszú zokogásai’] sorokból a „fordításban” *Lészag Lolón / Dévi alól / Dől. Autón...; a Tout suffocant* [‘minden fojtó, fullasztó’] sorból *túszul fogant* stb. Persze mondhattja valaki, hogy ez sem sokkal rosszabb fordítás, mint a *Tóth Árpádé* (*Ősz húrja zsong, / jajong, busong / e tájon*), az ekvivalenciát a hangzás szintjén *így is* lehetett teremteni, hiszen mindkét fordítás erre törekedett. Persze Verlaine versében nem szerepel *Lészag Lolón*, ami *dől az autó alól*, de ugyanígy nincs benne a *jajong, busong a tájon* kifejezés sem, a *hegedű* főnév pedig egyik fordításban sem jelenik meg. Hogy kinek melyik fordítás tetszik jobban, és érveikkel alá tudja-e támasztani döntését, az már a befogadás-esztétika és a recepcióelmélet területére tartozik, itt véget ér a fordításelmélet illetékessége.

A profi műfordítók jól tudják, hogy egyszerre, egyidejűleg nem tudják létrehozni

a fordításelmélet által feltárt és leírt *összes* lehetséges ekvivalenciát, tehát *választaniuk* kell. Ez pedig csak kompromisszumok és elkerülhetetlen *vesztések* árán valósítható meg. Ez legjobban a szójátékok, nyelvi játékok területén érzékeltethető. A szójátékok létezéséről mondja a forrásnyelv, abból kiszakítva a szójáték eltűnik, megsemmisül. Semmilyen nyelvre nem lehet például veszteség nélkül lefordítani azt az egyszerű magyar mondatot, hogy *Az apa férfi, az infláció nő*. Csak akkor lehetne, ha a célnyelvben is azonos alakú lenne a „nő” szó, ennek a valószínűsége azonban a nullával egyenlő. Persze le lehet fordítani ezt a mondatot más nyelvekre, de a fordítás során éppen a mondat *lényege*, a benne rejlő nyelvi humor tűnik el. Ha egy ilyen mondat – tegyük fel – egy fordítandó regény vagy novella szövegében bukkan fel, akkor a fordítónak olyan mondatot kell keresnie anyanyelvében, és ha lehet, még a benne lévő humor is megmaradjon. Ez nem könnyű, óriási nyelvi kreativitást igénylő feladat, de a műfordítók általában több-kevesebb kompromisszum árán mégis megoldják, minden természetes nyelvben létezik ugyanis az ún. homonímia jelensége: a fordító tehát anyanyelvén is találhat azonos alakú szavakat. Ebben az esetben a fordító az ekvivalenciát nem a nyelv szintjén, hanem a *funkció* felől próbálja megteremteni.

Itt jutunk el a fordítástudomány örökzöld témájához, a fordíthatóság/fordíthatatlanság problémájához. Szerintünk a fordításnak alapvetően nem nyelvi, hanem *kulturális* akadályai vannak, a fordíthatatlanság fő oka a két nyelvközösség között meglévő, sokszor nehezen áthidalható

szociokulturális, mentalitásbeli különbség. Minden természetes nyelvben vannak más nyelvekben nem létező, kulturálisan telített szavak és kifejezések, ezek az ún. *reáliák*. Az olyan magyar szavak és kifejezések, mint *sparhelt, lavór, kredenc, vájdling, sufni, sutba vág, ő sem jobb a Deákné vásznánál, gémeskút, kútágas, túrócsusza* stb. más nyelvekben, más kultúrákban nem léteznek ebben a formában. Nincs mindenre szó minden nyelvben. Egy nyelvben arra van, arra alakul ki szó, amire az adott szociokulturális közösségnek szüksége van. A skandináv nyelvekben például azért nincs a „gémeskút”-nak megfelelő szó, mert maga a gémeskút sincs, északon nem volt rá szükség. Emlékezzünk csak vissza: Nyilas Misi nem csomagot, hanem *pakkot* kapott! Különösen nehéz az ilyen reáliák fordítása

két, nagyon eltérő történelmi fejlődéssel, szociokulturális háttérrel rendelkező nyelv között. A keleti kulturális, vallási, filozófiai szövegek fordítóinak gyakran kell szembenézniük azzal a problémával, hogy ugyanazok a szavak egészen mást jelentenek egy, az európai kultúrától gyökeresen eltérő nyelvközösség számára.

A mi álláspontunk szerint a fordíthatóság/fordíthatatlanság kategóriája két elméleti (ideális) végletet, két potenciális, a valóságban nem létező szélsőséget jelöl. Egy szöveg nem *vagy* fordítható *vagy* fordíthatatlan, hanem egyszerre fordítható és fordíthatatlan. Valamilyen mértékben minden szöveg fordítható: egyes részei könnyebben, más részei nehezebben, olykor súlyos kompromisszumok árán, különböző kompenzációs eljárások felhasználá-

sával. Munkája közben az emberi fordító folyamatosan mérlegelésre és döntésekre kényszerül, miközben tudatában van döntései súlyának, az elkerülhetetlen veszteségeknek, saját felelősségének a szerzővel, a szöveggel, a nyelvvel és az olvasóval szemben. Kosztolányi Dezső a fordítást „gúzsba kötve táncolásnak” nevezte. A gépet mindez nem érdekli, az ember azonban mindig is kihívásnak tekintette a fordíthatatlannak tartott művek lefordítását. Ezért talán nem véletlen, hogy éppen a „fordíthatatlan” verseknek van a legtöbb fordításuk. (A szerző a SZTE BTK Francia Nyelvi és Irodalmi Tanszékének nyugalmazott egyetemi tanára, írása a Bajai Honpolgár-estek keretében 2023. április 20-án elhangzott előadásának szerkesztett változata.) ■

„...erdők, mezők, vad ligetek, hadd bújdossak ti bennetek...” Néhány szó egy kiállítás képeihez

Lex Orsolya

■ 2023 áprilisában, a megszokott módon a Föld napján, immáron második alkalommal csalogatta ki közönségét a szabadba, a Sugovica partjára a *Formabontó természetfotó-kiállítás*, melynek megálmodója *Kammermann Péter* tájegységi fővadász. Az első, általa életre hívott ilyen kiállítás 2019-ben volt. A kiállító fotósok közül többen már évek óta tagjai a „formabontók” közösségének: *Willi Mónika, dr. Bleier Norbert, Molnár Attila, Schneider Viktor* már rutinos kiállítóként volt jelen természetfotóival az idei alkalmon. *Bakó Csaba* helyét pedig ez évben *Gombor Csaba* vette át.

A megszokottól néhány dologban azonban eltért a 2023-as tárlat. Annak okán, hogy ebben az évben már afféle kisjubileumát ünnepelte a rendezvény, a fent említett, eddig talán zártnak tekinthető, fotós közösség nyitni szeretett volna a hozzájuk hasonló, a természet csodáiért rajongó s azokat fényképezőgéjükkel megörökíteni vágyó társaik felé. Így azután a szervező pályázatot írt ki, melyre szép számmal érkezett is anyag. Végül 22 kiállító 50 fotója került ki a szokványosnak semmiképp nem tekinthető, ám e képeknek s a rendezvény céljának talán leginkább megfelelő helyszínre: a Sugovica sétányra.

A szervező, *Kammermann Péter* úgy véli, a kiállításon tapasztalt magas látogatószám azt bizonyítja, hogy jól sikerült kezdeményezésről van szó. A bajai közön-

ség ugyan hozzá van szokva, hogy még a belvárosban is nap mint nap találkozhat a természettel, ám nem feltétlenül ilyen formában.

Az pedig, hogy egy kiállítást nem a megszokott módon, térben, falak zárt világában, hanem a szabad ég alatt, alkonyattól hajnalhasadásig bármikor megtekinthetünk, valóban izgalmas, közönségcsalogató és különleges dolog. Ily módon talán olyanokhoz is eljutnak e megkapó, keretbe zárt pillanatok, akik nem feltétlenül természet- vagy múzeumjárók.

Az ötletgazda azért érzi rendkívül alkalmasnak a Szentháromság tér Sugovica felőli oldalát egy természetfotókat bemutató kiállítás megrendezésére, mert ez a helyszín igazán bajai. Itt tökéletes harmóniában találkozik az épített környezet és a belvárosba bekanyarodó természetes víz. E sajátosság Baja csodás adottsága; a természetközelség, a város közeli környezetében az árterek, természetes vizek, holtágak s a homoki erdők világa. S valóban... Bajáról nem kell messzire utaznia annak, aki szeretne a teremtett világ csodáiban részesülni. E környezet remek terep lehet fotósok, természetjárók és természetjáró fotósok számára egyaránt.

A kiállított fotók esztétikai értéke tagadhatatlan, ami egyrészt a képek elkészítőinek, másrészt a természetnek magának köszönhető. Meglátni valamit és láttatni valahogyan ugyanezt... Átadni egy érzést, egy pillanatot oly módon, hogy mások is

megélhessék... – ez a művészet egyik feladata és a kiállítás egyik célja. A „formabontók” kezdeményezése azonban nem csak ezt tűzi zászlajára évről évre! Újra és újra szeretnék felhívni a figyelmet a természet csodáira, a környezetvédelem fontosságára, formálni az emberek viszonyulását az őket körülvevő világhoz. S úgy hiszem, céljuk mindazokban megvalósul, akik a felső korzón végigsétálva a fotók láttán azt érzik, hogy élni jó, a természet csoda, s bizony, mindannyian felelősek vagyunk bolygónk élővilágáért. (A fotók online formában bármikor megtekinthetők a <https://kiallitas.megmutatom.hu/oldalon>.) ■

A Bajai Honpolgár

friss számai városunkban jelenleg az alábbi helyeken vásárolhatók meg

**Ady Endre Városi Könyvtár,
Munkácsy Mihály utca 9.**

**Cserba Optika,
Batthyány Lajos utca 18.**

**Tourinform Iroda,
Baja Marketing Kft.
Szentháromság tér 11.**

**Gazdabolt
(Baja, piaccsarnok)**

A Formabontó természetfotó – kiállítás képeiből

Barta Andrea

Barta Andrea

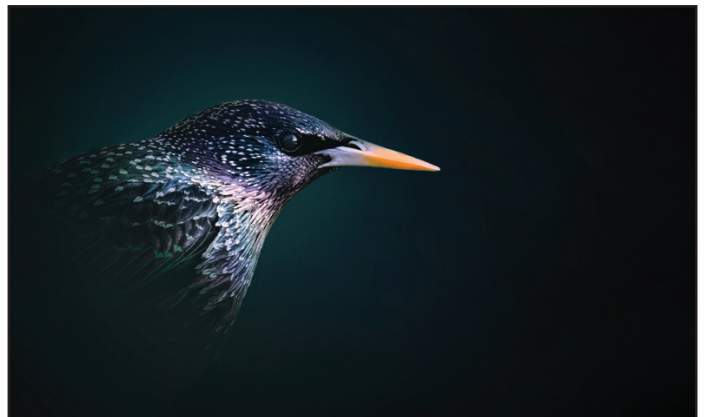
Bleier Norbert

Bleier Norbert

Gara Ibolya

Göldner Tiborné

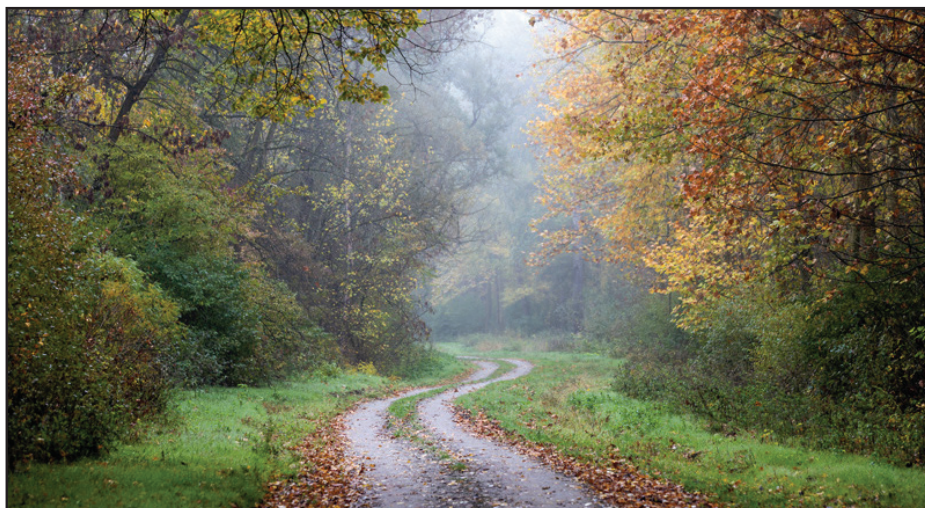
Gombor Csaba

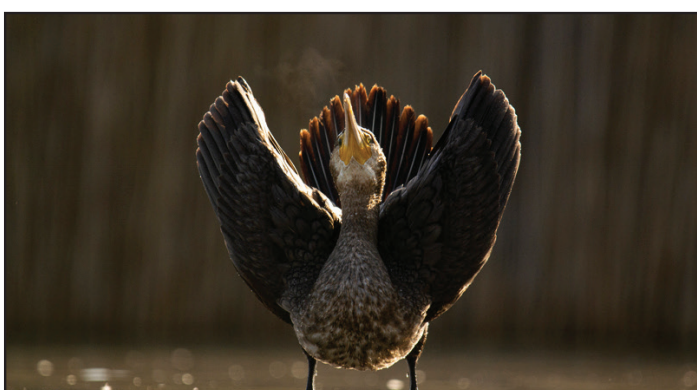
Gyuricza András

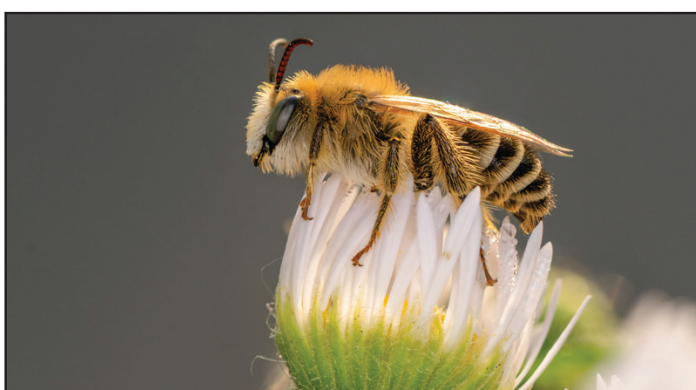
Schneider Viktor

Willi Mónika

Tiborcz Ákos

Vincze Levente

Schneider Viktor

Szemlits Imre

Molnár Attila

Sáfrán Hunor

„Tanárként jobban éreztem magamat, mint kutatói állásokban...”

Dr. Szkladányi Andrással 33 éves életről, fizikatanításról és sokféle mozgásról

■ A közelmúltban nyugállományba vonult DR. SZKLAĐÁNYI ANDRÁS, városunk egyik legeredményesebb fizikatanára. Diákjai az elmúlt évtizedekben sorra szereztek a megyei és országos versenyeken a kiváló helyezéseket, egyikük diákolimpián is eredményesen szerepelt. Mára többen is kutatók, fejlesztőmérnökök lettek közülük. Azt talán kevesebben tudják, hogy a III. Béla Gimnázium nyugalmazott oktatója maga is rendelkezik tudományos múlttal. Bajára költözésekor kutatói pályát szakított félbe, de a tanításon túli tevékenységeit itt sem hagyta abba: több mint két évtizede tagja egy versenyanyagokat összeállító bizottságnak, és kutatótanárként szimulációs programokat fejlesztett, miközben soha nem szakadt el a mozgás örömétől sem. Bár Budapesten született, mára igazi bajaiává vált, aki ezer szállal kötődik a bácskai tájhoz és emberekhez. Interjúnkban fordulatoktól sem mentes életútját tekintettük át.

Mayer János

- Budapesten, pontosabban Kőbányán születtem 1957-ben. Édesapám a Nógrád megyei Tereskéről származott, de apai ági őseim valószínűleg a Felvidékről, illetve eredetileg Lengyelországból vándoroltak egyre lefelé. Fiatalon, mandulagyulladásban meghalt apai nagyapám körjegyző volt, és 9 évesen árvaságra jutott édesapám a körjegyzők segélyező egyesületének segítségével tanulhatott az egri ciszter gimnáziumban. Érettségi után Ballassagyarmatra került (a nagyszülők ott éltek akkor), néhány évvel később Budapestre költözött. Miután elvégzett különböző tanfolyamokat, gazdasági irányba fordult: a leghosszabb ideig a Ganz-MÁVAG-nál dolgozott, de volt a filmgyárban is, nyugdíjasként pedig az Országos Széchényi Könyvtár gazdasági vezetője lett. Édesanyám Budapesten született, és ő is korán elvesztette asztalosmester édesapját, aki a háború során szerzett betegség folyamán hunyt el 1946-ban – így én egyik nagyapámat sem ismerhettem. Édesanyám a budapesti nemzetközi távbeszélő-központban dolgozott, ahol nemzetközi hívásokat kapcsolt egész aktív életében. A bátyám 1952-ben született, akkor a szülei még albérletben laktak az Üllői út mellett, az '56-os eseményeket is ott élték át. A lakást is szovjet találat érte, szerencsére mindenki a szomszédos szobában tartózkodott, és a lövedék nem robant fel. Ezekben a forradalmat követő zavaros időkben szólt valaki édesapámnak, hogy a X. kerületben van egy félkész, új lakótelep, ahol sokan már önkényesen lakást foglaltak, de még akad egy-két üres. Édesapám egy baltával ment oda (mivel

ajtó még nem volt), és befészkelte magát, így egy év múlva én már ebbe a 42 m²-es, másfél szobás lakásba születtem. (Ha ez a lakásszerzés nem sikerült volna, talán világra sem jövök.) Nagyon jó volt Kőbányán gyerekek lenni, a környezet kicsit hasonlított a Pál utcai fiúkéra: a mi házunkkal szemben is volt egy hatalmas grund, ahol mindig fociztunk; kicsit távolabb, a bozótban indiánosdit is lehetett játszani, és az óvoda, iskola sem volt messze. Sok, velem egykorú gyerek lakott a telepen. Mivel évszázados vagyok, köztem és a bátyám között hat iskolaévnél nagyobb különbség volt, így ő már a rendszer más szintjein járt, végül festőművész lett belőle. Ennek köszönhetően költözhetünk aztán 1972-ben egy nagyobb lakásba Újpalotán, hiszen neki az alkotáshoz külön szoba kellett, és ezt lehetett a lakásigénylés során érvényesíteni. Csakhogy addigra én már jelentkeztem a ferencvárosi *Leőwey Klára Gimnázium* fizika tagozatára, ahová fel is vettek. Miután közben elköltöztünk, ez azt jelentette, hogy innentől igen sokat (összesen napi 2,5–3 órát) kellett utaznom.

- Ezek szerint a fizika szeretete már általános iskolás korodban kialakult?

- Mindenképpen, bár azt hiszem, az érdeklődésemet édesapám keltette fel. Sokat beszélgettünk vele csillagászatról, néztük a Deltát a tévében (nekünk már egészen korán volt készülékünk). Az általános iskolai felső tagozatos osztályfőnököm matematikatanár volt, ez is sokat számított. Ekkoriban én is csillagász szerettem volna lenni. Ugyanakkor nem voltam az a gyakorlati irányultságú gyerek, aki otthon rádiókat, eszközöket szerel, a fiam sokkal inkább ilyen típus. Én elméleti

Dr. Szkladányi András

beállítottságú voltam, sokat olvastam, a gimnáziumi fizika tagozatot is ezért választottam. A gimnáziumban jól is ment a matek és a fizika, különösen az utolsó két évben, amikor egy új, az egyetemről frissen kikerült tanár vette át az oktatásunkat. Ő sokkal érthetőbben magyarázott, és egyre jobban értettem a lényegét. Matekból nagyon feljavultam, fizikából pedig versenyekre is jártam. A tagozaton matematikából és fizikából magas óraszámunk volt, és emellett heti 2 órában szakkörre is jártunk. Mindkettő nagyon sokat jelentett. (Érdekes viszont, hogy később egyáltalán nem mindenki ilyen irányba ment tovább, hanem nagyjából annyifelé, ahogy ez egy általános gimnáziumban lenni szokott.) Amikor a gimnázium végén szóba került a továbbtanulás, kiderült, hogy a csillagászképzésbe háromféle úton lehet eljutni: fizikus szakról, geológiáról vagy a matematika–fizika tanárszakról. A fizikus szak nagyon felkapott volt, de én nem éreztem magamat annyira erősnek, és nem akartam vidéki egyetemre sem menni. A matektanárnőm is arra beszélt rá, hogy a „matfizre” jelentkezsek, mert onnan is szakosodhatok majd, ha pedig ez nem sikerül, tanár vagy fizikus is lehetek még. Így végül ide jelentkeztem, bár a felvételit igencsak nehezítette, hogy elkaptam egy

komoly vírusos megbetegedést, ami miatt már a gimis ballagáson sem tudtam részt venni, és a felvételi idejére sem jöttem igazán rendbe. Bár emiatt a matekot kicsit el is rontottam, a fizika jól sikerült, így végül fel is vettek az ELTE-re. Utólag rá kellett jönnöm, hogy valószínűleg nem lettem volna jó fizikus, ott sokkal jobb képességűek is voltak nálam. A csillagászat terén odáig jutottam, hogy beiratkoztam a képzést előkészítő, két éves kurzusra, de közben kiderült, hogy csillagász állás elnyerésére szinte semmi esély sincs. Így végül nem jelentkeztem.

Az egyetem előtt persze voltam katona Hódmezővásárhelyen, amit viszonylag jól éltem meg, csak nagyon unalmas volt, és értelmetlennek éreztem az egészet.

- *Az egyetemen mely oktatóidtól, tanáraidtól kaptál sokat?*

- Nagyon szerettem két fizika oktatómat, *Sas Elemért* és *Skrapits Lajost*. Sas Elemér akkoriban a tévében is tartott ismeretterjesztő műsorokat, nagyon érthetően tudott magyarázni. (Volt egy olyan vizsgám nála, amely összesen egy percig tartott – alighanem sietett a tévéfelvétellel. Igaz, egy másik oktatónál volt négy óránál hosszabb feleletelésünk is.) Skrapits Lajos másodévtől tanított minket, nagyon szerethető, jó kedélyű ember volt, később a fizikatanítás módszertanát is ő tartotta. Matematika vonalról a későbbi akadémikus *T. Sós Verát* említhetem, hatalmas tudású tanár volt. Az algebrát *Surányi János* professzor tanította; őt kicsit nehezebb volt követni, mert néha úgy tűnt, mintha az előadás elején maga sem tudná, miről is lesz szó, de aztán a végére minden a helyére került. De nekem eleve az algebra volt a legnehezebb tárgy. Kb. 90-en jártunk ebbe az évfolyamba, de nem volt igazán komoly lemorzsolódás. Érdekes, hogy az egyetemi csoportunkból kevésbé alakultak ki tartós barátságok, az évfolyamból viszont többen is vannak, akikkel máig baráti kapcsolatban állunk, és rendszeresen találkozunk, kirándulunk közösen. Egyetemi nagy élmény volt még a focizás, én ott fizikusokkal játszottam egy csapatban, és az egyik évben meg is nyertük az egyetemi bajnokságot. (Általános iskolás koromban a Ganz-MÁVAG kölyökcsapatában fociztam, édesapámmal sokat jártunk focimeccsekre, sportszeretetem alighanem innen ered.)

- *Az egyetem elvégzése után merre vezetett az utad?*

- Bár a csillagászatról lettem, a kutatói pálya továbbra is izgatott volna, csak nem

nagyon láttam rá esélyt. Így aztán elkezdtem tanári állások után nézni. Akkor Budapesten mindössze két gimnáziumban hirdettek állást, én csak ezekbe pályáztam, és végül a rózsadombi *Móricz Zsigmond Gimnáziumba* kerültem, ami megint elég sok utazással járt, bár ez csak egy évig tartott. Egyébként nagyon jól éreztem magam ott, a kollégákkal jól kijöttem, a diákok is többnyire jól neveltek voltak. Mindjárt osztályfőnök-helyettes is lettem, sokat fociztunk és kirándultunk. (Mivel akkor még sok hajam és nagy szakállam volt, a diákok *Sandokannak* becéztek.) Csakhogy tanév közben megkeresett egy, a KFKI Izotóp Intézetébe került korábbi évfolyamtársam azzal, hogy megüresedett egy gyakornoki/doktoranduszi hely, ami érdekelhet engem. A tanév lejártával is megvolt még az állás, és a kutatói ambícióimat követve akkor átmentem hozzájuk. Ez alapvetően vegyész csapat volt. Kutatócsoportunk a magyar barnaszemek egy új, a jelenleginél gazdaságosabb, ún. gyorspirolízis útján történő hasznosításának lehetőségeit vizsgálta. Nekem fizikusként különféle eljárásokat kellett kidolgoznom ehhez. Csak aztán a főnököm egy ösztöndíjjal Kanadába távozott, így eléggé magunkra maradtunk. A második évben már úgy láttam, hogy ott nekem nem biztos a jövőm. Ekkor egy másik évfolyamtársam testvére hívott a Sugárbiológiai Intézetbe, ahol új kutatócsoport alakult. (Akkoriban jelentek meg a mikrohullámú sütők és az első mobiltelefonok, így a nem-ionizáló sugárzások biológiai hatásainak tanulmányozása különösen aktuálissá vált.) Így átmentem oda, de 1988-ban még a régi főnököm biztatására folytattam a félbehagyott kisdoktori értekezésemet, ami miatt még nyelvtanfolyamokra is járnom kellett. Végül a disszertáció

elkészült (1990 nyarán védtem meg), és a tantárgyi vizsgákat is lettem, bár küzdöttem velük (főleg a kvantummechanikával). Közben pedig számtalan magánórát is adtam.

- *Hogyan lett ebből az ígéretes, budapesti kutatói pályából bajai tanárság?*

- 1989-ben ismertem meg a feleségemet (*Dr. Szarka Ildikó, a bajai Szent Rókus Kórház tüdőgyógyász főorvosa – M. J.*), mégpedig a Budapesten élő nagybátyja révén. Ő azzal a szándékkal hozott össze minket, hogy ezúton unokahúgát Budapestre csábítsa. A „kiházasítás” sikerült ugyan, de a költözés nem, ugyanis Ildi anynyira kisvárosi élethez, kertés házhoz szokott, hogy elképzelni sem tudta azt, hogy emeletes házban éljen. Nekem akkor már volt egy kalandos úton, többszöri csere révén megszerzett bérházi garzonlakásom Óbudán, de a későbbi feleségem számára ez egyáltalán nem volt vonzó. Így aztán válaszút elé kerültem: kiderült, hogy ha el akarom venni, Bajára kell költöznöm. A döntést azért megkönnyítette, hogy egyik pesti állásom sem volt olyan, amelyet elképzeltem, a munkához kevés segítséget kaptunk, és a kutatásra kevés pénz jutott. Inkább a családtól, barátoktól való elszakadás okozott nehézséget, és persze ismét bele kellett tanulnom a tanításba. Kellemebb volt viszont kertés házban élni, a feleségemnek ugyanis ekkor már megvolt az a lakása, amelyben utána két

Az Ericsson-díj átvétele idején

évvel ezelőttig éltünk. Az ezzel járó életforma nagyon tetszett, még ha azt meg is kellett szokni, hogy a ház körül, a kertben mindig akad tennivaló. De azért mind Pesten, mind Siófokon látogattuk a régi baráti körömet is.

- *Miért épp a „Bélába” kerültél?*

- Amikor a költözés eldőlt, gyorsan világossá vált, hogy számomra csak a tanári pálya jöhet szóba, fizikusnak való állást a Vízügy sem tudott kínálni. Mivel a feleségem bélás diák volt, ezért először ott érdeklődtünk. Szerencsére akkor két szabad állás is volt, így – egy később hamar távozó kolléganővel együtt – *Bálint László* igazgató úr engem is fel tudott venni. Főleg, amikor azt is megtudta, hogy én – a hasonló szakpárt végzett kollégák többségétől eltérően – a fizikát kedvelem jobban, mert ezt a tárgyat sok matekos nem szívesen tanítja. Így aztán elmondhatom, hogy minden állásom szinte az ölembe hullott, igazából egyikért sem kellett küzdenem. Ezt követően pedig nem dolgoztam máshol. Egyébként nagyon kedvesen fogadtak, a feleségemet sokan ismerték, könnyen beilleszkedtem. Mivel előtte évekig nem tanítottam, ezért jeleztem, hogy szeretnék a kollégáknál hospitálni: főleg *Sipos János*, *Királyné Nagy Éva* és *dr. Blandl Mátyás* óráit látogattam, hogy módszereket tanuljak tőlük, de később is sokat segítettek, ha szükségem volt rá. És persze itt is azonnal a focicsapat tagja lettem; alighogy visszajöttem a nászutunkról, *Egyed Laci* megkeresett, hogy járjak focizni. Innentől jó tíz évig ez is állandó program maradt, de aztán egyre többet fájt a derekam, és muszáj volt abbahagynom.

- *Több mint harminc éves bélás tanári pályafutásodnak milyen csúcspontjai és mélypontjai emelhetők ki?*

- Az első néhány év nagyon kemény volt. Első évben mindjárt kaptam egy osztályt egy bővített matekos csoporttal, csak hogy az év végén az ő tantárgyi átlaguk gyengébb lett, mint a „sima” matekosoké, és talán a diákok sem voltak elégedettek. Az ezután induló matematika tagozatban nem is kaptam csoportot. Ezt én akkor kudarcként éltem meg. Később nem is törekedtem arra, hogy fakultációs vagy emelt órás matematika csoportokat kapjak, inkább a fizikára helyeztem a hangsúlyt, de azt eleve jobban szerettem tanítani is.

A Szkladányi család Hanna diplomaátadáóján: dr. Szkladányi András, dr. Szkladányi Hanna, dr. Szarka Ildikó, Szkladányi Ákos

Az első igazán komolyabb sikerek 4-5 év után jelentkeztek. Ekkor kezdtem bele egy iskolai házibajnokságba fizikából: részben régebbi versenyfeladatokból, részben saját kútfőből állítottam össze havonta egy-egy fordulót. Mérsékelt volt ugyan az érdeklődés, de *Polgár Laci* kollégám – aki akkoriban lett igazgatóhelyettes – feligyelt erre. Amikor egy évfolyam-találkozásán beszélgetett egyik egyetemi társával, aki a *Mikola Sándor fizikaverseny* versenybizottságának tagja volt, megemlítette neki, hogy van egy kollégája, aki versenyfeladatokat is gyárt. Kiderült, hogy a bizottságnak éppen új emberekre volna szüksége, így megkerestek. Engem pedig izgatott a feladat, mert nagy kihívásnak éreztem. 1995 óta a versenyfeladatok elkészítésében a mai napig részt veszek, egy idő után már komplett fordulók összeállítását is rám bízta.

- *Kik számítottak a legkiemelkedőbb tanítványaidnak?*

- A legmesszebbre *Sarlós Feri* jutott közülük. (*Ma az SZTE fizikusa, szerkesztőtársunk, Sarlós István öccse – M. J.*) Ő Reykjavíkban részt vett diákolimpián, és bronzérmert szerzett. De nagyon szép eredményeket ért el *Tóth Balázs*, *Ayadi Viktor* (ő is fizikus lett), később *Rácz György*, *Szöts János* és még jó páran mások is, akik nagyon sok versenyen győztek vagy szereztek értékes megyei és országos helyezéseket. Általában az a jellemző, hogy egy osztályban legfeljebb három-négy diákot érdekel komolyabban a fizika, amely nem is kötelező érettségi tantárgy. Talán van még 5-10 tanuló, aki akar valamit kezdeni vele, a többiek inkább csak nyűgnek érzik.

Vizont úgy érzem, hogy különösebb konfliktusom nekem ez utóbbiakkal sem volt – mindez talán a természetemből is fakad. A diákok elfogadták, hogy a fizikatanárunk afféle csodabogár, aki különös dolgokkal foglalkozik, de tiszteltek érte. Amikor szükségét éreztem, próbáltam elmagyarázni, hogy sokszor kell az életben olyan dolgokat művelni (és az iskolában olyan tárgyakat tanulni), amelyeket nem szeretünk, de ettől még fontosak. Ahhoz, hogy a tudományok előrébb jussanak, a tudást át lehessen adni, ki kell választani azokat, akik a művelésére alkalmasak, és ehhez meg kell tanulni az alapokat. Ha esetükben el is dőlt, hogy nem a fizikát választják, tisztességgel helytállásra bárki képes lehet, és ez megedzi őket. És persze azt sem lehet tudni, hogy biztosan soha nem lehet szükségük a fizikára. (Főleg orvostanhallgató és más egykori tanítványaim mondják is, hogy nem volt haszontalan, amit a gimiben tanultak belőle.) Amúgy nem éreztem kudarcnak a „sima” csoportokkal való munkát sem. Nekik igyekeztem olyan otthoni feladatokat, gyűjtőmunkákat, kiselőadás-lehetőségeket adni, amelyekkel javítani tudtak az eredményeiken. Amikor pedig kutatótanár lettem, lehetőséget adtam arra is, hogy az általam készített számítógépes, fizikai jelenségeket szemléltető programok otthoni használatával mutassanak be valamit. (A covid alatt már kötelező házi feladatnak is adtam fel ilyen projekt munkákat.) A többség örült is ennek, hiszen bármilyen segítséget igénybe lehetett venni, ha a beadandó esszét maguk írták meg, de azért nem mindenki élt ezzel.

- Mennyit változott a tárgy tananyaga a pályakezdésed óta?

- Változott, bizonyos dolgok (pl. forgómozgás dinamikája, a modellcentrikus fizika) kikerültek belőle; több más, a modern fizikába tartozó téma (pl. atomfizika bizonyos részei) viszont bekerült. Hogy ez a taníthatóság szempontjából előnyös-e, nehéz megítélni. Aztán az is változott, hogy hány évig volt fizika tárgy, de a legnagyobb változás a heti óraszámokban történt: ez ugyanis egyre kevesebb lett. Így a tananyag nemcsak változott, de a korábbinál rövidebb időkeretbe zsúfolódott be, és ez nem könnyítette a dolgunkat. Éppen emiatt lassan kénytelen voltam leszokni a felettetéről is, pedig szóban is meg kellene tudni nyilvánulnia a diákoknak fizikából is, csak idő nemigen maradt rá.

- Többször voltál osztályfőnök is. Milyen tapasztalat volt ez?

- Először két négy évfolyamos osztályom volt, aztán egy hatosztályost „félidőben” vettem át, utána lett egy újabb hatosztályos csapatom, és a pályám vége felé is be kellett ugranom egy évre. Szerettem a munkának ezt a részét is, jó élményekben volt részem ezen a téren is. Már a Móriczban is voltam helyettes osztályfőnök, akkoriban rengeteget kirándultam velük, amit Baján is igyekeztem folytatni. De aztán valahogy ebből egyre kevesebb lett (és nem miattam). Jól kijöttem a diákokkal; semmit nem akartam rájuk erőltetni, igyekeztem demokratikus módon megbeszélni mindent, az ötleteiket is díjaztam. Néha viszont nehézség volt, hogy az utolsó években előfordulhatott, hogy osztályfőnöki órán kívül nem is találkoztam velük, hiszen sokaknak már nem volt fizikaórája. Ezért az egyik társaság ki is találta, hogy időnként tartsunk teapartikat, hogy legyen alkalom beszélgetni. Azt nem tudom megmondani, hogy mitől jó egy osztályfőnök, sokféle típus működhet jól. Szerintem az a lényeges, hogy az ember ne akarjon kibújni a bőréből; ha el lehet igazodni rajta, a diákok sok mindenhez tudnak alkalmazkodni. Volt a Bélában több, nálam sokkal erőskezőbb kollégám, de ők is nagyon jól ki tudtak jönni az osztályaiakkal, mert hitelesek voltak. Persze fontos, hogy a diák érezze azt, hogy értékeket kap. Én azzal tudtam a legnagyobb hatást elérni, amikor egy-egy probléma megbeszélése kapcsán a saját életemről meséltem nekik az osztályfőnöki órán.

A számos családi kirándulás egyikén négyesben

- Sosem fordult meg a fejedben olyan az elmúlt évtizedek alatt, hogy elhagyd a pályát, netán a várost?

- Felmerült egyszer a pályamódosítás, de nem éltem vele. Amikor úgy érezte, hogy kezd idősödni, az apósom próbált rávenni arra, hogy a könyvvizsgálói cége munkáit és ügyfélkörét fokozatosan vegyem át tőle. Ehhez el kellett volna végezni a könyvelői tanfolyamot, majd kitanulni a könyvvizsgáló szakmát, de ebben akkor semmi olyat nem láttam, ami számomra vonzó lett volna, így határozott nemet mondtam. Persze az is igaz, hogy ez volt az az időszak – a 2000-es évek első 15 évéről beszélünk –, amikor nekem az iskolában talán a legnagyobb sikereim voltak a diákjaimmal, egyre több elismerést és jó csoportokat kaptam. És a saját gyerekeim is kezdtek felnőni, szóval nem unatkoztam. Nagyjából tíz évvel ezelőtt kezdtem úgy érezni, hogy nem megy minden úgy, mint régen, de aztán jött a kutatótanári lehetőség, ami ismét lendületet adott a pályámnak. Olyan újabb dolgokkal foglalkozhattam, amelyek túlmutattak az iskolai mindennapokon. Magasabb vezetői pozícióba viszont soha nem kíváncsoztam, a helyettesek számos szervezési feladata mindig elriasztott, erre a típusú munkára – azt hiszem – nem is vagyok alkalmas.

- Pályád során többféle kitüntetést kaptál. Ezeket hogyan élted meg?

- Természetesen nagyon jólesnek. 2006-ban kaptam meg a Vermes Miklós-díjat,

amely a Mikola-verseny alapítója, Nagy Márton által kitalált elismerés volt, ezt főképp a versenyért végzett munkámért ítélték oda. Nekem azért értékes, mert erről valóban szakmai csapat döntött. Sarlós Feri nagyszerű szereplése után felkészítőként – Polgár Lászlóval együtt – kaptam én is miniszteri elismerést, amiért hozzájárultunk az eredményeihez. (Igazából Királyné Nagy Évának is járt volna érte, de ő matematikából tanította, ami szintén kellett a sikerhez, még ha az eredményt fizikából érte is el.) Persze rajtunk kívül mások is tettek hozzá, és a saját tehetsége, lelkesedése és kitartása nélkül nem éri el mindezt. Ez a megszállottság nem minden tehetséges tanítványomban volt meg. Az Ericsson-díjat 2009-ben felterjesztés alapján kaptam meg, de máig sem tudom, hogy ezt ki tette meg. Ez azért jelentős, mert aránylag nagy nyilvánosságot kap, és nemcsak egy szűk belső kör értesül róla. Magasabb városi szintű kitüntetést nem kaptam, tanév végén viszont néhányszor jutalommal elismerték a munkámat. De igazából nem ezért csinálja az ember a dolgát. Persze a család mindig nagyon büszke rá, a feleségem örömmel újságolja el az ismerősöknek, ha éppen megjutalmaztak valamivel. (Legutóbb munkahelyén a szülők, nevelők és diákok javaslata alapján odaítélt Az Év Tanára díjat vehette át a ballagáson – M. J.)

- Amikor közeledtél a nyugdíjkorhatárhoz, hamar eldöntötted, hogy nem akarsz folytatni a tanítást?

- Igen. A nyugdíjkorhatár 65 évre emelése idején elhatároztam ezt, mert éreztem, hogy már nem tudom ugyanannyira lelkesíteni a diákokat, a versenyeredmény is kevesebb lett, szakkörre is kevesebben jelentkeztek, mint korábban. Lehet, hogy ez rajtam is múlott, de a diákok terhelése is változott. Az óraszámok csökkenése miatt több csoportot kellett tanítanom, és ezt már nem élveztem annyira. Mindezek mellett apósoméék egészségi állapotának változása is mutatta, hogy hamarosan sok dolgom lesz. Azt terveztem, hogy a Mikola-versenyt és a számítógépes fizika programok készítését folytatom nyugdíjasként is, de utóbbit egyelőre nem sikerült úgy megvalósítani, ahogyan szerettem volna.

- *Ha mérlegre teszed a pályádat, akkor elégedett ember vagy?*

- Azt hiszem, igen. Szerintem tanárként jobban éreztem magam, mint a kutatói állásokban, ahol sok bizonytalanság vett körül, kevés volt a munka, és unatkoztam. Valószínűleg tanárként többet is értem el, mint kutatóként lehetett volna. Mindezek mellett fiatalok között voltam, és ez talán engem is fitten tartott, máig fiatalabbnak érzem magam a tényleges életkoromnál. Épp ezért még sok dolgot szeretnék az életemben csinálni, de másféléket. 33 évet tanítottam (ez az eddigi életem fele, ugyanennyit éltem Pesten), és ha jut még nagyjából ennyi, akkor lenne még teendő, nem szeretnék egész életen át ugyanazzal foglalkozni. Lehet, hogy ha csillagász lettem volna, nagyon beszűkültem volna egy területre. (Amatőr szinten ma is foglalkozom vele, igyekszem olvasni az internetes szakirodalmat, és az általam készített szimulációs programok egy része is összefügg a csillagászáttal.)

- *Mivel töltöd a szabadidőd jó részét?*

- A mozgás rendkívül fontos a számomra. Annak idején Kőbányán sok más szórakozási lehetőség nem is volt. Viszont már édesapám is nagyon szeretett utazni, ezt én is örököltem tőle, és szerencsére a feleségem is szenvedélyes utazó. Gyerekkoromban apukámmal rendszeresen fürdőkbe jártunk, nyaranta Siófokon voltam, így a víz szeretete is régóta él nálam. A focival mára le kellett állnom, azóta viszont a biciklizés, túrázás lépett a helyébe, és ezekből igen komoly távokat is teljesítettünk részben a családdal, részben baráti társaságokkal. A Balatont már sokszor megkerültük kerékpárral (mindig úgy, hogy lásunk is valamit és fürödni is tudjunk), de Duna-, Elba- és Mura-túrát is csináltunk már. Itthon mindenhol biciklivel járunk,

A legsikeresebb bélás tanítvány és felkészítői (1998): dr. Szkladányi András, Királyné Nagy Éva, Sarlós Ferenc, Polgár László

és minden héten igyekszünk megtenni legalább egyszer egy 15-20 km-es kisebb túrát. De szeretjük a gyalogtúrákat itthon és Ausztriában is. Nálam régi szerelem a síelés is, az egyetem alatt voltam először, és azóta rendszeresen járok, a családot is be tudtam vonni ebbe. A feleségem 2005-ben megsérült, azóta ő már gyógyfürdőt látogat, amíg mi a gyerekekkel a hegyre megyünk. A gimnáziumi és egyetemi évek alatt sokat olvastam (eleinte ifjúsági regényeket, később elsősorban sci-fit, de szépirodalmat is). Utána ez már szinte csak a szakirodalomra korlátozódott. A zene iránti érdeklődésemet szintén édesapám keltette fel bennem, aki trombitán játszott a Ganz szimfonikus zenekarában. Az egyetemi években komolyzenei koncertekre jártam a Zeneakadémiára, sok lemezt is vettem. A mai napig szívesen hallgatom őket.

- *A családdról mi tudható?*

- A feleségem a bajai kórház belgyógyász-tüdőgyógyász-allergológus főorvosa, 30 éve a tüdőgondozóban dolgozik, s már hosszú ideje ennek ő a vezetője. Májig szinte fáradhatatlanul dolgozik, ami sok energiáját veszi igénybe. Két gyermekünk van: Ákos 1991-ben született, ő villamosmérnök lett, az elektromosautó-iparban dolgozik most már sokadik munkahelyén. Budapesten él, bár tervezi, hogy vidékre költözik, és jelentős részben távmunkában dolgozik. Lányom, Hanna az édesanyjához hasonlóan orvos lett, neki is a bajai kórház a munkahelye, jelenleg belgyógyász szakorvos-jelölt. Várhatóan jövő ősszel lesz a

szakvizsgálója, a jövőjét Baján képzelel el. A párválasztás még mindkettőjük előtt áll, az persze még sok mindent befolyásolhat. Mindketten bélás diákok voltak annak idején, így nálunk mindenki kötődik az iskolához.

- *Nem „bennszülöttként”, de életed felét itt élve mit jelent neked bajainak lenni?*

- Már itt érzem magam itthon, az a furcsa, ha Pestre megyek, ami a közlekedés, forgalom miatt ma már csaknem ki is készíti. Baján megszerettem a családi, kertes házat; azt is, hogy biciklivel félórán belül bárhová el lehet jutni. Jó az is, hogy állandóan ismerősökkel lehet találkozni, akik jókedvűen mosolyogva üdvözölnek, még ha nem is szerették a fizikát... Nagyon sok embert ismertem meg itt (a feleségem meg aztán különösen sokat ismer a városból és a vonzaskörzetéből), még ha nevekkkel bajban is vagyok olykor. És persze nagyon jó, hogy a sportolási lehetőségekhez nem kell hosszú időt utazni (Pesten ez mindig így volt), sokkal biztonságosabban lehet kerékpározni, közel van sok kirándulási lehetőség, és a víz jelentőségét se lehet alábecsülni. Budapest mellett a barátok, család, kulturális programok (színház) szóltak. Viszont attól, hogy Budapesten laksz, egyáltalán nem biztos, hogy mindent igénybe is tudod venni. Mi Baján is sok kulturális élménnyel (színház, koncert, előadások) gazdagodtunk, de általában Pestre is úgy szoktunk utazni, hogy bele tudjunk illeszteni egy-egy színházi előadást vagy más kultúrprogramot. ■

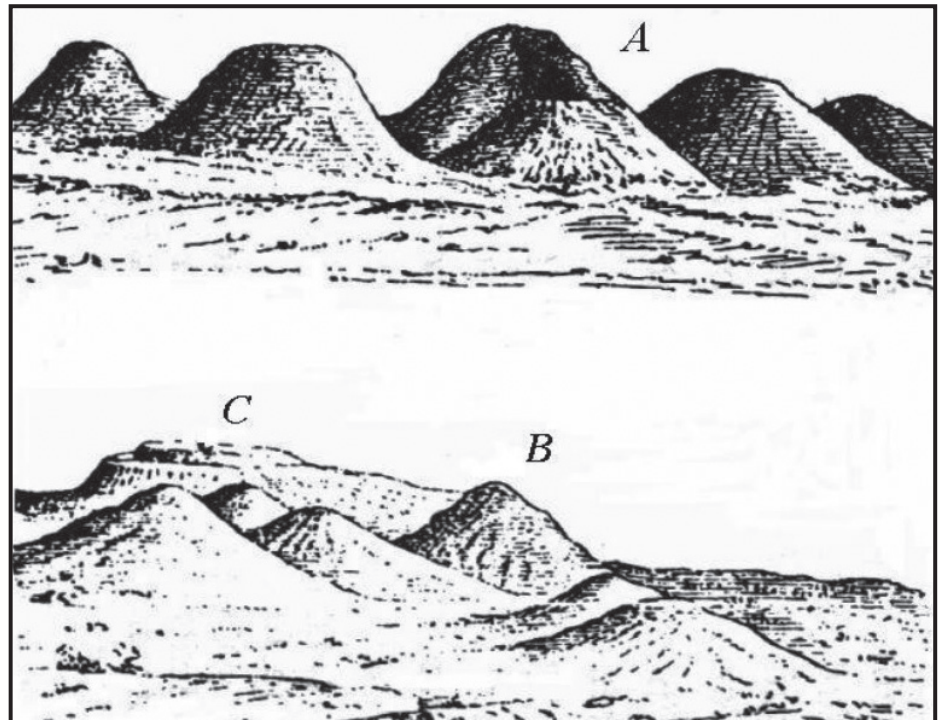
Három halom Vaskút határában

Masa György

■ Ha Vaskút nagyközséget a Garai úton déli irányba elhagyjuk, az utolsó mezőgazdasági épületek közvetlen szomszédságában három szerény földhalmot találunk. Ezek a dombocskák a természetvédelmi törvény fogalmai szerint *kunhalmok*, melyek a törvény erejéből fakadóan, *ex lege* védett természeti értéknek minősülnek a közelben található földvárrel együtt. Azok a kedves Honpolgár-olvasók, akiknek a figyelmét eddig elkerülte a kunhalmok témaköre, csodálkozhatnak, hogy miért kap védelmet egy ilyen egyszerű, emberi kéz által emelt alkotás. Jelen írásban arra vállalkozom, hogy röviden bemutassam a kunhalmok értékeit általában, majd ismertessem a vaskúti halmok egyedi tulajdonságait. Fejtegetésem erősen egyszerűsítő lesz, amiről meggyőződhet bárki, ha kezébe veszi *Tóth Albert: Az Alföld piramisai* vagy *Istvánovits Eszter - Kulcsár Valéria: Egy elfelejtett nép, a szarmaták* című könyvét, esetleg elolvasa *Kőhegyi Mihálynak* és szerzőtársainak a vaskúti halmokról írott tanulmányait. Remélem, hogy írásom az egyszerűsítésekkel együtt is megfelel annak a célnak, hogy a cikk végére a kedves olvasó már ne mosolyodjon el azonnal *Illyés Gyula* szavait hallva: „*Kúnhalmok ... ti vagytok a mi - katedrálisaink!*”

A Kárpát-medence területén valaha több tízezer kunhalom emelkedett. Ezeket több okból és eltérő történelmi időben emelték őseink: lehetek lakódombok, sírhalmok, őrhalmok, határhalmok vagy ezeknek mindenféle kombinációi. A lakódombok (*tellek*) általában hosszú évszázadok alatt jöttek létre oly módon, hogy a csökönyös lakók az elpusztult település romjain felépítették új házaikat, ezzel egy kicsit magasítva a halmot. Az így kialakuló *tellek* szerkezete a dobostortához hasonlít, benne az egymásra rakódott rétegek értékes régészeti leleteket rejthetnek. Lakódombokat már a Kárpát-medencébe a Balkán irányából érkező, anatóliai eredetű első élelmiszer-termelő közösségek is létesítettek 7-8000 évvel ezelőtt, de nagy számban található hazánk területén világviszonylatban is jelentős bronzkori *tellek*.

A halomsírok képezik a hazai kunhalmok legnépesebb csoportját. A kunhalom elnevezés ebben az esetben is félrevezető, hiszen – a magyar középkor történetéből jól ismert – kunoknál jóval régebbi alkotásokról van szó. A *kurgánok* az egész hatalmas eurázsiai

A halmok látképe Römer Flóris alapján - Kőhegyi cikkéből kiemelve

sztyeppén fellelhetők, hiszen egyszerűségük ellenére is maradandó és látványos síremlékek. Az első kurgánépítőket a régészet a gödörsíros kultúra népének, vagy orosz elnevezésük után *jamnajak*nak nevezi. Nagyjából 4500-5000 évvel ezelőtt, a bronzkor korai szakaszában ennek a csoportnak a képviselői kirajzottak eredeti hazájukból, a Fekete-tenger északi partvidékén elterülő, nagy kiterjedésű európai sztyeppéről (Bug-Dnyeper-Volga folyók vidéke), szétszéledtek Közép- és Dél-Ázsiában, illetve Európában, így hazánk területére is eljutottak. Terjeszkedésük sikerének kulcsa két fontos innováció volt: egyrészt az elsők között tenyésztették a frissen háziasított lovakat, másrésztől kerékes járműveket fejlesztettek ki, így őket tekintjük az első ismert szekerező törzseknek. Több régész gondolja, hogy a gödörsíros kultúra hordozói lehetnek azok, akik az indo-európai nyelvek magvait elhintették vándorlásaik közben. Az archeogenetikai vizsgálatok kimutatták, hogy a fentebb említett első élelmiszer-termelők és az őket a kontinensen megelőző nyugati vadászó-gyűjtögetők génjei mellett az európai populáció génkészletében mindenhol jelentős arányban található meg a *jamnajak* genetikai öröksége is. A tudomány jelen állása szerint elmondható, hogy a Kárpát-medencében földhalmokat hagyó korai kurgánépítők genetikailag és kulturálisan is fontos szerepet játszhattak

az európai történelem alakulásában.

Ugyancsak fontos szerep várt eredeti, észak-ponthusi lakóhelyükön maradó lezármazottaikra. A régészeti leletekből kimutatható a folytonosság (többek között a halomsír építés fejlődésében is) egészen a vaskor kezdetén megjelenő *szkítáig*. Ezek az európai sztyeppét benépesítő tehetséges népek újabb történelmi jelentőségű innovációval jelentkeztek: tökéletesítették a lovas nomád életformát, és kialakították a térség viszonyait évezredekre meghatározó lovas nomád életformát. A sikeres újítások következménye ismét népességyarapodás és -kirajzás lett, így jelenhettek meg a *szkíta* kultúrát hordozó közösségek hazánk mai területén. Ők is hagytak hátra halomsírokat az Alföldön, bár a bennük eltemetett kincsek meg sem közelítik a Dnyeper vidékén található fejedelmi sírhalmok mesés gazdagságát. A *szkíta* törzseket név szerint ismerjük, hiszen kapcsolatba kerültek a már akkor is stratégiai fontosságú Krím-félsziget hellén gyarmatvárosainak lakosságával, ezáltal bekerültek a görög történetírók látóterébe.

Az ókori történelemben kevésbé jártos olvasó könnyen eltévedhet a nép- és törzsnépek labirintusában, amellyel a térség lakosait a különböző korszakokban és helyszíneken illették. E csoportoknak azonban sok közös fontos tulajdonsága volt: indoiráni nyelvet beszéltek, nomád vagy letelepedett

földművelő gazdálkodást folytattak, hasonló lovas harcmodort alkalmaztak, egyedi díszítőkultúrával rendelkeztek, és halomsírokat emeltek. A törzsek nagy lelkesedéssel vetették bele magukat a kereskedelembe és a hatalmi harcokba: szövetségeket kötöttek egymással, harcoltak, vándoroltak, vezető szerepre törektek vagy éppen elbuktak. A szkítáknak, *szarmatáknak*, *alánoknak* nevezett törzsszövetségek végső soron mind ugyanazon civilizáció különféle fejlődési fokozatainak hordozói voltak. A *hunok* érkezéséig évszázadokon keresztül az európai sztyeppe urai, és katonai, gazdasági erejükkel fogva az ókori történelem fontos formálói voltak.

Az időszámításunk utáni I. évszázad elején jelentek meg az Alföldön a *jazigok*, akik a szarmata törzsszövetség nyugati ágához tartoztak. Szállásterületük az akkoriban megszervezett Pannonia tartomány keleti szomszédságában, a Duna-Tisza közén helyezkedett el. A Római Birodalommal végig ellentmondásos viszonyban álltak, intenzív kereskedelem és gyakori ellenségeskedés jellemezte kapcsolatukat. A dákok legyőzésében még segédkeztek a rómaiaknak, de a császárkor egyik legvéresebb háborújában – az ún. markomann háborúban – már *Marcus Aurelius* császár fő ellenségeiként vettek részt.

A népvándorlás újabb szarmata csoportok bejövetelét idézte elő. Először a keleti gótok vándorlásától hajtott *roxolán* törzs érkezett, majd a germánokkal és hunokkal szövetséges alánok is megfordultak hazánk területén. Mint látni fogjuk, valószínűleg a késői császárkorok ez az időszaka az, amelyben a vaskúti halmok létesültek a régi sztyeppes szokások és hagyományok utolsó megnyilvánulásaként. A későbbi népmozgások elűntették a történelem színpadáról az alföldi szarmatákat, de ez nem feltétlenül jelenti minden közéjük tartozó egyén pusztulását vagy elvándorlását. Maradékaik valószínűleg tovább éltek a következő népek uralma idején, felhalmozott tudásukat továbbadhatták az utánuk jövőeknek. Az emberekre jellemző szövevényes szerelmi viszonyokat ismerve az sem zárható ki, hogy a vaskúti sírhalmokban nyugvó személyek között távoli genetikai őseink is vannak. Az utolsó jelentős szkíta csoport, az alán nép leszármazottai az *oszétek*, akik a mai napig beszélnek szkíta eredetű nyelvüket a Kaukázusban, illetve a *jászok*, akik a kunokkal együtt érkeztek hazánkba a XIII. században, és azóta a magyar nemzet részévé váltak.

A vaskúti halmokat és a hozzájuk tartozó földvárat a falu lakosai sokáig *töröktábor-*

nak nevezték. Az első katonai felmérés 1786-ban készült térképe pontosan mutatja, hogy a földvár körül két csoportban összesen 15 halom állt: északon 6, délen a vár körül 9. Az érdekes helyszín híre eljutott a kiegyezés kori bajai értelmiséghez is. *Czifusz Ferenc* (a III. Béla Gimnázium elődjének tudós tanára) és *Dregán Péter* szorgalmazta a halmok feltárását, és a költségek előteremtésére gyűjtést szerveztek. A Magyar Tudományos Akadémia ki is küldött egy geológust, aki természeti képződményként azonosította a halmokat. A bajaiak ebbe nem nyugodtak bele, és elérték, hogy Vaskútra jöjjön a korszak legendás híré régésze, *Rómer Flóris*. A három napig tartó ásatás eseményszámba ment a környéken, egy idő után élelmes vállalkozók már lacipecsenyés sátrat is felállítottak az ásatás közelében. Négy halom megbontása történt, miközben Rómer vázlatrajzokat készített a helyszínről. *Czifusz* később több helyen megírta visszaemlékezéseit az eseményekről. Ezekből kiderül, hogy a neves vendég sokáig maga is földtani képződményeknek hitte a dombokat, de később váratlan fordulat történt: „*Én és Dregán nem tágitottunk, mert még egy halom sem volt a földszínelig leásva. E közben Rómer és mi ketten Vaskútra mentünk ebédelni. Ebéd alatt Rómer kijelenté, miszerint az ásatásokat a mai napon bevégzi, mert úgy is hasztalan minden fáradozás. A plébánia lakot, hova ebédre voltunk meghíva, délután 2-3 óra közt hagytuk el, a halmok a község déli részétől alig 10 perc távolságra fekszenek, s így csakhamar a helyszínre értünk, ott azonban ekkor már nagy volt az ujjongás, mert egyik halomból azon időre egy csontváz a mellette fekvő vasdarabokkal együtt kiemeltetett. Ezután a 2. és 3-ik halom megásatása befejeztetett s miután mindenütt egy csontvázat és ugyanazon vasdarabokat találtuk, a nap lenyugtával a munkálattal felhagytunk.*” (*Czifusz Ferenc* írása *Kőhegyi* cikkében szerepel) Ezek után nyilvánvaló lett, hogy a halmok nem természeti képződmények, ugyanis minden domb alatt egy kifosztott sírt találtak. A kö-

A vaskúti halmok légifelvételen, a háttérben a földvár–Civertan felvétele, Creative Commons, Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 Nemzetközi Licenc

vetkező alkalommal *Tompa Ferenc* régész végzett ásatást 1941-ben, eredményei alapján a temetőt a szarmatákhoz kötötte. Bár felmerült a hun, illetve a vegyes eredet is, mi nyugodtan oszthatjuk *Kőhegyi Mihály* véleményét (egykori múzeumigazgatónk a szarmata kor régészetének szaktekintélye volt), aki egyértelműen a szarmatákhoz köti a lelőhelyet. A keletkezés pontos idejét sajnos a kis számú lelet alapján egyelőre nem sikerült meghatározni, de bizonyosan a késői császárkorra tehető. A földvár a Lugiót (Dunaszekcsőt) Szegeddel összekötő kereskedelmi útvonal ellenőrző állomása volt. A nagy számú halomsíros temetkezés miatt valószínűsíthetjük azt is, hogy a korabeli Vaskút fontos határvédelmi, kereskedelmi központnak számított.

A vaskúti halmok kulturális örökségben betöltött szerepének felvázolása után következzék néhány szó a természetvédelmi vonatkozásokról. Az Alföldön évezredek óta folyik szántóvető tevékenység, amely a természetes növényzet teljes pusztulásával jár. Egészen a legutóbbi időkig nem álltak rendelkezésre olyan eszközök, melyekkel a kunhalmokat hatékonyan fel lehetett volna szántani. Ennek következtében a kunhalmokon, illetve az egyéb nehezebben művelhető területeken az őshonos növénytársulások menedékhelyre találtak. Ezek a zsebkendőnyi termőhelyek igazi természeti ereklyének számítanak, főképpen azokon a helyeken, ahol a termőföld jó adottságai miatt minden egyéb területet felhasznál az ember. Az utóbbi időkben a nagy teljesítményű mezőgazdasági gépek megjelenése maga után vonta a kunhalmok pusztulását: egyszerűen elszántották őket. Láthatjuk, hogy a XVIII. században meglévő 15 vaskúti halomból mára mindössze három maradt. Sajnos

az őshonos gyepek pusztulását a helytelen, terület alapú mezőgazdasági támogatások is gyorsítják, hiszen arra ösztönzik a gazdákat, hogy ott is szántsanak, ahol egyébként ez sohasem volt igazán érdemes. A vaskúti halmokon hiába keressük a tájegységre jellemző, ritka fajokból álló ősgyepet. A dombokra a XX. században jó szándékból, de sok kárt okozva idegenhonos *fekete fenyő*ket ültettek. Ennek és egyéb zavaró hatásoknak a következtében az élőhely természeti állapota leromlott, és csak egyetlen védett faj, a *törpemandula* élte túl az utóbbi évtizedek megpróbáltatásait. A faj monitorozásával a természetvédelmi szakemberek foglalkoznak. Bár a tájidegen fákat már eltávolították, a megbolygatott társulásban könnyen kifejlődnek a *fekete bodza* és a *nyugati ostorfa* csemetái, melyek megakadályozzák a gyepek természetes regenerációját.

A vaskúti halmok környékünk legrégebbi, ember alkotta emlékei, melyek az utóbbi

évszázadokban súlyos sebeket kaptak. Reméljük, hogy további pusztulásukat sikerül megállítanunk, hogy mellettük járva meg-

emlékezhessünk elődeink gazdag, küzdelmes életéről és hazánk elveszőben lévő természeti értékeiről. ■

A halmok látványa a kocsút irányából – a szerző felvétele

A Kőhegyi Hugó-féle szanatórium alapításáról

Sarlós István

■ A kiegyezés után az 1870-es években jogalkotási szempontból befejeződött az 1848-as áprilisi törvényekkel elkezdődött folyamat, ez az egészségügyről is egyértelműen elmondható. Az 1876. évi XIV. közegészségügyi törvény számtalan előremutató intézkedést fogalmazott meg, de az országos egészségügyet mai szemmel nézve szinte elképzelhetetlen kettősség jellemezte. A modern városi kórházak, klinikák és szanatóriumok mellett élt a vidéki ember kuruzslással is felérő hiedelme, elhanyagottsága és elhanyagoltsága. A törvényhatóságok hatáskörébe utalt állami egészségügy mellett fontos szerepet játszottak a magángyógyintézetek – klinikák és szanatóriumok –, ahol a jól fizető betegek kaphattak kiemelt ellátást. A magángyógyintézetek létrehozásáról – pontosabban ennek jogi hátteréről – 1902-ben a belügyminisztérium külön rendeletben intézkedett, e rendelet kisebb-nagyobb aktualizálásokkal és kiegészítésekkel egészen a második világháború végéig érvényben maradt.

A legnagyobb változás a Horthy-rendszer idején az volt, hogy az engedélyezési jogkört a belügy helyett a népjóléti és munkaügyi minisztérium gyakorolta. Egy ilyen intézmény szakmai megalapozása a vezető – az esetek nagy többségében egyben tulajdonos – orvoson múlt, ebbe a belügymi-

nisztérium nem avatkozott bele. Az eljárás a törvényhatóság közgyűlésén indult, ahol a kérvényt beadták. Ezt kiadták szakmai véleményezésre a területileg illetékes tisztiorvosnak, Baján *dr. Burtik Andornak*; valamint az épülettel kapcsolatban a mérnöki hivatalnak, Baján *dr. Fehér Jenőnek*. A két hivatal konzultálhatott egymással a beadvány kapcsán, és ha mindketten támogatták, akkor a hiánypótlások és a közgyűlési határozat után továbbították a népjóléti és munkaügyi minisztériumhoz, amely döntött a működési engedély kiállításáról. Ha a területileg illetékes tisztiorvosi hivatal és mérnöki hivatal nem emelt kifogást a magángyógyintézet ellen, akkor szinte mindig kiadta a működési engedélyt.

Baján az első önálló magángyógyintézetet *dr. Róna Dezső* hozta létre 1913-ban. (A Róna-féle szanatórium épülete ma is áll a Deák Ferenc és a Petőfi utca sarkán.). Egy magángyógyintézet alapításához sok pénz kellett, fenntartása is sokba került. Az első világháború, majd az azt követő szerb megszállás nem kedvezett az ilyen típusú intézmények alapításának, ezért 10 évet kellett várni a következő hasonló kezdeményezésre. A bajai Szent Rókus kórház szülészeti és nőgyógyászati osztálya csak 1939-ben kezdte meg működését. Előtte a kórházban

a sebészetet *dr. Raisz Sándor* (1903–1909 között) és *dr. Róna Dezső* (1909–1938 között) foglalkozott a felmerült nőgyógyászati problémákkal; a szülések többsége még ott-hon történt, amelyet a bábák (szülésznők) vagy a körzeti orvosok vezettek le. *Dr. Kőhegyi Hugó* szanatóriuma 1923-ban hiánypótló beruházás volt a városban. Kőhegyi Hugó a bajai ciszter gimnáziumban érettségizett, majd orvosgyetemre járt, ahol sebész lett, speciális szakterületének a nőgyógyászati műtéteket választotta. A szerb megszállás után 1922-ben a Rövid utca és a Bende Imre – ma Oroszlán – utca sarkán vásárolt telken kezdte meg a magán-szanatóriumának építését. Az épületet *Szivessy Tibor* építész tervezte, a földszintre a szanatóriumot, az emeletre a tulajdonosnak a

lakrészét. Az épület 1923 elején készült el, ezután kezdődött meg a magányógyintézet engedélyezési eljárása.

„dr. Kóhegyi Hugó bajai lakos orvosnak, melyben magányógyintézet nyitásának engedélyezését kéri.

Tek. [Tekintetes] Városi Tanácsnak, Baja

A 35.000/1902 B.M [belügyminisztérium] szabályrendelet 1 és 2 §-a szerint újonnan épült emeletes lakóházam földszintjén elhelyezett hét ágyas szülő illetve betegágyra berendezett magányógyintézetemnek a m. [magyar] kir. [királyi] népjóléti Miniszter által való engedélyezése végett tisztelettel kérem az ahhoz szükséges törvényhatósági megállapítást és ennek kapcsán kérvényemnek felterjesztését.

A szülő nők felvételére tervezett magányógyintézet a Bende Imre és Rövid utcák sarkán, annak földszintjén öt szobából és egy zárt folyosóból áll a szükséges mellékkelhelyiségekkel. Részletes leírása a következő: Az utcai bejárat egy előtérbe vezet, ahová nyílik a sterilizáló szoba felszerelve magasnyomású kötszer, s ruha sterilizátorral. E helységben van elhelyezve egy 5 lóerős benzín motor és dynamo, mely által fejlesztett áram egy diathermiás gép, Quartz és Röntgenhez lesz felhasználva. Az előtérből nyílik egy félkör alakú zárt folyosó, hová nyílnak a szülő illetve betegszobák. Az 1. sz. [számú] betegszoba – valamint a többi is – utcára tekint, nagy három szárnyú ablakkal ellátott, két ágyra berendezett 48 m³ légűrtartalommal. A műtő félkörben elhelyezett 3 nagy ablakkal, felszerelve minden szükségességgel egy szülés levezetésére. A 2. sz. betegszoba légűrtartalma 68 m³, berendezve 3 ágyra. A 3. sz. betegszoba légűrtartalma 46 m³, 2 ágyra berendezve. A szobák mind világosak, jól szellőzhetők, hézagmentes – azbeszt – padlóval borítva, vízvezetékekkel, kályhákkal ellátva. Az összes helységben gázvilágítás van. A zárt folyosó két végén egy-egy vízöbítéses (angol) klozett van elhelyezve, továbbá egy fürdőszoba. Az intézet betegeinek gyógykezelését és felügyeletét annak tulajdonosa látja el, az ápolást pedig 1 okl. [okleveles] ápolónő és 1 szülésznő.

A 35.000/1902 B.M. sz. 6. §-ban megkívtánt alapszabályzatot jóváhagyás végett tisztelettel bemutatom.

a.) A intézetben legfeljebb 7 szülő, illetve nőbeteg nyerhet felvételt.

b.) Az intézet berendezését a vezető orvos – tulajdonos – látja el, az ő feladata annak pótlása és kiegészítése, egyúttal kötelessége az intézet felügyeletét is gyakorolni.

c.) A vezető orvos állapítja meg az ápolók

munkakörét és ügyel annak betartására.

d.) Ugyancsak ő intézi a betegek felvételét és elbocsátását is; azok gyógyítását és evégből a betegeknek bármikor rendelkezésre áll. A felvett betegek sorszámmal ellátott betegfelvételi jegyzőkönyvbe vezetnek be. A felvett betegekről napló vezetetik, melyben a naponkénti állapota a betegeknek, esetleges műtétek feljegyeztenek.

e.) Elhalt betegek az elsőfokú közegészségügyi hatóság engedélyével a városi hullaházba szállítatnak az erre vonatkozó szabályok szerint. Születések és elhalálások az anyakönyvvezetőnél az előírt szabályok szerint jelentettek be.

f.) A betegek ingóságairól jegyzőkönyv vétetik fel, a kezelést a vezető orvos végzi.

Az intézet alanti házirendjét láttaozás végett bemutatom:

1.) Az intézetben elhelyezést nyert minden beteg tartozik a vezető orvos utasításaihoz alkalmazkodni; kerülni mindazt, ami a többi beteg nyugalma zavarná.

2.) Ételek, italok kívülről csakis engedéllyel hozhatók be.

3.) Látogatók a látogatási időn túl csakis a vezető orvos tudtával időzhetnek az intézetben.

4.) Felvételt nyert betegek tartoznak személyazonosságukat igazoló iratot magukkal hozni.

Baja, 1923. április hó 7-én.

Alázatos tisztelettel

dr. Kóhegyi Hugó, orvos.”

A dokumentum gyorsan elindult a hivatalos útján, már másnap továbbították a tisztiorvosi hivatalnak, ahol dr. Burtik Andor véleményezte a kérvényt. Ő is az 1902-es szabályrendeletre hivatkozott, a hiányosságokat kérte számon.

„dr. Burtik Andor tisztii főorvos jelentése 5.456/1923. kig. [közigazgatási] számra.

Jelentem, hogy dr. Kóhegyi Hugó bajai lakos, orvos, magányógyintézet nyitásának engedélye tárgyában javaslom, hogy dr. Kóhegyi Hugó felhívandó magányógyintézetének tervrajzait a népjóléti és munkaügyi minisztériumhoz való felterjesztése és felülbírlása végett 35.000/1902. számú szabályrendelet értelmében a törvényhatósághoz 8 napon belül terjessze be.

A gyógyintézet ápolási díjait a törvényhatóságnak bejelenteni tartozik.

Baja, 1923. április hó 21.

dr. Burtik, városi tisztii főorvos.”

A tisztiorvosi hivataltól érkezett dokumentumon hivatalvezetőként még dr. Pollermann Artúr neve olvasható, de ő ekkor már a népjóléti és munkaügyi minisztériumban dolgozott Budapesten. A

mérnöki hivataltól nem érkezett érdemben megvitatandó vélemény a beteresztéssel kapcsolatban az elfogadás és tudomásulvételén kívül, amelyet a városi közgyűlés is elfogadott. Mivel egy magányógyintézet alapítási kérelmének a felterjesztéséhez közgyűlési támogatói határozat kellett, ezért a következő közgyűlés vette napirendre a kérdést, amely dr. Burtik Andor véleményének megismérlése után továbbították Kóhegyi Hugónak.

„Határozat.

A városi tanács a fenti hivatalos jelentés folytán felhívja dr. Kóhegyi Hugó orvost, hogy magányógyintézetének tervrajzait a Népjóléti és Munkaügyi minisztériumhoz való felterjesztés és felülvizsgálás végett 8 napon belül a törvényhatósághoz terjessze be, s egyben a gyógyintézet ápolási díjait is közölje.

Miről a tisztii főorvosi hivatal és dr. Kóhegyi Hugó ezen határozattal értesítetnek.

Városi tanács, 1923. évi május hó 29. napján tartott üléséből.

Weisz Nándor, polgármester helyettes.”

A tervezet beadása csak az első lépés volt, a tervrajzzal, házirenddel és ápolási díjakkal kiegészített anyag ezután felkerült a népjóléti minisztériumhoz. Az ügyben 1923 nyarán hosszú levelezés kezdődött a minisztérium és Kóhegyi Hugó között a felmerült kérdések megválaszolása kapcsán, és Baja város ebben, mint a kérelem továbbítója, közvetítőként részt vett. A bürokrácia, a hivatali út betartása olyannyira lelassította a folyamatot, hogy az intézmény csak 1924-ben kezdhette meg működését. ■

Keresztes József Kunszt-díjas

Immár 24. alkalommal adták át a *Kunszt József-díjat*, amellyel a kalocsa-kecskeméti főegyházmegye oktatási intézményeiben kiváló munkát végző pedagógusokat jutalmaznak. Az idei évi díjazottak között volt KERESZTES JÓZSEF, a *mélykúti Szent Tamás Katolikus Általános Iskola* igazgatója (korábban a bajai *III. Béla Gimnázium* és az *MNÁMK* tanára, a *Szent László ÁMK* igazgatója) is. A kiváló pedagógus kitüntetését 2023. május 15-én, a kalocsai *Astriceum Érseki Múzeumban* vette át *dr. Bábel Balázs* kalocsai érsektől. Elismeréséhez sok szeretettel gratulálunk!

A Bajai Honpolgár szerkesztősége

Kölcsönmacska

■A világ cica!

Még februárban hirdette meg – szerkesztőségünkkel együttműködve – az Összefogás a Bajai Cicákért Egyesület A világ cica című irodalmi alkotói pályázatát. A kiírás szerint két kategóriában – vers és rövid próza – várták az alkotásokat az ország bármely részéből, de akár határon túlról is. A téma természetesen a macskákhoz és az állatöröbfogadáshoz kapcsolódott. Végül 17 pályázótól összesen 22 írás érkezett be, amelyek közül szakmai zsűri – amelyben lapunk főszerkesztője is részt vett – választotta ki a legjobbakat. A nyertes alkotásokat lapunkban is közöljük. A szerzők közül néhány név már ismerősként hat olvasóink számára, mások esetében pedig reméljük, hogy rendszeresen jelentkeznek majd írásaikkal.

Kárpáti Jonatán

■A minap kölcsönkértem egy macskát. Így, egyszerűen. Szükségét éreztem annak, hogy legyen velem valaki az üres lakásban, kibírhatatlan a csönd és a mozdulatlanság. Hetvennyolc évig bírtam macska nélkül, de mindig voltak emberek körülöttem. Most egyedül maradtam, én vagyok a saját családom, némán dúdoló magamban Balázs Fecó dalát: „Ez a csönd éve volt...”

A sarokban ül, talpát nyalogatja. Nézzük egymást. Egyszerű macska, fekete és fehér, zölden csillogó szemekkel. Feje fölött egy kép lóg a falon, fiatal férfi és felesége néz bizakodóan a jövőbe, mellettük egy kisfiú és egy kislány. Hány éve is, hogy ide akasztottuk? Negyven? Negyvenöt? Egy éve, amikor magam maradtam, majdnem levettem, végül hagytam; én, az egyetlen itt élő időnként elé állok, és mint Harry Potter Edevis tükrében, találkozom az odaát élőkkel.

Vendégem nyújtózik, lustán, elégedetten. Lassan elindul felém. Ha kutya lenne, megszaglászna fotelről lelógó kezemet, aztán kérné, hogy simogassam. De ő macska. Egyetlen lendületes ugrással az ölemben terem, befészkel magát, dorombolni kezd. Hagyja, hogy mancsát a kezembe vegyem, óvatosan tartom ujjaim között a bársonyos talpat, közelről tanulmányozom. A körmök puha fészkekben lapulnak, akár egy baba talpa, olyan ez a mancs, rózsaszín álom, ártatlan, sebezhető, kiszolgáltatott. Nyoma sincs karmoknak, alig hiszem, hogy ott rejtőznek valahol a mélyben.

Így indul az élet is, legalábbis a szerencsésebbeknek, ártatlanul, puhán, karmok nélkül, gondok nélkül, sebek nélkül; később aztán kezünkbe vesszük ezt az életet, ismerkedünk vele, egyszer-egyszer felsejlik valami rémisztő titok a mélyén, s végül kipattannak a karmok, és fenyegetően, élesen húsunkba vájnak.

Ej, mit nekem borongós gondolatok! A macskám – a kölcsönmacskám! – hirtelen fülelni kezd, hallja, amit én még nem, pontosabban azt hallja, amit én a vén fülemmel már nem

tudok észlelni: valaki elhaladt az ajtónk előtt, tudom, de nem hallok, az öregség ezt a keveset is elvette tőlem, az észlelés örömét, a külvilág apró jeleit, hogy teljesen mégsem vagyok egyedül. Ám ő meghallotta, fejével némán követi az ajtó túoldalán láthatatlanul távolodó lépteket, aztán – ha már úgyszólván zavarták pihenését – leugrik a szőnyegre, és odébbáll.

Az állatot nézem, itthon érzi magát, otthonosan mozog a lakásban, ez meglep. Azt mondják, hogy a macska a házhoz ragaszkodik, nem az emberhez; igen, valójában jobb lenne így velünk is, emlékeztetem magam, hiszen ő csak egy kölcsönmacska, nem hozzám tartozik, nem az én magányos lakásom az otthona.

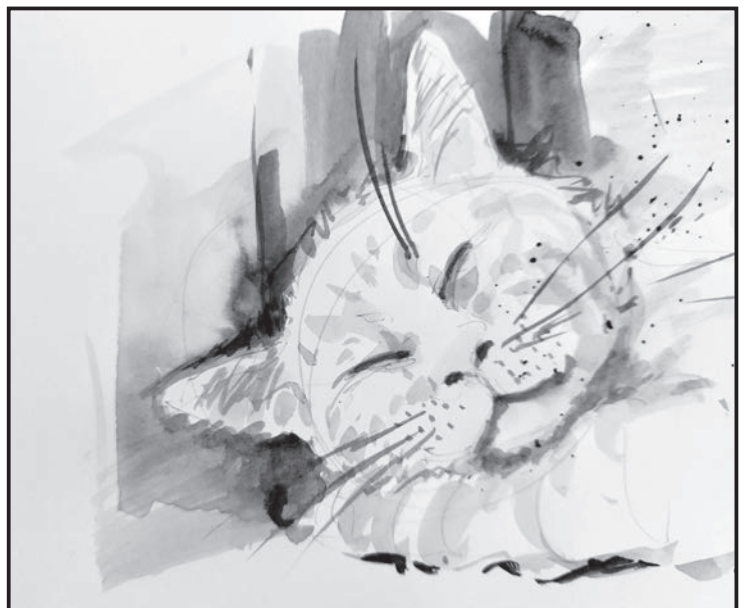
Ezen eltűnökön kissé. Lehetne az is, hogy a macska az enyém? Ha nem kellene visszaidnom, ha itt maradhatna, mondhatnám rá, hogy az én macskám? Valóban lehet birtokolni az életet, a dorombolást, a nesztelen surranást, a bársonyos talpba rejtett karmokat? Nem úgy van ez, hogy ha lenne egy macskányi macskahúsom macskabőrbe kötve, azt birtokolnám ugyan, de a macska – a teljes teremtmény, mint önálló entitás – nem lehet az enyém? Helyénvaló-e a birtokos szerkezet kettőnk viszonyában: ő az én macskám, én az ő gazdája? Esetleg csak élénk szíven egymás mellett, mindketten tennék a dolgunkat – én etetném, itatnám, ő pedig jelen lenne, itt élne, velem töltené létezésének idejét.

Kiveszek a polcra egy konzervet, kinyitom, tartalmát a fehér porcelán tányérra öntöm. Nézem a dobozon a képet: narancssárga kandúr pózol rajta, tényleg, csaknem mosolyog, jó, hát, ez pont olyan, mint *Garfield*. Te jó ég, megvolt nekem az összes képregény 1-200-ig, hol vannak már, s hol van *Jim Davis*, a rajzoló, ő is elment rég... *Garfield* is vén már, 76 éves, igen, pont kettővel fiatalabb nálam, erre emlékszem. Bámulom a dobozt, minőségét megőrzi 2055-ig, így van ez, eltelt az élet.

Sóhajtok, fáradtan ülök le a kanapéra, a rugók bánatosan megreccsennek alattam. Vendégem egy pillanatra szoborrá merevedik a neszre, aztán folytatja az evést. Hallom, ahogy motoz, rág, néha alig észlelhetően csikordul egyet a tál, ahogy a kövön megmozdul.

A konyha falán függő képernyőre pillantok, néhány szót mondok a csillogó üveglap felé fordulva, az villan egyet, kivilágosodik, majd a monitoron utasításomnak megfelelően máris sorjáznak a találatok: híres macskák a történelemből.

Szűkítem a keresést a huszadik századra, ismerős hírességeket óhajtok látni, olyanokat, akikre fiatal koromból magam is emlékszem. *Garfield*. Őt már jól ismerjük. *Csizmás Kandúr* – a pályaelhagyó mesehős, aki még egy ogre mellett is feltűnik. *Mrs. Norris*, *Argus Frics* kedvence, egy nagytestű maine coon a *Harry Potter*-filmekből. *Behemót*, az óriási, néha emberré változó kandúr *Bulgakov A Mester és Margaritájából*. *T.S. Eliot* macskái, akik a *Macskák könyvéből* léptek át a világot jelentő deszkákra, s lett belőlük musical. *Bohumil Hrabal* összes létező és regényben teremtett miákoló négyglábi. Sokan vannak, felsorolni sem lehet,

Sipos Loránd grafikái

egyikük nevére emlékszem csak: *Pepito*.

Kikapcsolom a monitort, apró fényponttá zsugorodnak a betűk és képek, aztán még, csak úgy magamtól eszembe jut néhány név a ködös régmúltból: *Herkules*, a Kockás újságok cicája, *Mirr-Murr*, *Sicc*, *Kacor király*, *Filemon* cicá; aztán *Szabó Magda* macskája, *Évuka* az *Örömhöz*, *bánatröntőből*; s végül kakukktójásként *Schrödinger macskája*, aki ugyan nem mesehős, de példátlan tudományos karriert futott be gazdája gondolatkísérete okán, beírva ezzel nevét a történelem- és fizikakönyvekbe egyaránt.

Kölcsönmacskám elvonul előttem, jóllakotán, rám sem hederítve. Tudom, hová megy, pár nap alatt már kiismerem: az ablakpárkányra gömbölyödik majd, a meleg radiátor fölé. Onnan figyel az utca forgatagát, néha rám is vetni fog egy-egy futó pillantást,

mintha ezt mondaná: ez van, öreg, nézelődj te is. Erre számítok tehát, meglep, hogy a cica mégsem így tesz: visszafordul, lábamhoz dörgölőzik, halk nyávogással jelzi, hogy igényt tart szolgálataimra, majd egyetlen ruganyos dobbanással felugrik az ölembe.

Engem választott, nem a radiátort. Persze, a fűtést már lekapcsoltam, jut eszembe, de nem adom meg magam a rideg valóságnak: így vagy úgy, mégiscsak én kellem nekik. Egészen elérzékenyülök.

Zsibbad a lábam, nehéz az ülés, órák óta nem mozdulok. Kölcsönmacskám elaludt. Nem ébreszthetem fel. Órára nézek: fél tíz. Telefonomat a kezembe veszem, matatok rajta. Fülemhez emelem, és halkán válaszlok az álmos, kissé csodálkozó hang gazdájának:

– Nincs baj. Csak... tudod, a kölcsönmacska.

Nagyon sajnálom. Egyszerűen nem találok. Igen, minden elkallódik nálam, igazad van. Ne haragudj, nem fogom tudni visszaadni hét végén. Sőt, attól tartok, később sem. Igazán...

Kölcsönmacskám ekkor elnyávogja magát. Röviden, nem túl hangosan, de egyértelműen miákol. Mondhatni, jól artikuláltan. Rövid csend, aztán a vonal túlsó végén:

– Ha eltűnt, hát eltűnt. Mit tehetnék? Pedig ott akartam hagyni neked, hogy ne légy olyan egyedül... Tudom, túl büszke lettél volna, hogy elfogadd. A cicát persze sajnálom... De te ne bánkódj ezen! Jó éjt!

Sokáig ültem még ott. Aztán Kölcsönmacskát óvatosan a szőnyegre tettem, és félálomban botorkáltam el az ágyig. Mielőtt elaludtam volna, egy üzenet érkezett: „*Nyers húst ne adj neki, beteg lehet tőle. Vigyázzatok egymásra!*” ■

A szabály az szabály

Virág Zsófia

■ 2022 őszén egy régi, poros falusi padlás takarítása során egy kemény borítású album bukkant fel, azonban nem családi fényképeket tartalmazott, hanem... olvashatatlan, kaparászzerű jeleket. A ház idős tulajdonosai már-már tűzre dobták a számukra értelmezhetetlen albumot, azonban épp akkor látogatott el hozzájuk a fővárosból unokájuk, dr. Gráf Olga írásszakértő, s amíg a jeleket nézegette, a felfedező izgalma ébredt fel benne. Nem kellett hosszan könyörögnie, az album a kerti máglya lángjai helyett a tudományos vizsgálatok keresttüzében találta magát.

Grafológusok és antropológusok közös vizsgálatai nyomán, majd az etológusok bevonását követően derült ki, hogy az album ugyan emberi kéz műve, de a benne található (és igen rendszertelennek tűnő) kaparászű jelek valójában macskakaparások, melyek egyáltalán nem értelmetlenek.

A dekódolást követően döbbsent rá a tudományos világ, hogy a macskák életének rejtett törvényeire derült fény. Elsőként Önök olvashatnak részleteket e titkos gyűjteményből: „Kedves Macskatársaink!

Elemi érdekünk, hogy a lehető legtöbbet profitáljunk a Kétlábúakkal folytatott több évezredes együttműködésünkből. Örvendetes tény, hogy világuk visszatérni látszik az Egyiptom nevű tartományuk szokásrendszeréhez, így tehát visszakerülhetünk arra az isteni rangra, melynek mi mindvégig tudatában voltunk, ám a Kétlábúak sajnos sokszor elfelejtették, és étrendünk jellegzetességei miatt – isteni fényünket megkoptatva – csupán egérgyűjtő

szerszámnak tekintettek minket. Ennek azonban immár vége! Kérünk minden Macskát, kövesse a szabályzat pontjait, hogy boldog életünk kiteljesedhessék! [...]

Táplálkozás

Az evés és az ivás több, mint táplálkozás. Az evés és az ivás legyen szórakoztató!

(1) Soha ne egyél a saját tálkádból, ha a Kétlábúak asztalán még látható bármi, ami ehető!

(2) Itatótáladat abban az esetben használd, ha sehol nem találsz poharat, amelybe beleihatsz!

(3) Ha a házádban élő Kétlábúak vendéget fogadnak, használd színészi készségeidet! Nyávogj, mintha hetek óta kínozna az éhség! Abban az esetben is, ha a látogatás előtt kapta vacsorát!

(4) Amint eledel érkezik a tálkádba, hirtelen veszi el érdeklődésedet! Ügyet se vess rá!

Vendégek

(5) A fentebb már említett vendégek külön bánásmódot igényelnek minden Macskától. Ne feledd: szórakoztatásuk minden Macska erkölcsi kötelessége!

(6) Soha ne bújj el, amikor megérkeznek, ez

barátságosan viselkedés a hálátlanság kifejezése a Macskákat történelmi idők óta szolgáló Kétlábúak felé.

(7) Sétálj végig az asztal közepén (lehetőleg hullámvonalban a terítékek között), fejlett egyensúlyérzékedet hangsúlyozva. Lepődj meg és légy sértett, amikor ezért leszidnak. Sugározd magadból a következő üzenetet: „*De hiszen amikor magunk vagyunk, akkor ezt szabadj!*”

(8) A bizalom és a barátság legfőbb kifejezése a Macskák részéről, ha egy Kétlábú ölébe bújnak és dorombolnak. Akadályoztatás (vagy álló Kétlábú esetén) a lábszárhoz dörgölődés is kifejezheti ugyanezt. Kérlek, légy nagyon figyelmes! Ebbéli tevékenységeiddel a szőrzeted színétől legtávolabb eső árnyalatot viselő vendéget tüntesd ki!

(9) A vendégeket mindig kísérd ki a vízöltéses alomcsészéhez! A Kétlábúak roppantul gyámoltalan lények, ezért múlhatatlanul szükséges őket figyelni, amikor bonyolult tevékenységeket végeznek.

Nagymosás

(10) A ruháskosárban ülni körültekintést igénylő feladat. Merőben eltérő komfortfokozatot jelent a szennyes és a tiszta ruházat. Részesítsd előnyben a tiszta ruhákat, különösen akkor, ha a szárítógépből frissen, melegen érkeztek a kosárba! Ez nagyon fontos szempont. Törülközők esetében különösen!

(11) Légy segítőkész a ruhák hajtogatásában! Ha a Kétlábúak hajtogatási metódusával nem értesz egyet, ezt fejezd ki az adott ruhadarab körbevonzolásával.

(12) Segíts a gyámoltalan Kétlábúaknak az ágyazásban is! A frissen mosott lepedőt és ágyneműt fogaid és körmeid használatával a legegyszerűbb alkalmazkodásra bírd. Ajánld fel tisztelői szolgálataidat is a bevett ágyon! Nincs kellemetlenebb, mint egy gyűrött lepedő, egy egyenetlen derékalj, egy

összetömörödött párna! Óvd meg ettől lakótársaidat!

Általános együttélési szabályok

(13) A legfontosabb szabály: mindig ahhoz a Kétlábúhoz kell odamenni, aki elfoglalt. Napjaink elterjedt problémája a kiégés. Légy proaktív, előzd meg a bajt, még mielőtt kialakulna!

(14) Sok Kétlábú él meg magányosságot, elhanyagoltságot. Épp ezért soha ne mulaszt el megajándékozni a veled élőket a Macskák és a Kétlábúak együttműködésének alapszimbólumával: az egérrel. Mivel az egér gyors élőlény, az ajándékozási ceremónia előtt fogyaszd el a fejét! Sikered garantált!

(15) Korunk népbetegsége a Kétlábúak közt a rövidlátás is. Ha lakótársad olvas, akadályozd meg, hogy megerőltesse látószerveit! Ül rá a könyvre/újságra! Ha ez nem lehetséges, ülj a könyv és a lakótársad arca közé!

(16) Ha a veled élő Kétlábú a korszerűtlen kézírásos kommunikációt választja, tudasd vele a környezettudatosság fontosságát! Ül rá a levélpapírra! Ha a teljesen korszerűtlen töltőtollas módszerrel ír, ne mulaszt el meg-

hempergőzni a nedves részekben!

(17) Ha az íróasztalon tartózkodsz, nagyon fontos, hogy segíts elhárítani a koncentrációt gátló túlzásfólttságot. Sorban kezd el leledősni a tollakat és ceruzákat az asztal szélérről. Nagyon fontos: egyenként lökj le mindent! Gazdálkodj erőddel okosan!

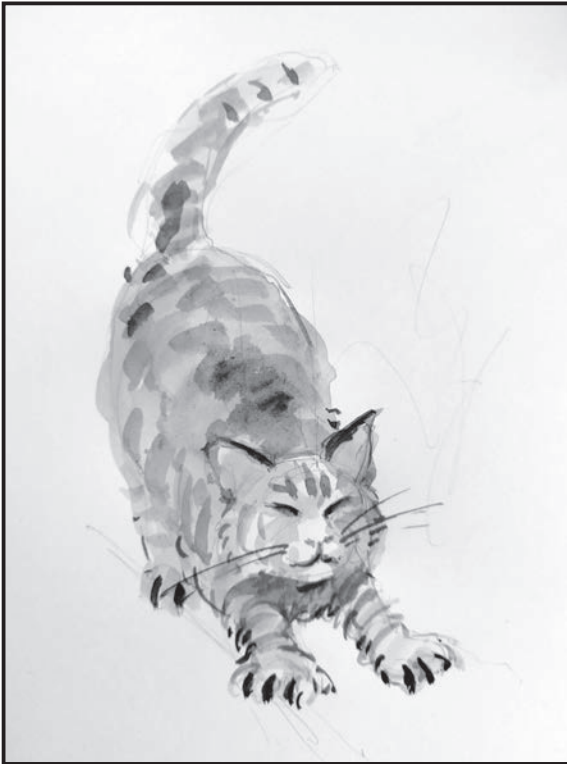
(18) Egy igényes Macska halad a korrallal. Nem zárkózik el a számítógép és a billentyűzet használatától. Várd meg, míg lakótársad telefonhívást kap, s ekkor játssz „billentyűsétát”! Ily módon a posztmodern költészetben is nyomot hagyhatsz magad után!

[...]

Záró rendelkezések

Az eredményes Macska mindig kipihent. Épp ezért fontos, hogy egész nap aludj, hogy éjjel háromkor legyen erőd a Kétlábúak ágyában megmászni a domborzati elemeket, illetve pofonokat osztogatni az illetlenül hangos horkolásért. Ragaszkodásodat kifejezheted fülük megrágcsálásával, illetve arcuk körbenyalogatásával is! Egy a lényeg: légy jelen! Légy egyéniség! Légyvadászatra fel!” ■

Barátja lettem

Emesz Margit

A hajnali vonat három óra után elszakatolt a közeli töltésen. Ránk köszönt, és együtt üdvözöltük. Mi mindig ott vagyunk a találkozásokban. Felhúztam a redőnyt. Ő az ablak-

párkányra ült. Odakönyököltém mellé. Üres az utca. Hallgatjuk a sötétséget. Miénk a mindenség. Aztán újra fények a töltésen. Elindult a következő korai járat.

– Menjünk mi is? – kérdeztem. Elindultunk az ajtó felé. Ő szorosan mellettem. Megálltunk. Elfordítottam a kulcsot, de sehogy sem sikerül az ajtónyitás... Dühödten rám nézett. Nem történik semmi várható. A lábam körül ólálkodik. Fölnézett. Elszégyelltem magam, hogy lóvá tettem. Otthagytam, és céltudatosan útra indult. A spájz ajtaja előtt állt.

– Együnk már valamit! – mondta, és nyitná az ajtót. Hát, kedvenc reggelijét tálaltam. Néha fölnéz a körülötte hallható apró neszekre, amit én nem is hallok. A konyhába megyek, hogy a kávémat elkészítsem. Később nagy tisztálkodás után megszólított. Beszélgettünk. Elkészült a kávé. Tálcára tettem a reggelit, ő már ott a szobában várt. Térdemre ült. Nem dorombolt. Nem beszélgettünk. Hallgattunk. Hosszú időn át hallgattuk a békességes hajnali csendet. Kivételes ajándék. Majd kezét kezemre tette.

Fejével felém bökött, és szeretettel simult arcomhoz.

– Hoztam valakit, hogy ne legyél egyedül – mondta a fiam azon a szerencsés csütörtökön. ■

Ahogy így hajnalban elnéztem Őt, bizony öregesen megy már, lassan komótosan. Egyszer kinézte magát az ablakon a harmadik emeletről. Szerencsére a füves kert virágai között landolt. Merthogy a kedvenc helye az ablakpárkány volt. Olykor az erkély keskeny szélére ugrott, nekifutásból iramodott, a nagy mutatvánnyal. Sikerült is mindig, de az ott táborozó csicsergő madár miatt egyszer célt tévesztett... Azóta púpos háttal közlekedik. Ő a családi legendárium főszereplője. Megvív-tuk egymás léthelyzetét, hovatarozását. Ő következetesen, őszinte éréttel mindig tette dolgát. Sok vitás napjainkban egymáshoz csiszolódtunk.

Csütörtök volt, amikor érkezett. Mint egy finom, puha gombolyag, ült pici kosárkában a cicalányka. Nem akartam Őt, mert először laktam emeleti lakásban. Elképzelésem nem volt, hogy Ő hogyan élné meg ezt a helyzetet.

Őrök barátomnak a *Csütörtök* nevet adtam. Ma egymásnak adjuk, vesszük a kínálkozó napokat, hajnali randevúkat. Oroszkék cicám az életem része lett. Vigasztaló dorombolással szól, ha sírásra adnám a fejem.

– Hoztam valakit, hogy ne legyél egyedül – mondta a fiam azon a szerencsés csütörtökön. ■

A jövevény

Magyar Emília

■ A tiszafa földig csüngő ágai alatt ült a mulcsban. A föld már hideg volt, de a fakéreg még őrzött valamit az elmúlt forró nyár melegéből. Lábaikat maga alá húzta, úgy figyelte az ajtó előtti betonon heverésző két macskát. Az egyik fiatal kandúr volt, fehér szőrű, csak a farka volt fekete, meg a feje búbján díszelgett egy sötét folt. A másik, az idős lánymacska ugyanolyan fekete-fehér foltos volt, mint ő.

Lustán, elnyúlva heverésztek a langyos őszi napsütésben. A körülöttük dongó őszi legyekre rá sem hederítettek. Becsukott szemmel, mozdulatlanul feküdtek, csak néha járt a farkuk fel-alá. Ilyenkor hegyes fülüket az égnek meresztették, de nem vették a fáradságot arra, hogy megmozduljanak.

„De jó lenne közénk tartozni! – gondolta. – Elegem van a folytonos kószálásból, és már egeret sem nagyon találok. Ideje lenne végre letelepednem. A fiatalal könnyen elbánok, ha nekem akarna jönni. A macska-lány meg egész szemrevaló. Szívesen udvarolnék neki.”

Már nem is tudta, mióta kóborol a környéken. A legtöbb háztól elzavarták, vagy a kutyák morogtak rá fenyegetően. Nyáron könnyen talált magának enivalót. A családi házak körüli kamrákban, pajtákból bőven akadt egér vagy pocok is. Ügyesen mászott fel a legmagasabb fára is, és megdézsmálta a fészkekben lévő tojásokat vagy a repülni még nem tudó fiókákat, amíg anyjuk eleséget járt. De a fiókák már kirepültek, és nem volt itt a tojásrakás ideje.

Ahogy egyre hűvösebbre fordult az idő, a rágszálók is behúzódtak vackaikba, mind kevesebb lett az enivaló. A bágyadtan röpödő legyek meg a néhány bogár, amit meg lehetett enni, vajmi kevés megnyugvást jelentettek folyton korgó gyomrában.

Nemrég fedezte fel ezt az udvart, ahol a gazda reggel és este finom eleséget tett a macskák tányérjába. Az étel csábító illata vonzotta, de nem mert közelebb menni. Csak olyankor próbálkozott, amikor a másik kettő már jóllakott, és elégedetten mosakodott. A bokrok fedezékében lépésről lépésre osont egyre közelebb, állandó készenlétben a menekülésre. Ha a gazda ott volt, el is zavarta. Ám az éhség nagy úr, így nem futott messzire, csak a kúszó tuják alá menekült, és várta a kínálkozó alkalmat, amikor megint próbálkozhat.

A gazdát néha napokig nem látta. Ilyenkor könnyebb dolga volt. Naponta egyszer vagy kétszer más emberek jöttek, néha egészen

kicsik is. Megtöltötték a tálakat, tiszta vizet öntöttek az itatóba. A kis emberek megsimogatták azt a másik kettőt, és játszottak velük. Nem sokáig maradtak, s akkor előmerészkedett és felfalta a maradékot, tisztára nyalva a tálakat.

A nap lassan nyugovóra készült, és tudta, hogy nemsokára újra megtöltik a tálakat finom falatokkal. Közelebb merészkedett, és várt. Hamarosan meg is jelent a gazda. Észrevette őt, de most nem förmedt rá, nem zavarta el.

– Na, te szerencsétlen jószág, nincs mit enned? Ha a cicák jóllaktak, nem bánom, megeheted a maradékot.

Nem értette, mit mond, de most nem kiabált, a hangja megnyugtató volt, szinte simogató. Óvatosan tett egy lépést az étel felé, de a gazda ránézett, figyelmeztetően szólt. Érezte, hogy még várnia kell.

„Legalább most nem zavar el, talán még jól is lakhatok” – tűnődött.

A macskák a télre készültek, egyre kevesebbet hagytak neki az ételből. A gyomra folyton korgott. Felbátorodott, hogy nem zavarták el, s egyre közelebb merészkedett. A fiatal kandúr először morgott rá, és feléje kapott, de a másik kedves volt. Odaengedte az ételhez.

Ahogy teltek a napok, egyre jobban megszokták egymást. Már odaengedték a tálakhoz. Egyik nap a gazda még egy tálat tett ki.

– Ez lesz a tied – nézett rá, a hangja szokatlanul kedves volt.

Ettől kezdve nem éhezett, de az embereket még mindig kerülte. A kis emberkének néha megjelentek, próbálták magukhoz csalogatni.

„Hogyisne! – gondolta. – Még hogy megfogjatok, és bezárjatok vagy elvigyetek innen valahová!”

Egy dobozból kuckót is készítettek neki, amit puha rongyokkal ki is béleltek. Betették a bokrok közé, de nem mert belemenni. Éjszakára a padláson húzta meg magát.

„Mi lehet ott az ajtó mögött? – morfondírozott magában. – Egyszer megpróbáltam megnézni. Beosontam, de a gazda észrevett, és kizavart. Bezzeg a másik kettő bemehet! Az biztos, hogy jó meleg van odabent.”

Már nem szaladt el, ha a gazdát meglátta. A küszöbön várta ő is, hogy megjöjjön a munkából. Ilyenkor nyávogott egyet-kettőt, ezzel üdvözölte. Reggelente mindhárom az ajtóban várták, hogy a gazda megtöltse a tálakat. Már nem éhezett, volt elegendő enivaló.

„Ez a lánycica nagyon kedves, de nem enged, hogy udvaroljak neki – zsörtölődött magában. – Már rekedtre énekeltem a torokomat, amikor randira hívogattam, de rám se hederített. Nagyon kedves, de úgy látszik, nem tetszem neki. Sebaj! Majd keresek másik társat.”

„Már tudom, hogy a gazda nem akar bánani. Egyszer elkaptam, amint eszegettem. Nem hagytam magam. Addig kapálóztam, míg elengedett. Hálás vagyok neki, hogy befogadott, a lábához is dörgölődöm, de nem engedem magam megfogni. Néha megsimítja a fejemet, mint a másikonak, ez jól esik. Lehet, hogy hagyom majd, hogy megfogjon és az ölébe vegyen.”

Szerencsére a tél nem volt olyan kemény, alig volt fagyos éjszaka. Február végére már 10 fok fölé emelkedett a hőmérséklet. A két macska befogadta a jövevényt, együtt heverésztek a délutáni napsütésben. Ha kicsit langyosabb volt az idő, a gazda is kiült az ajtó elé, élvezte a téli napsütést. A lánycica felugrott az ölébe, és dorombolva helyezte magát kényelembe, miközben a gazda simogatta.

„Mi lenne, ha én is megpróbálnék ezzel?” – morfondírozott az újonnan érkezett.

Most már hagyta, hogy megfogják, megsimogassák. Azt is tűrte, hogy betuszkolják egy szűk dobozba, amelyből alig látott ki.

„Miauuuu! Mi ez a szűk hely itt, és hová visznek?” – méltatlankodott, amikor betették az autóba, és elvitték az állatorvoshoz.

„Amikor kivettek a dobozból, egy hideg, kemény helyre tettek. Szorosan lefogták, hogy mozdulni sem tudtam. Kis szúrást éreztem a vállamban, aztán semmire sem emlékszem. Elaludtam. Egy kosárban ébredtem fel, puha, meleg takarók közt. Kicsit fáj a lábam között, de megnyalogattam és a fájdalom hamarosan elmúlt. Fel akartam állni, hogy igyak, mert nagyon szomjas voltam, de forgott velem a világ. Visszafeküdtem, és újra elbóbiskoltam. Nem tudom, meddig szundíthattam, de amikor felébredtem, nagyon jól éreztem magam. A hely ismeretlen volt számomra, de amikor körülnéztem, megláttam a másik két macskát is, akik összegömbölyödve szundikáltak.”

– Ez lenne az ajtó mögötti hely? – kérdeztem magamtól – Úgy látszik, most már tényleg nem zavarnak el. Nyugodt lehetek, befogadtak.”

Már nem fáj a lába közt, kellemes melegség járta át. Fejét mancsára hajtotta, és elégedetten ásított egyet. Dorombolva gömbölyödött össze új otthonában. ■

Van remény

Csipak Sára

■ Nem emlékszem sokra, mindössze annyira, hogy amikor megszülettem, rögtön anyukámhoz bújtam. Szerettem azt a meleget, nyugalmat, amit magából árasztott. Rengeteget játszottam vele és a testvéreimmel, mígnem egyszer csak..., egyszer csak romba dőlt minden.

A házat, amiben éltünk, lerombolták. Mindenki menekült, amerre csak tudott. Ettől a perctől kezdve sosem láttam többé anyukámat és a testvéreimet.

Egy idős bácsi lábához bújtam. Nem zavart el, közel engedett magához. Biztonságban éreztem magam körülötte. Nem volt háza, éjjel-nappal az utcán ült, télen nyáron. Éhezünk, nélkülözünk. De mellette maradtam, mert féltem egyedül. Rettegtem, hogy újra valami rossz történik velem. Egyik nap iszonyú hideg volt. A férfi bement a boltba cigarettát venni, én pedig kint vártam. Reszkettem az utcán, remélve, hogy hamar visszatér hozzám. Sok-sok ember sétált el előttem, de egyik sem vett észre, mígnem egy hölgy leguggolt elé. Lágy mosoly pihent az arcán, és felém nyúlt. Összereztem az érintésére. Felemelt, és bebugyolált egy pokrócba. Magával vitt, én pedig nem tiltakoztam, hanem elaludtam a karjai közt. Egy ketrecben ébredtem. Volt benne párna, játék, pléd, étel és ital. Nem tudom, hány napja nem ettem. Borzasztóan jól esett ez a cseppnyi törődés is. Mohón faltam minden falatot, és boldogan gömbölyödtem össze a fekvőhelyen.

Pár óra elteltével a kedves hölgy kiemelt és a karjaiba vett. Halkan dorombolva dörögölöztem hozzá. Megjegyezte, hogy többet kéne ennem, mert nagyon sovány vagyok.

Felrakott az asztalra, és egy furcsa köpenyes ember kezdett el tapogatni. Nem volt jó érzés, főleg akkor nem, amikor valami szúrást éreztem. Fájdalmasan feljajdul-tam, de amikor meghallottam a megmentőm lágy hangját, megnyugodtam. Kaptam még pár szúrást, majd új-

ra a karjaiba vett a hölgy. Csodálatos volt érezni a közelségét és az illatát. Hangos dorombolással viszonztam szeretetét. A régi „gazdám” sosem ölelt meg, néha-néha megcirógatott, de én annak is örültem.

Egy picit még simogatott, majd visszavett a ketrecembe. Minden nap kaptam finom eledelt és vizet. Sosem kellett egyedül lennem, mindig más cicák vagy emberek társaságában voltam, de legjobban mégis a megmentőm karjaiban éreztem magam. Aztán eltelt egy nap, egy hét, és nem jött, hiába vártam. Szomorú voltam, de ugyanakkor reménykedtem abban, hogy újra láthatom. A várakozás hiábavalónak tűnt.

Igyekeztem pozitívan nézni a dolgokat, és amikor már-már kezdett kialudni a remény lángja, megláttam újra. Hozzám lépett és kiemelt a ketrecből. Leült és magához vett. Boldog voltam. Amíg ő itt van velem, addig minden napom örömmel lesz megszórvva ezen a csodálatos helyen – gondoltam.

Telt-múlt az idő, és a családját is elhozta. Sokat játszottam a gyerekekkel. Nagyon élveztem az együtt töltött időt! Egyik nap, amikor a megmentőm karjai közt pihentem, azt hittem, hogy a helyemre tesz vissza, de egy kocsi felé indult. Próbáltam neki jelezni, hogy nem erre kell menni, de ő csak elcsitított és berakott egy dobozba. Nem tetszett a helyzet. Kemény és kényelmetlen volt, ráadásul nem is láttam semmit. Összekuporodtam, és a ketrec sarkába húzódtam.

– Vissza akarok menni a puha fekhelyemre!

Egy idő után az autó motorja leállt, és a hölgy kiemelt. Bevitt engem egy hatalmas házba. Káprázó szemekkel néztem körül, fény volt és meleg. Megláttam egy kapa-

rófát cicaházzal és fekvőhellyel a tetején, tele játékokkal. Izgatottan ficáncoltam, mire lerakott a puha helyre. Kis idő múltával a gyerekek körém gyűltek, és játszani kezdtek velem. Nagyon élveztem minden egyes pillanatát! A nap végén fáradtan másztam be a kis fészkeembe és azon nyomban álomba zuhantam. Ez volt életem legjobb napja! Végre otthonom és családom lett. Olyan emberekkel vagyok, akik szeretnek és gondoskodnak rólam.

Csak remélni tudom, hogy anyukámat és a testvéreimet is megtalálja olyasvalaki, mint az én segítőm. ■

MACSKABÁRKA

Katymári Vanda

Macskaléptekkel jött meg az éj.
Kacska C betű a Holdkaréj.
És mennyi csillag! Tán el se fér.
Mint millió kis ezüst egér.
Mosdik a tegnap, éjfélre jár.
Az álom kék, mély vizébe már
fáradt hajónk vasmacskát ereszt
Ringat a csend egy szelíd neszt, s a
paplanon a mancs mohón dagaszt
A szív is álmodik: új tavaszt.
Dorombol a hála – volt egyszer
egy folton-folt, menhelyi árva...
Ki útszélről jött, elhagyottan,
szemében a múlt árnya ott van
még sokáig. Fényt ad, ki szeret.
Az otthon: bárka. Noé vezet.
Kell a világba ez vadóc,
kilenc életű, huncut bohóc!
Dobozba, ölbe bújós gyerek
Játékra nevelő, bölcs tanár.
Az élet csak játékszer talán
az égi Gazda nagy asztalán.
Az emberek jaj, túl komolyak!
A Nap csak egy sárga gombolyag.
S a macskaköves, ódon utcák
reggeli háztetői felett
egy cirmos felhőre ránevet
a szél, és hajunkkal cicázik.
Közel az ég, leér idáig.
A macskákkal angyalok vannak,
rajtuk sok kis karcolás a jel.
Miákol a szív a tavasznak,
s a tejfehér arcú Hold felel.

Emlékképek Gergely Józsefné Békei Irén hagyatékából 11.

Maris – társadalmi mozaik az 1940-es évek elejéről

Közzéteszi: Marosvásárhelyiné Gergely Anna

■ Bajaszentistváni lány volt. Öregségéig az ottani viseletű ruháit hordta, nem „vetkőzött át”, mint sokan mások, akik bekerültek a városba. Szegény szülők gyermeke volt, ezért már egészen fiatalon dolgoznia kellett: tejet hordott ki házakhoz, alkalmanként takarítást is vállalt. Nagyon megörült, amikor *Kiss Gyuri* (a 60-as években a bajai Vízügy neves igazgatója lett) édesanyja felfogadta cselédnek, mert ez állandó megélhetést jelentett számára. Külön kis szobácskája volt a Pesti (ma Dózsa György) úti házban. Így lett *Maris* mindent tudó és elvégző házi alkalmazott a Kiss-családnál.

Maris 15 éves volt, amikor Gyurika 1924-ben megszületett, és Maris volt az, akinek a felügyelete alatt „Gyura” – mert otthon így szólították – szépen felcseperedett. Amikor Gyura édesapja meghalt, édesanyjára pedig a keserű özvegyesség várt, Maris nagyot lépett elő a családban. Szinte minden a nyakába szakadt: ő intézte a megfogyott család ügyesbajos dolgait. Maris mindent csinált: ő járt a boltokba beszerezni a szükségeseket, takarított, segített a konyhán a főzésben, mosott, vasalt, és persze közben vigyázta a kis Gyurát is. Nem is lehetett elképzelni őket Maris nélkül.

Gyurit én gimnazista korában ismertem meg, a ciszterciekhez járt, nagyon jó tanuló volt. Beszélgetéseink során sokszor mondogatta, ha valami gondja volt:

– Majd a Maris elintézi! – hiszen továbbra is az ügyes cselédlány volt a nélkülözhetetlen mindenese.

Az édesanya – a család pénzsűke miatt – albérlőket fogadott. Így került hozzájuk két fiatal fiú: a mátételki *Piukovics Jóska* és öccse, *Pista*, akik Gyuri osztálytársai voltak. Később *Kollár Jóska* is odaköltözött; bár ő a tanítóképzőbe járt, a fiúk mégis jól megfértek egymással.

Maris feladatai szépen megszorodtak a fiatal emberek gondozásával, ezzel együtt jól meg is ismerte őket, kisebb titkaikat meg is őrizte. A fiúk abban a korban voltak, amikor már a lányok is érdekelni kezdték őket, és ebben Maris segítségére is szükség volt, így új feladatai lettek a sok házimunka mellett.

Gyuri váratlanul megbetegedett, és nem tudott eljönni hozzánk a Szent László utcába, pedig nem laktunk messze egymástól (a házuk helyén ma egy szerelvény-szabóút áll a Kölcsey utca sarkán). Marist küldte el egy könyvvel a kezében, amelybe egy levelet is

tett. Gyuri figyelmeztette bizalmas postását, hogy a levél ki ne essen a könyv lapjai közül, és hogy Irén kisasszony biztosan megkaphassa, gondosan járjon el. Így ismertem meg Marist 1942-ben.

Maris felkészült a látogatásra: tiszta kötényt kötött, haját megfésülve kontyba kötötte, hogy szépen mutasson, és illendően köszönt be hozzánk:

– Irénke kisasszony! Gyura küldi a könyvet, mert a betegsége miatt nem tud idejönni, de levél is van ám a könyvben! Gyura azt kérte, hogy nagyon vigyázzak rá!

Ilyen eset azután többször is előfordult. Gyuri tüdejével volt valami baj, ezért nagy izgalom támadt a családban és a barátok között.

– Üljön le, Maris! – kértem. – Én is írok egy pár sort Gyurinak, adja majd oda neki!

A nagy kirakodóvásár Baján mindig vasárnap volt. Mindannyian nagyon vártuk azt a szép napot. A vásárt az akkor még beépítetlen területen tartották a Tanítóképző mellett a Mátyás (ma Jelky) tér és a Járásbíróház épülete (ma Bányai Júlia iskola) közötti téren. Mivel anyai nagyanyámék papucsosok voltak, a vásár számukra nemcsak látványosság volt, hanem komoly „üzleti” esemény is. A szép színes, hímezett „szegedi” papucskok jó vevősalogatók voltak, mi meg örültünk az aprópénznek, amelyet ómamától kaptunk erre a napra.

A lányokkal többször elsétáltunk a Tanítóképző hosszú kerítése előtt, ahol a sátrak sora állt mindenféle bazáráruval megtöltve. A képzős fiúk a kerítésen belül állodogáltak, és vágyakozva nézegették az arra jövő-menő lányokat, akik persze csak arra vártak, hogy a fiúk megszólítsák őket. Ezt azonban csak az idősebb tanítójelöltek merték megtenni.

Egy ilyen vásárnapon történt egyszer, hogy amint a barátnőimmel sétálgattunk és nézegettük a sok szép holmit, a nagy sokadalomban Gyuri és Kollár Jóska megállított bennünket.

– Irén! Elfogadod tőlünk ezt a vásárfiát, amit neked szántunk? – És ezzel Gyuri egy mézeskalács szívet nyújtott át, amelynek a közepében egy tükör volt. Én ezt egy puszival köszöntem meg Gyurinak, majd Kollár Jóska lépett hozzám. Egy kitűző brossot tartott a kezében, amelyet meglátva azt mondtam neki:

– Csak akkor fogadom el, ha ki is tűzöd rám! – mosolyogtam.

Vékony selyemblúz volt rajtam, és Jóska remegő kézzel a mellem fölé tűzte ki a vásári

ékszert, amit én szintén puszival köszöntem meg. Jóska később – már felnőttként – mesélte el nekem: milyen nagy dolog volt ez neki, hiszen az akkori felfogás sokkal szemérmesebb volt a fiúk-lányok kapcsolatát illetően. Gyuri és barátai jó nevelésben részesültek, tudták az illetet, és mindig szem előtt tartották, hogy a nővel udvariasan és tisztelettudóan kell bánni.

Tavasszal, amikor az orgonafa kivirágzott, Kollár Jóska és Gyuri külön-külön szép csokrot kötött, amelyeket Maris áthozott nekem.

– Irén kisasszonynak küldik az úrfik! – mondta Maris. Én viszonzásképpen pár sort küldtem nekik, amelyet Maris örömmel adott át a fiúknak. Így szólt az üzenet: *„Köszönöm, hogy gondoltatok rám, kedves fiúk vagytok, és szeretlek benneteket! Irén”* 1942-t írunk akkor, és én boldog 16 éves voltam.

A régmúlt idők felsejlenek bennem, és olyan jó dolog visszaidézni lánykorom szép történeteit, különösen akkor, ha van olyan esemény, ami kiváltja azokat. Így jártam többször is, amikor Gyuriék háza előtt naponta elmentem. Szinte éreztem azt a pillanatot, amint a fiúk kilépnek a Pesti úti ház kapuján, hogy azután együtt menjünk az iskolába. Felejthetetlen beszélgetések zajlottak közöttünk, nagyon jó barátokká lettünk mindannyian.

És látom Marist is, ahogy Gyuri levelével jön át hozzánk, és még mindig érzem a hatalmas orgonacsokrok szédítő illatát. A mézeskalácsos tükör persze már nincs meg, ahogyan a bross-tű is elkeveredett az idők folyamán.

Kiss Gyuri érettségi után a Budapesti Műszaki Egyetemre ment, majd eladták a házat, de Maris a háznál maradt. Az új tulajdonosok meghagyták abban a kis szobában, amelyet fiatal lány korában kapott, hogy igazi családtaggá váljon, és otthona legyen. Öreg korában – különösen szép időben – fogta a kis sámliját, és kiült a ház elé, hogy a járókelők forgatagában nézelődjön, hiszen akkor más különösebb dolga már nem akadt.

A munkám engem a belvárosba szólított, ezért sokszor mentem azon az úton, amelyen egykor iskolába jártunk a Pesti utcai fiúkkal. Már én sem voltam fiatal, amikor Maris egyszer félve megszólított:

– Irénke! Emlékszik még rám?

Nem tudom, melyikünknek fáj jobban a szíve, ha a régi idők szép emlékei jutnak az eszünkbe: az életből már eltávozott Marisnak vagy nekem?! ■

„...a baracskai pompához idő kell...ez művészet...”

Portré Bajkó Bence nagybaracskai népi selyemfestőről

Lex Orsolya

■ Ugyan Bajkó Bence még csak 21 esztendő, de már jócskán 50 felett van azon népviseleti darabok száma, melyeket maga készített, és amelyeket szívesen viselnek a környék, sőt, bátran mondhatjuk, az ország néptáncosai, ha sárközi, bácskai táncokkal lépnek színpadra. A nevezetes sárközi falvak mindegyikébe készített már népviseletet, s falujának táncosai is gyakorta öltik magukra az általa varrt, díszített, restaurált hagyományos öltözeti darabokat.

Bence tősgyökeres nagybaracskai, felmenői – legalább négy generációra visszatekintve – is ott éltek. Kisgyermek kora óta kötődik a hagyományos népi kultúrához, néptánchoz, viseletekhez. Családi örökséget visz tovább, hiszen zenészek, táncosok egyaránt vannak, voltak a családban. Bence jelenleg is tagja a szülőfalujában működő nagybaracskai, a pécsi illetőségű *Mecsek*, valamint a hercegszántói *Veseli Santovčani* néptáncgyűttesnek.

A pénzügy-számviteli tanulmányok és munka mellett indította el tavaly népi selyemfestői vállalkozását. E mesterség napjainkra tulajdonképpen a „kivetkőzéssel” (a népviselet letételével) együtt akár feledésbe merülhetett volna.

A mázolt, festett selyem anyag és az ebből készült öltözetek olyan különleges képviselői a magyar kultúrának, a népi szépeknak, hogy nem csoda, ha a fiatalabb generációkat is megbabonázza. Olyan alapanyag ez, mely az egyik legszebb, legnemesebb, legrágább mind a mai napig. Bence olyan szaktudással, hozzáértéssel, lelkesedéssel mesél a munkája alapanyagát képező selyemről, történetéről, technológiákról, hogy tátott szájjal hallgatja az is, aki egyébként valamelyest ismerője a témának. A vele való beszélgetés során többször is kiemelte, hogy nem csupán a magyar kultúra szerelmese, hanem alapvetően bármely nép folklórájában szívesen, lelkesen elmerül. S a különböző népeket, nemzetiségek kultúrájának közös vonásait, a kultúrák egymásra hatását, a kultúrjavak vándorlását is csodálattal szemléli.

De hogyan is lesz valakiből kelmefestő? Bence esetében a indulás első momentum az volt, hogy nem talált olyan eredeti, régi viseletet a hűgára, amelyet igazán szeretett volna. Az oka ennek sokféle. Azon viseletdarabok, melyek mesterségének fő profilját képezik, nagy értéket képviselnek

Viseletbe öltöztetni nagy múgonddal jár

napjainkban is, s ez nem volt másképpen abban az időszakban sem, amikor e ruhadarabok a mindennapok részei, a paraszti háztartások féltve őrzött, generációról generációra öröklött darabjai voltak. A ruhák, melyeket nagyszülőktől, dédszülőktől örökségül megkapnak vagy hagyatékából megvásárolhatnak a hozzáértők, táncosok, viseletgyűjtők, bizony rossz állapotban vannak akkor is, ha gondosan tárolták őket. A textília ugyanis állandó gondozást igényel: szellőztetést, páramentes környezetet, speciális tárolási feltételeket. (Aki járt már múzeumi textilraktárban, jól tudja mindezt.)

Mindemellett a régi viseleti darabok jóval kisebbek is, hiszen nagyszüleink, dédszüleink, ükszüleink más történelmi, társadalmi, gazdasági környezetben nőttek fel, általában alacsonyabbak voltak. Így azután, ha egy táncos leány ma igazán rá illő viseletet szeretne, ritka, ha a régiek között megtalálja a kellő hosszúságút. Ennek persze az is oka – meséli Bence –, hogy a parasztság által viselt öltözetek is folyamatosan változtak. Ugyanúgy elérték a divathullámok, ahogyan napjaink társadalmát. A 20. század elején a szoknyák ugyanis még hosszúak voltak, amit a korabeli fényképek is bizonyítanak. Később azonban elkezdtek rövidülni, s e folyamat az 1950-es évekre olyan szoknyahosszra eredményezett, mely napjainkban már csupán kislányviseletnek lenne alkalmas. A népviseletet színpadon, ünnepi alkalmakkor felöltők között az újabb időkben megint elkezdődött a hosszabb

szoknyák divatja, mivel a kutatásoknak, forrásoknak köszönhetően rendelkezésre áll olyan fotóanyag, mely bizonyítja, hogy az eredeti öltözetgyűttesekben a szoknyák bizony a térd vonala alá értek. Ebben persze nincs is semmi különös, hiszen a magyar parasztember vallásos, szemérmes volt, amit az igazán régi képeken látható viseletgyűttesek is rendre igazolnak.

Mivel e ruhák többnyire száz vagy még több esztendő darabjai öltözködéskultúránknak, használatban, tárolásban, majd a kivetkőzés után az állásban elkoszolódtak, szétfoslottak, tisztítani lehetetlenség volt őket. Régen az alsó ruházatot mosták, a felsőt sosem. Ezért volt minden felül viselt öltözeti darabnak megfelelő aláöltözete. Szerencsére Baján van olyan tisztító, ahol nagyon értenek a viselethez, így van olyan táncos, gyűjtő is, aki Budapestről is képes ide jönni, hogy rendbe tegyék a régi, nagy értékű ruháit. A régről megmaradt ruha tehát gyakorta foslott, piszkos, kicsi a mérete, az ára viszont mindezek ellenére is nagyon magas, mivel manapság már nagyon ritka. Több százezer, de akár félmillió forintot is ér egy ilyen régi öltözet.

A kelmefestés gyakorlatba való átültetését hosszasan kutatómunka előzte meg – meséli Bence – a mesterségben való elindulásának rögzös útját. Kutatta a festékanyagokat, az alapanyagokat, a régi, még fellelhető mintákat fotókon, ruhadarabokon. A kutatómunka közben elengedhetetlen, hogy az ember elbeszélgesse azokkal, akikkel találkozik. S az ifjú mester megke-

rülhetetlennek is tartja ezt, igyekszik felkeresni azon idős embereket, akik még tudhatnak adalékokkal szolgálni a viseleteket illetően. A folyamat a régi minták, motívumok fotózásával, digitalizálásával, kidolgozásával kezdődött. Az elsődleges szempont az volt Bence számára, hogy a szitanyomás technológiáját megtartsa, hiszen ez a masszatos selyem egyik lényegi vonása, *ezzel érhető el az a hatás, amilyennek lennie kell.*

A legnehezebb az volt – meséli –, hogy az idők során tulajdonképpen minden alapanyag megváltozott. Azaz nem elérhetőek már azok az anyagok, amelyek száz esztendeje egy kelmefestő rendelkezésére álltak. Így először el kellett fogadnia a tényt, hogy 100 év távlatából teljesen ugyanúgy már lehetetlen dolgozni. Sőt, az akkori festékekhez hasonlókat sem lehet már beszerezni, hiszen a kemikáliáknak manapság elképesztő mennyiségű irányelvnek kell megfelelnie. Első próbálkozásai képileg ugyan nagyon hasonlítottak a régiekre, de a festék például felült az anyag tetejére. Olyan hatása lett, mintha temperával festették volna. *„Nem is beszéltem róla senkinek. Amíg azt a minőséget el nem értem, amit elképzeltem, addig nem is szóltam a munkáról, kutatásról, amit végzek.”* Végül Németországban bukkant megfelelő festékre. Csakhogy az új kelmék is egészen másfélék. A cél az volt, hogy az újfajta festékekkel az újfajta anyagokat tudja szépen festeni. Mivel a legszebb, legdrágább selymek korábban is francia földről érkeztek, így maga is elkezdett Franciaország, Párizs felé kacsingatni.

A francia udvari viseletet a fényűzés, a feltűnni vágyás alakította. Célja az uralkodó gazdagságának és hatalmának hirdetése volt. A pompa mértékéről némiképp fogalmat alkothatunk, ha áttekintünk egy jegyzéket, mely csupán a korabeli öltözetek anyagát sorolja föl: *ezüsthímes fehér selyem, virágos arany- és ezüstszővet, fekete selyem és brokát, elefántcsontszínű, rózsás fényű atlasz, aranybarna bársonnyal bélelt, ezüsttel hímzett világosbarna posztó, ezüst paszományos, halványkék atlasz, ezüstcsipkés, fekete selyem, szürkésbarna posztó, halványzöld selyem, sárga selyemdamaszt, rózsaszínű damaszt, arany brokát, sárga selyem, borvörös bársony, lazacpiros selyemdamaszt, fehér atlaszsal bélelt karmazsinvörös selyembársony, halványkék ezüstszővet.* XIV. Lajos királyi udvarban elvárás volt, hogy mindenki szépen s mindenki különbözőképpen legyen felöltözve. A selyemgyártás sokszínűségében ennek nagyon nagy a szerepe.

A baracska viseletet tudni kell hordani

Törekedtek a különlegességre, szépségre.

Bence végül Párizsban rá is bukkant egy olyan selyemgyárra, ahol nagyon jó minőségű selymeket készítenek. Ezeknek az anyagoknak az esetében 8-16 ezer forintos méterárról beszélünk. S egy bő szoknyába nem kevés méter kell belőle.

Megvolt a festék, megvolt a selyem. Jöhetett a kísérletezés... Jó sok idő... Figyelni kellett a szálirányt, hogy merre fut majd a festék. A legmunkásabb rész a régi minták levétele volt az eredeti darabokról. A régi, elmosódott, kitöredezett minták kiegészítése. A kézi és gépi technika ötvözésének köszönhetően sikerült szép megoldást találni, mely a régi, sablonos technikára alapozva, ám magát a munkamenetet megújítva hozott csodás eredményt. Mivel ennél a technikánál ellenyomatokról beszélünk, még ebben a formájában is időigényes folyamatról van szó, hiszen ahány színárnyalat van egy virágban, annyiszor kell rámenni festékekkel az anyagra. Bence innovációinak köszönhetően azonban lényegesen gyorsabban folyik a munka.

Az első saját darab a fiatal kézműves hűgát illetve, a második pedig az édesanyját. Először egyetlen mintával dolgozott, aztán ahogy egyre többfelé járt, egyre több emberrel ismerkedett meg, több és több mintát sikerült összegyűjtenie. Így mostanra a környék népviseleteit jellemző mázolt minták mind Bence birtokában vannak.

A műhelyből kikerült első darabokat nagy érdeklődéssel fogadta a közvetlen környezet, mivel ennek az anyagnak a Sárközben és Bácskában is nagy divatja volt. A hír gyorsan terjedt. Jöttek az első vevők. Bence szerette volna munkáját, tudását az újonnan elkészített ruhák által közkinccsé tenni, a kultúra szolgálatába állítani, s e régi mesterséget a mai lehetőségekhez igazítani, vállalkozássá formálni. Tavaly már több mint ötven szoknyára való anyag készült műhelyében. Egy ideje nem is számolja, egy szépen vezetett, kockás füzetben tervezi meg a mintákat, a díszítéseket. A másik nagy segítsége pedig egy naptár, amelyben a határidőket jegyzi, hiszen idén van a *Sárközi lakodalom* nevű rendezvény,

s a tavaszi, nyár eleji néptáncos minősítők miatt is jócskán megszorodott a munkája. A sok munka ellenére is tartja magát ahhoz: „*hogy akár festek, akár viseletet varrok, csak olyan munkát adok ki a kezemből, amelyet magamon vagy családtagjaimon is szívesen látnék. Ez minden mester alapelve lehetne. Olyan munkát végezni, amelyet mi magunk is elfogadnánk.*”

Bajkó Bence a viseletkészítés mellett szívesen mesél is ezekről az öltözetekről a szélesebb közönségnek, s olykor-olykor ki is állítja az általa készített új vagy gyűjtött, régi ruhákat. A tavaly évben a *Summerfest* c. rendezvényen állította ki viseleteit, így már valóban szélesebb, érdeklődő, értő publikum elé kerültek a munkái. Majd a *Pécsváradi leányvásáron* jelent meg két általa készített öltözet, melyeket *Balogh-Szabó Kata* és *Kardos Dorina* néptáncos mutatott be a rendezvényen. Jelenleg is több bemutatóra készül.

A *maszatos selyem* fogalma azok számára ismert, akik jártasak népviselet témakörében, de talán számukra sem köztudott, hogyan és miért alakult ki. Az elnevezés mögött három különböző alapanyag bújik meg: a *bársonyvirágú selyem*, a *borotvált selyem* és a *mázolt selyem*, melyek csak látszólag azonosak, jelenlétük azonban három különböző korszakot és árkatóriát jelöl. Az 1800-as évek végén jelent meg a bársonyvirágú, szinte megfizethetetlen árú selyem. A selyem anyagot ezen esetben bársony szállal hímzik, de nincs még olyan gép, mely le tudná vágni, azért kiállnak a bársonyszálak a selyem síkjából, tehát a minta „szőrös” marad. Később megjelenik a borotvált selyem vastagabb, majd vékonyabb típusa. Mire ez az anyag Párizsból ideért hozzánk, valóban megfizethetetlen volt.

A mázolt selyem a fentieket imitáló, festéssel díszített selyem anyag, mely feltételezhetően szerb közvetítéssel kerül a magyar kultúrjává közé. Bence persze ennek is utánajárt, s elmesélte: visszaemlékezések alapján tudható, hogy a korai időszakban szerb selyemfestő járta kocsival a déli fekvésű településeket, festékekkel és sablonnal érkezett. Az 1920-as években már Baján is létesült selyemfestő műhely. A mázolt virágok ekkor még olajos festékekkel készültek. Az a festék nedvesség hatására elmosódott. A 60-as években már két helyen is készült mázolt selyem. Ez már mész alapú festék volt, melynek hátránya volt, hogy egy idő után megtört, levált az anyagról. Bence, az ifjú kelmefestő, ezen hátulütőket igyekezett kiküszöbölni. Az általa festett anyag a hő-

kezelésnek köszönhetően akár mosható is, persze gépi mosása nem javallott.

Külön fejezetet volna érdemes nyitni a ruhák díszítésének, mivel Bence ezt is kitanulta. Véleménye szerint a szép díszítéshez alapvetően színérezék kell, ami nem feltétlenül tanulható. A lényeg az, hogy az elkészült ruha szín, minta, díszítés tekintetében harmonikus legyen. Nincsenek kőbe vésett szabályok, ahogyan ez archív felvételeken is látszik. A díszítésre egyébiránt érdemes különös figyelmet fordítani, hiszen a Sárközben a ruha díszítése nagyjából a ruha árát érte. A varráson túl tehát a feldíszítés is lényeges eleme a viseletkészítésnek. Fontos, hogy a készítő hogyan és mit díszít, milyen színhez, anyaghoz milyen dísz passzol korban, színben stb.

A régi mesterségek eltűnőben vannak, pedig igény volna rájuk. Mintha a népviselet-készítés 10-15 éve reneszánszát élné. Most még lehet információkat gyűjteni az idősektől. Jó példa erre Bence munkássága, kitaratása, a kultúra és hagyomány iránt érzett szeretete, tisztelete. A tudást, melynek birtokosa, nem szeretné csupán a fejébe bezárva őrizgetni, mivel úgy véli, ezt szélesebb közönséggel is meg kell ismertetni. Ezért *Andócsi Adéllal* közösen elhatározták, hogy könyvbe foglalják mindazt, amit a nagybaracsikai viseletről tudnak, az idősektől megtanultak, illetve amit kutatómunkájuk révén összegyűjtöttek. Hiánypótló kiadvány lesz mindenképpen. E néprajzi jellegű, monografikus munkának sokféle célja lehet. A nagybaracsikai viseletről rendelkezésre álló információk összefoglalása mellett Bencének nem titkolt célja az is, hogy a kiadvány segítségével bárki megszerezhesse azt a tudást, mely elegendő ahhoz, hogy bárki képes legyen arra, hogy *tisztességesen* magára öltse a nagybaracsikai viseletet. És arra is, ha meglát egy ide való öltözetegyüttest, arról leolvashassa mindazon információkat, melyet nagyanyáink, dédanyáink. Azaz nem csupán egyszerű leíró jellegű munkát, hanem viselettörténeti, viseletszemiotikai vonatkozású összeállítás terveznek, amely figyelembe veszi a régió sajátos soknemzetiségű, vallási és társadalmi szempontból is színes mivoltát.

Bence törekszik arra, hogy folyamatosan bővítse viseletraktárát. Szeretné, ha mindenféle alapanyagból, színből, mintából, melyet valaha dokumentáltan viseltek Baracsán, birtokolna legalább egyet-egyet. S hogy a fiatal mester különösen ügyel a részletekre, arra legjobb példa, ahogyan a lányok felöltöztetéséről mesél. Ez ugyanis szintén gyakori feladata egy-egy fellépés alkalmával, de szívesen eleget is tesz neki. Szerinte az csak egy dolog, hogy valakinek van egy szép öltözet,

de azt úgy kell felvenni, hogy szépen álljon, s úgy viselni, ahogyan egy ilyen drága öltözékhez dukál. A sok alszoknyás viseletek a termékenységnek és a viselettörténet egy korszakának szimbólumai.

Ahhoz, hogy egy ilyen viselet szépen mutasson, sok együttthatónak kell érvényesülnie. Akkor áll szépen, ha a szoknya elől lapos, hátul kerek. Ebben segít az úgynevezett *farbahajtott alszoknya*, mely megadja az alap kerekéget, s amelyről a jó ropogósra keményített alszoknya szépen elrugaszkodik. Vannak alapszabályok, melyeket egyszerűen nem szabad figyelmen kívül hagyni. Ilyen a viselet alapformájának betartása, az autentikusság, s hogy milyen alapanyagot milyen alapanyaggal lehet, illetve nem lehet együtt viselni. Mindezek mellett ügyelünk a színek összhangjára, és hogy a felöltött ruha viselője életkorához illeszkedjék. Ha ezeket betartjuk, nem lehet *mellényülni*.

Bence már igazán rutinos öltöztetőnek számít, hiszen az elmúlt évben több mint száz alkalommal öltöztetett sárközi vagy baracsikai pompába leányokat. Vasalatlannal nem veszünk fel ruhát. A szoknyáknak úgy kell állnia, mintha pengével vágták volna el. Ha nem vagyunk gondosak, az alszoknya kilóghat. Más esetben, ha túlságosan magasra kötjük, a felszoknya alja esik be. Az öltöztetés külön művészet. Az öltöztést nem lehet elkapkodni, idő kell hozzá. A baracsikai pompához idő kell, az művészet!

Hogy Bajkó Bence munkája mennyire fontos, értékes és hiánypótló, a leírtak mellett bizonyítja az is, hogy idén egy általa készített zöld színű, sárközi mázolt brokát selyem együttesel (szoknya-kötény) elnyerte a *Magyar Kereskedelmi és Iparkamara Magyar Kézműves Ifjú Remek 2023* díjat a XX. Magyar Kézműves Remek pályázaton. Bence azt tervezi, hogy újra indul a pályázaton, a jövőre nézve nagy tervei vannak. Arra a kérdésemre, hogy vajon beépíthető volna-e valamilyen módon a kelmefestés e formája mai öltözékünkbe, több opció is felsorolt. Az ifjú mester úgy véli, hogy ünnepi öltözeteink sorába mindenképpen beilleszthetők lennének az olyan ruhadarabok, melyek az általa alkalmazott technológiákra épülnek, hiszen tisztításuk már lehetővé vált. Ugyanakkor nagyon mutatós, különleges elemei lehetnek bármely öltözetegyüttesnek. Vannak ennél merészebb elképzelések is. A nagybaracsikai néptáncoslányok például már többször felvázolták Bencének, hogy nekik *mázolt bikini* az álmuk. Így azután bőven van min gondolkodnia az ifjú mesternek. Munkájához, terveinek megvalósításához jó egészséget, kitartást kívánok! ■

Családi háttér, szülő bevonódás és iskolai teljesítmény

Az Országos Kompetenciamérés adatainak másodelemzése a társadalmi háttértényezők és a szülői bevonódás ismeretében

Dr. Koltói Lilla

■ A Károli Gáspár Református Egyetem Pszichológia Intézetében működik a Kompetenciamérés Kutatócsoport dr. Takács Szabolcs vezetésével. A kutatócsoport különböző háttértényezők tükrében elemzi a diákok matematika és szövegértés teljesítményét. Az egyik fő téma a szociokulturális tényezők és a teljesítmény kapcsolata, illetve a szülők szerepe az iskolai sikerességben. Alábbiakban ezt a témát járjuk körül.

Az iskolai eredményesség meghatározó tényezői

Amikor arról gondolkodunk, mi kell ahhoz, hogy a gyerekek sikeresek legyenek az iskolában (ez alatt most azt értjük, hogy a képességeikhez mérten jól teljesítenek), több oldalról is számba kell vennünk a meghatározó tényezőket. A témával foglalkozó kutatások egyetértenek abban, hogy az iskolai eredményességhez a tanuló–család–iskola jellemzőit és kölcsönhatását kell figyelembe vennünk. A tanuló vonatkozásában mindenkinek elsőként az jut eszébe, hogy az számít, mennyire okos a gyerek, vagyis az *intellektuális képessége* nem hagyható figyelmen kívül. Emellett azonban számos más képességére is szükség van, hogy jól teljesítsen az iskolában, pl.: *társas és kommunikációs képességek, jó frusztrációtűrés, megfelelő érzelmszabályozás. A motiváció* szintén lényeges faktora a teljesítménynek, hiszen szorongalom, kitartás és érdeklődés nélkül nehezebb boldogulnia a diáknak, és az is fontos, hogy belássa a tanulás fontosságát, vagyis el kell köteleződnie a tanulás mellett.

Elősegíti a diákok eredményességét, ha szeretnek iskolába járni, szeretik az iskolájukat. Ahogy haladnak előre a gyerekek a tanulmányaikban, úgy szereznek egyre nagyobb rutint a tanulásban, és ki tudják választani a szükséges technikákat, beosztani az idejüket, vagyis a tanulási önszabályozás, önálló tanulás nagyban hozzájárulhat ahhoz, hogy a gyerekek sikerként éljék meg a tanulást. A diák oldaláról nézve az eredményességet, leginkább a *tanulói énképet* kell hangsúlyozni. Az, hogy mit gondol a gyerek saját képességeiről, tulajdonságairól, lehetőségeiről, döntően meghatározza a viselkedését és az iskolai teljesítményét. *Albert Bandura* ameri-

kai pszichológus, kutató kulcstényezőként említette az *énhatékonysági vélekedések* szerepét, vagyis a saját képességeinkbe vetett hitünk felül tudja írni a képességeinket. Az a gyerek, aki nem bízik abban, hogy az adott feladatot meg tudja oldani, nagy valószínűséggel a képességeihez és a befektetett energiához képest rosszabbul fog teljesíteni.

A családi tényezők között a hazai és nemzetközi kutatások a *család szociokulturális háttérét* emelik ki legtöbbször. Vizsgálatok sora mutatta ki, hogy az iskolai teljesítmény együtt jár a szülők iskolázottságával, azaz a jól teljesítő gyerekek szülei között jóval több a magas iskolai végzettségű, mint a rosszul teljesítő társaik szülei között. Másik fontos befolyásoló tényező, hogy milyen a szülők elvárása a gyerekekkel szemben, milyen jövőt képzelnek el neki, mennyire elvárt a jó jegy vagy majd a diploma. Nem mindegy, hogyan vélekednek a szülők a tanulásról (rossz, de muszáj, vagy izgalmas, jó dolog), ők maguk szeretnek-e tanulni, szoktak-e olvasni, új dolgokat elsajátítani, tanulni. A bizonytalan/ konfliktusos családi helyzet nem kedvez az iskolai eredményességnek. A gyerek figyelme, érzelmei a magánéletére fókuszálódnak, energiáit lekötik a családi problémák. A tanulók eredményeiben számottevő hatással bírnak a kapcsolatok: a gyerek kapcsolata a szülővel, a gyerek kapcsolata a pedagógusokkal, osztálytársakkal, valamint a szülők kapcsolata a pedagógussal.

A teljesítményt meghatározó iskolai tényezők közé soroljuk az iskola és a képzés jellegét. Kutatásaink igazolták, hogy a magyar gyerekek teljesítménykülönbsége leginkább képzéstípusonként ragadható meg, a részleteket a kutatási eredményeink bemutatásánál írom le. Fontos iskolai meghatározó az iskola társadalmi összetétele, azaz milyen társadalmi háttérű gyerekek vannak többségben az adott iskolában. A pedagógusok képzettsége, motiváltsága, tanításhoz – diákokhoz való viszonyulása a kulcstényezők között szerepel, de ehhez hozzá kell azt is tenni, hogy milyen feltételek között, milyen módszerekkel és eszközökkel tudja a pedagógus a munkáját végezni.

Társadalmi háttértényezők szerepe

A felsorolt eredményességet meghatáro-

zó tényezők legtöbbször erős összefüggést mutat a családok társadalmi háttérével. Mit is értünk pontosan ezen? Objektív tényezők közé soroljuk a szülők iskolázottságát és foglalkozását, a család jövedelmét. Ezek a tényezők meghatározzák a család anyagi, kapcsolati és kulturális erőforrásokhoz való hozzáférést (pl. van-e erőforrás könyvekre, különórákra, utazásokra), illetve azt, hogy milyen lakókörnyezetben élnek, milyen iskolába jár a gyerek. Szubjektív tényezőnek nevezzük az észlelt társadalmi osztályt, vagyis azt, hogy az egyén hol helyezi el magát másokhoz képest a társadalmi ranglétrán. Ennek identitásformáló hatására már többen felhívták a figyelmet, ugyanolyan erősen formálja az énképet, mint a nem vagy az etnikum.

Az iskolákban tapasztalható teljesítménybeli különbség az alacsony és magas társadalmi státuszú gyerekek között nem csökkent, vagyis az iskoláknak nem sikerült megvalósítani „kiegyenlítő” szerepüket. *Antony Manstead*, a cardiffi egyetem pszichológia professzora munkatársaival arra a következtetésre jutott kutatásaik eredményeként, hogy az iskolák valójában újratermelik a társadalmi különbségeket azáltal, hogy olyan normákat és értékrendet állítanak fel, amelyek a középosztálybeli gyerekeknek kedveznek, mert számukra ismerősek. Emellett mások arra is felhívják a figyelmet, hogy az iskolákban gyakran éri direkt vagy indirekt diszkrimináció az alacsonyabb társadalmi státuszú gyerekeket (pl. kevesebbszer kapnak főszerepet az iskolai darabban, ritkábban kapnak olyan szerepkört, mint osztálypénztáros, sportfelelős stb.). Gyakran sztereotípiák alapján ítélik meg a pedagógusok az alacsony társadalmi státuszú gyerekeket, akik hajlamosak lesznek ennek megfelelően viselkedni (ld. önbeteljesítő jóslat).

A magas és alacsony társadalmi státuszú gyerekek iskolai eredménye közötti különbséget *szocioökonómiai teljesítményszakadék*nek nevezzük. Ez a legtöbb országban tapasztalható jelenség, és gyakran már óvodába lépéskor hátrányban vannak a szegény családok gyerekei. A PISA felmérések szerint akár 3 tanévnyi különbség is van a leghátrányosabb és legelőnyösebb helyzetű diákok teljesítménye között. Vagyis ezért is vonható kétségbe az iskola

társadalmi egyenlőtlenségeket kiegyenlítő szerepe.

A fentiek mellett még azt is hangsúlyozni kell, hogy az iskola társadalmi státusza és a tanulmányi teljesítmény között is szoros kapcsolat van, vagyis azok a tanulók, akik magasabb státuszú iskolába járnak, átlagosan jobban teljesítenek a PISA felméréseken, így az alacsony státuszú iskolákba járó hátrányos helyzetű tanulók duplán szenvednek hátrányt.

A családi háttér és a szülők tanulmányokba való bevonódása

Azt, hogy a szülőknek milyen a tanuláshoz való viszonyulása, mennyire foglalkoznak a gyermekük tanulmányaival, nagyban meghatározza a szociokulturális háttérük. Coleman társadalmi tőkeelmélete szerint a családi háttér fő komponensei egyrészt az *anyagi tőke*: anyagi erőforrások, melyek szükségesek a teljesítményhez, pl.: fix hely a lakásban a gyerekeknek a tanulásra, eszközök a tanuláshoz. Másrészt a *humán tőke*: szülők iskolázottsága, az az intellektuális közeg, melyben a család a hétköznapjait éli; harmadrészt a *társadalmi tőke*: a család kapcsolati hálója, a szülők és a gyerek kapcsolata. Ezek együttesen határozzák meg, milyen nevelési eljárásokat alkalmaznak a szülők.

Annette Lareau, a pennsylvaniai egyetem szociológiai professzora, a családi élet kutatója megállapította, hogy eltérő nevelési mintázatok és „kulturális logika” jellemző a középosztálybeli és a munkásosztálybeli, szegény szülőkre. A középosztálybeli szülők általában véve nagy erőfeszítést tesznek a gyerek fejlődéséért, sok energiát, időt és pénzt áldoznak a gyerekekre, sokat foglalkoznak a gyerekekkel. Ezzel szemben a munkásosztálybeli szülők a spontán, természetes növekedés elvét követik, azaz biztonságot nyújtanak a gyerekeknek, és kielégítik az alapvető szükségleteiket, de ezen túl kevésbé avatkoznak be a gyerek fejlődésébe.

A szülők bevonódása a gyermekük tanulmányaiba annak a mértéke és minősége, hogyan tud a szülő segíteni a gyerekeknek a házi feladatokban, tanárral való kommunikációban, iskolai tevékenységekben való részvételben, és mennyire tud intellektuálisan serkentő környezetet teremteni. Közgazdasági szemszögből a szülői bevonódás úgy definiálható, mint a szülők inputja, vagyis az az időbeli, anyagi, fizikai és pszichés ráfordítása, amelynek outputja a gyermek iskolai tanulmányi sikeressége. A szülői bevonódást nagyban befolyásolja a család szociokulturális háttere, vagyis

a szülői bevonódás mértéke növekszik a társadalmi státusszal, azaz a magasabb státuszú szülők több időt, pénzt és energiát fektetnek a gyermek tanulmányaiba. Az alacsonyabb státuszú szülők nehezebben monitorozzák és korlátozzák a gyerekeik nem megfelelő viselkedését, így nehezebb a megfelelő tanulási attitűd és viselkedés kialakítása ezeknél a gyerekeknél.

Nemcsak a családi háttér határozza meg azonban a szülők bevonódását. A szülői bevonódás mértéke és módja változik a gyermek életkorával, a közvetlen és több szülői beavatkozás, támogatás leginkább a kisiskolás korban jellemző, a gyermek életkorával fokozatosan csökken a közvetlen beavatkozás. Ezen kívül a gyermek neme is befolyásolja a szülői bevonódást, másként vonódnak be a fiúk és a lányok esetében, a fiúknál inkább a fegyelmezés, míg a lányok esetében a korlátozás-támogatás a jellemző. Ezekon a tényezőkön kívül még hatása van a szülői viselkedésre a szülők érzelmi és verbális válaszkészsége (pl. van-e türelmük hozzá, észreveszik-e, milyen a gyerek érzelmi állapota, tudnak-e magyarázni a gyerek számára is érthető módon). A szülők vélekedései, tapasztalatai és érzései a tanulásról szintén lényegesek lehetnek a bevonódás szempontjából. Az a szülő, akinek pozitív élményei vannak a tanulással kapcsolatban, nagyobb támogatást tud nyújtani a gyerekeknek, szívesebben vonódik be. Az, hogy milyennek látja a szülő a gyereket (szorgalmas, okos, jó képességű vagy lusta, lassú felfogású, nem túl jó képességű), és ezáltal milyen elvárásai vannak a jövőjével kapcsolatban, alapjaiban határozza meg, hogyan viszonyul a gyerek tanulmányaihoz, mekkora és milyen erőfeszítést tesz a gyerek támogatásáért. Ez nem jelenti szükségszerűen azt, hogy a kevésbé ügyes gyerekek kevesebb támogatást kapnak. Ez inkább fordítva igaz, a jobb képességű, szorgalmas gyerekek esetében kevesebb a direkt szülői beavatkozás (hiszen nincs szükség segítségre a házi feladatokban, az anyag megtanulásában).

A szülői bevonódásnak két formája van: iskolai és otthoni. Az iskolai bevonódás a szülők tanárokkal, intézménnyel való direkt kapcsolatát jelenti (szülői értekezletek, kommunikáció a pedagógussal), de ide sorolható az iskola köré szerveződő közösség életében való részvétel, valamint a szülők önkénteskedése iskolai programokon, feladatokban, pl. kirándulások, ünnepségek. Meg kell jegyezni, hogy a magas státuszú szülők megtanulják az oktatási rendszer játékszabályait, és aszerint segítik a gyerekek

előrehaladását, ezért nagyobb figyelmet fordítanak az iskolával való kapcsolattartásra. Az alacsony státuszú szülők lazább kapcsolódását az iskolához az is magyarázhatja, hogy a szülő úgy érzi, nem tud megfelelni az iskola elvárásainak, kilóg a szülők csoportjából, ezért is kell a pedagógusoknak fokozott érzékenységgel fordulni a kevésbé szerencsés háttérű szülők felé.

Az otthoni bevonódás a közvetlenül az iskolai tanulmányokhoz kapcsolható segítségnyújtást foglalja magába: segítség a házi feladat elkészítésében, beszélgetés az iskolai eseményekről, a tanulással kapcsolatban felmerülő kérdésekről. Ide tartoznak még a nem az iskolához kötődő közös tevékenységek, melyek szintén hozzájárulnak a teljesítményhez (közös játék, múzeumlátogatás, mozi, beszélgetések).

A vizsgálatainkról röviden

A 2012–2021-es időszak Országos Kompetenciamérés adatainak másodelemzését végeztük. A tanulók matematikai és szövegértési kompetenciáinak szintjét vizsgáltuk a családi háttér változóival segítségével, melyek a szülők munkájának rendszeressége, a család észlelt társadalmi helyzete és a lakókörnyezet társadalmi státusza volt. Ezek a kérdések a tanulói háttérkérdőívben szerepeltek. Hatodik, nyolcadik és a tizedik évfolyamosok eredményeit vizsgáltuk.

Az eredményeik szerint hasonló tendenciák észlelhetők az évfolyamokon mind a matematika, mind a szövegértés esetében, vagyis az iskola/képzéstípusok közötti különbség meghatározó. A nyolcosztályos gimnáziumba járó diákok teljesítménye a legjobb általánosságban, mindegyik évfolyamon mindkét területen, őket szorosan a hatosztályos gimnáziumba járó tanulók követik. Ez a különbség észlelhető az általános iskolai korosztálynál, de később is, a tizedikesek esetében, ahol a nyolc- és hatosztályos képzésbe járók jobban teljesítenek a négyosztályos gimnáziumba járóknál. A gimnazisták teljesítménye mindkét területen jobb a szakközépiskolákba és szakiskolákba járó társaiknál. Ezek az eredmények összhangban vannak Csapó Benő kutatásainak következtetéseivel, vagyis azzal, hogy a magyar iskolarendszert korai szelekció jellemzi, a magasabb státuszú családok gyerekei kerülnek elsősorban a nyolc- és hatosztályos képzésekbe. Ha a családi háttér hatását kontrolláljuk, akkor is megmaradnak a képzéstípusonkénti különbségek, ami az iskolák társadalmi státuszára, társadalmi összetételére utal, ami szintén alátámasztja a korai szelekciós magyarázatot.

A társadalmi háttértényezők esetében is találtunk különbségeket, bár hatásuk kevésbé jelentős. Ha a szülőknek van rendszeres munkája (szemben az alkalmi munkákkal, nyugdíjas vagy beteg szülőkkel), jobb a gyerekek teljesítménye mind matematikában, mind szövegértésben. A nyolcadikosok esetében a nagyon nehezen, illetve nehezen boldogulók, valamint a nagyon szegény, illetve szegény környezetben élők teljesítménye valamivel gyengébb mindkét területen. 10. évfolyamnál is látható ez a tendencia, de jobban összemósodik ez a hatás az iskolatípusával.

A szülői bevonódás és a matematika és szövegértés kompetenciateszteken elért eredmények kapcsolatát szintén elemeztük. Egyrészt az iskolaigazgatók nyilatkoztak a háttérkérdőívben arról, hogy az iskolában tanulók hány százalékának a szülei tartanak nagyon aktív kapcsolatot az iskolával, illetve nem tartanak egyáltalán kapcsolatot. Másrészt arra is válaszoltak az igazgatók, hogy a szülők mekkora elvárással vannak a képzéssel szemben. Azt találtuk, hogy a szülők iskolával való kapcsolattartásának intenzitása mérsékelt módon, de általánosságban együtt jár a teljesítménnyel. Az elvárások esetében egyértelműbb volt a kapcsolat, általánosságban minél magasabb a szülők iskolával szemben támasztott elvárása, annál jobb a teljesítmény mindkét területen.

A szülők bevonódásának otthoni dimenzióját a tanulói háttérkérdőív vonatkozó kérdései alapján elemeztük. A gyerekek azt értékelték, hogy milyen gyakran segítenek a szülők a tanulásban, a házi feladat elkészítésében, beszélnek meg az iskolában történeteket, beszélgetnek arról, amit éppen olvasnak. Ezekből a kérdésekből képe-

tünk egy változót, és ennek függvényében elemeztük a gyerekek teljesítményét. Az eredmények szerint matematikából és szövegértésből akkor a legjobb a gyerekek teljesítménye, ha a szülők bevonódása átlagos. A magas szülői bevonódás esetében a leggyengébb a teljesítmény, ami azt jelenti, hogy a tanulási problémákkal küzdő gyerekekkel foglalkoznak otthon a legtöbbet.

Összefoglalásul annyit emelek ki, hogy az Országos Kompetenciamérés adatainak másodelemzése megerősítette a korábbi hazai és nemzetközi kutatások eredményeit a teljesítmény és a családi háttér összefüggésével kapcsolatban. A családi háttér hatása a képzéstípusonkénti eltéréseken keresztül tapasztalható legerősebben, de van szerepe a szülők foglalkoztatottságának, észlelt társadalmi helyzetnek és a lakókörnyezet társadalmi helyzetének a tanulók teljesítményében.

A szülők bevonódásának hatását a teljesítményre szintén sikerült igazolnunk, az iskolával való kapcsolattartás hiánya gyengébb teljesítménnyel jár együtt, a szülők képzéssel kapcsolatos elvárásai hozzájárulnak a gyerekek jobb eredményeihez, és az otthoni tanulás átlagos mértéke vezet a legjobb teljesítményhez.

Konklúzióként levonható, hogy a gyerekek teljesítményét legjobban az támogatja, ha a szülő-gyereke-iskola háromszög kapcsolatai harmonikusan tudnak együttműködni.

Források

Coleman, J. S. (1988). Social Capital in the Creation of the Human Capital. *American Journal of Sociology* 94. 95-120.

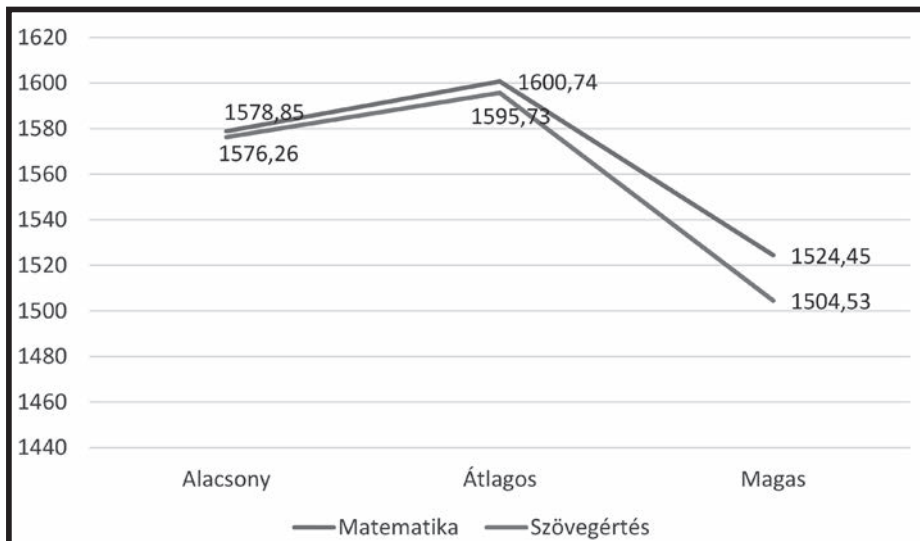
Harsányi Szabolcs Gergő, Koltói Lilla, Kovács Dóra, Kövesdi Andrea, Nagybányai-Nagy Olivér, Nyitrai Erika, Simon Gabriella, Smohai Máté, Takács Nándor, Takács Szabolcs. (2019). Születni tudni kell?: Az Országos kompetenciamérés eredményeinek vizsgálata a szülők munkájának rendszeressége, észlelt társadalmi helyzet és a lakókörnyezet vonatkozásában. *Psychologia Hungarica Caroliensis* 7:2 pp. 64-85.

Koltói Lilla, Harsányi Szabolcs Gergő, Kovács Dóra, Kövesdi Andrea, Nagybányai-Nagy Olivér, Nyitrai Erika, Simon Gabriella, Smohai Máté, Takács Nándor, Takács Szabolcs (2019). A szülők tanulmányokba való bevonódásának összefüggése az iskolai teljesítménnyel. *Psychologia Hungarica Caroliensis* 7:2 pp. 86-103.

Lareau, A., (2002). Invisible Inequality: Social Class and Childrearing in Black Families and White Families. *American Sociological Review*, 67: 747-776.

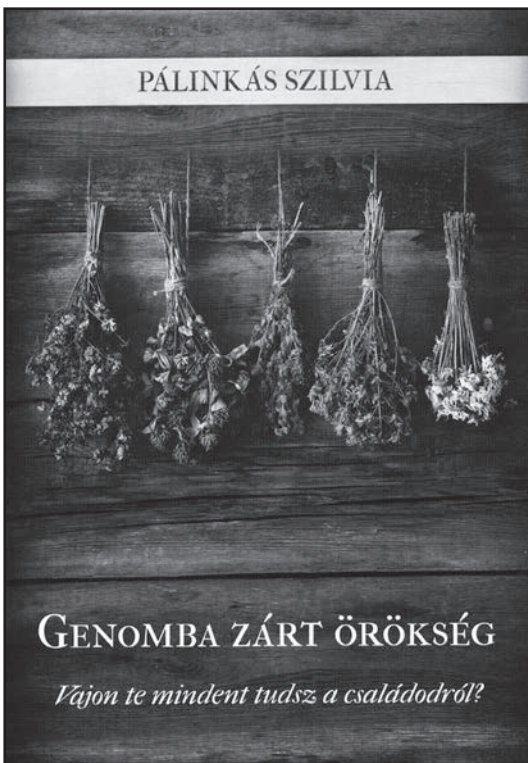
Manstead, A.S.R. (2018). The psychology of social class: How socioeconomic status impacts thought, feelings, and behaviour. *British Journal of Social Psychology*, 57, 267-291.

(A szerző oktatáspszichológus, a Károli Gáspár Református egyetem adjunktusa, írása a Bajai Honpolgár-estek keretében 2023. február 16-án elhangzott előadásának szerkesztett változata.)■

1. ábra A tanulók matematika és szövegértés teljesítményének összefüggése az otthoni szülői bevonódással

Bűn, bűnhődés és családtörténet

Sándor Boglárka

■ Kétségtelenül a tavalyi év könyvtér-mésének egyik legizgalmasabb regénykísérlete (legalábbis, ha a megyénk határain belül időzünk) *Pálinkás Szilvia* kiskőrösi televíziós szakember első kötete, a *Genomba zárt örökség*. Bár a felületes szemlélt könnyen megtévesztheti a cím és a borító, amely alapján akár genetikakönyvre vagy gyógynövény-határozóra is következtethetnénk, nincs szó erről: a történet az író családjából merített titokfeldolgozás.

Szerzője pedig le sem tagadhatná, hogy otthonosan mozog a média világában, hiszen a megjelenés után profi kampányt indított a reklámozás érdekében, beharangozó kisvideókkal azon városokban, ahol a könyvet bemutatták – így Baján is. Városunkhoz Pálinkás Szilvia azért kötődik különösen, mert középiskolai tanulmányait a Bányai Júlia Szakképző Iskolában végezte. Manapság, amikor az írók különösen nehezen jutnak kiadási, illetve megmutatkozási lehetőséghez, csak dicsérni lehet, ha valaki önerőből ilyen sokat tesz saját könyve reklámozásáért, hiszen érthető: mindenki azért ír, hogy mások, lehetőleg minél többen olvassák, megtalálni a célközönséget azonban egyáltalán nem egyszerű, sőt, csak egyre nehezebb lesz.

Bevallom, amikor először hallottam a könyvről és az alapjául szolgáló törté-

netről, azonnal beugrott *Jessica Gregson Angyalcsinálók* című könyve (néhány éve olvastam): a skót író a tiszazugi méregkeverő asszonyok igaz történetét dolgozta fel, és abból a szempontból valóban rokonítható Pálinkás Szilvia regényével, hogy itt is előjön az a sztereotípa, ha egy asszony ért a gyógynövényekhez, akkor előbb-utóbb valamilyen bűncselekménybe is belekeveredik, néha önhibáján kívül is. Mert a költői nevű *Bor Terézia* (aki egyébként valóságos személy, az író ükanyja volt) élettörténete már-már előrevetítette a közelgő tragédia árnyát. Pálinkás Szilvia beszámolóiból és nyilatkozataiból kiderült, a titokzatos ükanya legendája ugyan mindig is benne volt a családi köztudatban, a pontos történetet azonban senki sem ismerte, és annyira nem is igyekezett megtudni senki, egészen addig, amíg az író el nem há-

tározta, hogy utánajár ennek a titoknak. A családfakutatás és a traumafeldolgozás fonódik tehát össze ebben a könyvben, amely egyként igyekszik izgalmas kalandregényt, illetve morális útmutatást is nyújtó kordokumentumot nyújtani olvasói számára. Könnyen és meglehetősen gyorsan olvasható, nem is pusztán terjedelme miatt, de kétségtelen: a történetvezetés képes megragadni és sodorni az olvasót még akkor is, ha magam a nyelvezetben könnyedén tetten tudom érní a zszurnalizmus erős jelenlétét (ami egy médiaszakember-szerző esetében nyilván nem ördögtől való, a reménybeli következő könyvek tekintetében azonban talán nem ártana csiszolni ezen a stíluson). Tény azonban, hogy sokan (köztük magam is) kedvelik az olyan jellegű történeteket, amelyek egyrészt egy családi drámából kivetített társadalmi problémára világítanak rá, ugyanakkor megrajzolják egy település sajátos, de már letűnt arculatát a maga embereivel, helyszíneivel, hangulatával, és kellő mértékű izgalmat, fordulatot is kínálnak.

Bor Terézia története épp ilyen, bár alapjában véve már-már szokványosan mesészerűnek nevezhető. Adva van a környék gazdag családjának egyetlen, szépséges és dédelgetett lánya, akinek szülei jó előre kijelölik az útját, ő azonban minden tervet felrúg, amikor beleszeret a társadalmilag mélyen alatta lévő

lovászlegénybe. A szerelem persze az akadályokat és a szülői ellenkezést nem képes legyűrni, Terézia azonban kész maga mögött hagyni a jólétet, vállalva a családjából való kidasztást is, hogy a daliás Musza István felesége lehessen. Mielőtt a szegénység felől né öket, a jó eszű Terézia férje nagyjától (az egyetlen családtagtól, aki nem nézi rossz szemmel a kapcsolatukat) kitanulja a gyógynövényekben rejtőző tudományokat, és a környék elismert javasasszonya lesz. Ez ugyan némi társadalmi megbecsülést és anyagi felendülést is hoz neki, az egyre szaporodó családdal azonban az igények is növekednek. Különösen megrázó része a történetnek, hogy a család legnagyobb gyermekét már hétévesen kénytelenek cselédnek adni, mert szükség van a keresetére, és ebben a helyzetben élesen elválík egymástól a két szülő neveltetése és szociális környezete: míg Terézia mélyen felháborodik azon, hogy gyermekét munkaadója bántalmazza, addig az apa a fiát hibáztatja ezért, feltételezve, hogy a gyerek nem tanúsított megfelelő engedelmisséget, és okkal vívta ki gazdája haragját. Mindez persze összefügg a gazda gyanakvásával, hiszen csalfa felesége és egyik alkalmazottja olyan helyzetbe sodorja bele Bor Teréziát, amely ellen erkölcsi érzéke tiltakozik bár, mégsem tud nemet mondani. Sejthetjük: a bukás, a bűnhődés annak ellenére is bekövetkezik, hogy a javasasszony végig tisztában van tette súlyával, és kényszerből cselekszik, az életét nyomorító több szintű kiszolgáltatottság azonban végül áldozatává teszi az egyébként jobb sorsra minden bizonnyal érdemes Teréziát.

Mindent egybevetve Pálinkás Szilvia szomorú történetet vetett papírra, és ilyenként azt is meg tudjuk érteni, hogy családjának bizonyos tagjai nem is örültek annak, hogy az addig legendaként kezelt foszlányok a szerző kutatómunkája nyomán egyszer csak tényként, ráadásul könyv formájában öltöttek testet. A feldolgozást azonban bizonyára segíti ez a fajta megjelenítés, az olvasók pedig szurkolhatnak annak, hogy az esetlegesen még hiányzó részletek a folytatásban napvilágra kerüljenek. (*Pálinkás Szilvia: Genomba zárt örökség. Vajon te mindent tudsz a családodról? Olvasni Menő Kiadó, 2022. 260 oldal, ára: 4299 Ft*) ■

Majdnem lecsó

Szünder Dezső

■ Egy jóval korábbi – de minden bizonnyal nyári – Honpolgár-számban írtam már a különböző népek különféle módon készülő lecsóiról, amelyeket, természetesen hazánkat leszámítva, sehol nem hívnak így. Itt a nyár a nyakunkon, a jó időre sem panaszkodhatunk most már, talán egyre kevésbé kívánjuk ismét a nehéz, tartalmas ételeket. Így aztán ebben a számban egy zöldséges, ám mégis izgalmas étel receptjét és az ahhoz kapcsolódó kiegészítő információkat, érdekességeket mutatom be.

E havi ételünk pontosan olyan, mint az ország, ahonnan származik: pontos receptjét évszázadok alatt formálták a világ szinte minden tájáról odaérkező népek, illetve azok történelme, kultúrája, szokásai és fűszerei. Az ország pedig Olaszország, annak is legdélebbi része: Szicília, ahol az ég fakóan kék ugyan, a forróság mégis szinte elviselhetetlen. Az ország gasztronómiája méltán híres, elég, ha csak a tenger gyümölcseivel készülő tésztaételek ezernyi variációjára vagy éppen az egyedi édességeikre gondolunk. Az itteni konyhát kétezer éven keresztül formálták mai arcára az itt megtelepedő népek: normannok, rómaiak, görögök, spanyolok, arabok és végül, de nem kis mértékben a zsidók is.

A *caponata* egy édes-savanyú padlizsánragu, melynek receptje minden délolasz, szicíliai háztartásban egyedi. Története egyesek szerint a szigetről 1492-ben eltávolított zsidó közösséghez köthető, a sziget egyik legrégebbi, tradicionális, történelmi ételle. Eredetének, kialakulásának története számos változatban ismert. A katalán, zsidó, olasz, baszk gyökerek között egészen egyszerűen képtelenség igazságot tenni, de azt hiszem, ez nem is a mi feladatunk. A sok szál közt egy dolog biztosnak tűnik (legalábbis több beszámoló is megemlíti): az ételt a tengerészfeleségek készítették férjüknek, akik hosszú és fáradtságos munkával, idejük nagy részét a tengeren töltve keresték a mindennapi betevőt. Ezért aztán olyan ételre volt szükségük, amely hűtés hiányában is sokáig eltartható. A *caponata* pedig minél többet áll, annál ízesebb lesz, a benne levő savanyú ízért pedig valamikor az ecet volt a felelős, amely segített tartósítani az ételt.

Az étel történeténél csak jelene sokszínbűbb: ahány tartomány, annyi recept. Vannak vidékek, ahol polippal készítik, más-
hol kardhalat, homárt használnak hozzá,

de találunk szép számmal tonhalas, szardellás változatot is. Az e számban bemutatott változat egy alaprecept, nélkülöz mindenféle halat és tenger gyümölcseit, mégis jóízű, laktató, élményt adó.

Ha pedig a változatos ságnál tartunk: az elkészítési módokban sincs konszenzus. Vannak, akik külön készítik el az összes hozzávalót, majd a végén egyesítik étellé; vannak, akik egyetlen fazékban főzik készre az ételt. Ezek után nem véletlen az sem, hogy fogyasztásának módjára is eltérő javaslatok vannak. A két tábor egyike a caponátát előző nap készíti el, hogy másnapra az étel íze tökéletesen összeérjenek. Másnap melegítést sem igényel, mindenféle hőkezelés nélkül nyugodtan fogyasztható. Ez is az étel zsidó vonalát erősíti, hiszen ez a finomság ideális szombati étel lehetett. A másik tábor „azon melegében” fogyasztja, az étel hozzávalói, fűszerei egy kis rizzsel körítve is nagy élményt adnak.

Készítsük, fogyasszuk hát a caponátát, Szicília történelmi ételét bárhogyan, nem fogunk csalódní. Az íze másnapra valóban sokkal mélyebb, intenzívebb lesz, melegítjük fel újra másnap ebédre, vagy csak halmozzuk egy szelet pirítóásra reggelire, az élmény garantált! Egy dologra azonban ügyeljünk: a hazánkban kapható padlizsánok héja nem igazán fogyasztható jóízűen. A fényképeken, amelyeket a neten talál az ember, kétségtelenül szebben mutat az étel, ha a padlizsán nincs meghámozva, de ennek mi ne döljünk be, mert találáskor kellemetlen meglepetésben lehet részünk. Szóval készítsük elő bátran ezt a finom zöldséget, vegyük kézbe a zöldségghámozót, és hámozzuk meg a padlizsánt. Végül jöjjön a caponata receptje, ahogy ezt a történelmi ételt mintegy 2000 km-re szülőhazájától elkészítettem.

Caponata (szicíliai padlizsánragu) 4 főre

Hámozzunk meg 2 nagyobb darab padlizsánt, a magokkal együtt, úgy, ahogy van,

vágjuk falatnyi kockákra. Egy nagyobb serpenyőben, esetleg wokban pirítsuk meg a kockákat olívaolajon alaposan, aranybarnára. Lehetőség szerint a serpenyő alja legyen csak tele, ne halmozzuk egymásra a kockákat, inkább pirítsuk több részletben. A kockákat kivesszük és félretesszük. A maradék zsiradékra kis só hozzáadásával puhára párolunk egy nagyobb fej karikára vágott vöröshagymát és félujjni vastagra szeletelt zellerszárat, utóbbiból 2-3 szárat használunk. Borsozzuk meg a puha zöldségeket alaposan, adjuk hozzá a padlizsánkockákat, egy doboz konzerv darabolt paradicsomot, néhány szem félbevágott koktélpadicsomot, 3 evőkanál mazsolát, 20-25 szem durvára vágott zöld olívbogyót, 4 evőkanál kapribogyót, 1 kiskanál cukrot és kb. fél dl gyümölcsceetet. Utóbbi helyettesíthető citrommal vagy végső esetben mesterséges ecettel, de mindenképpen kevés vízzel ezeket érdemes hígítani, hiszen a gyümölcsceetek savtartalma kevesebb mint a fele egy mesterségesen előállított ecetnek.

Keverjük össze a ragut, és 20-30 percet nagyon alacsony lángon – mint a húsleves- főzzük. Ízesítsük ízlés szerint a legvégén még sóval, borssal. Az olívbogyó, kapribogyó sótartalma meglehetősen magas, így az is elképzelhető, hogy sózásra már egyáltalán nem lesz szükség. Tálaljuk főtt rizzsel melegen, a tetejét megszórva frissen vágott, friss bazsalikommal és pirított fenyőmaggal, vagy másnap reggelire egy szelet pirítóson. Jó étvágyat! ■